

Σχολή Επιστημών Υγείας και Πρόνοιας

Τμήμα Βιοϊατρικών Επιστημών

Σχολή Διοικητικών, Οικονομικών και Κοινωνικών Επιστημών

Τμήμα Αγωγής και Φροντίδας στην Πρώιμη Παιδική Ηλικία

Παιδαγωγικό τμήμα

Διδρυματικό Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών

Παιδαγωγική μέσω Καινοτόμων Τεχνολογιών και Βιοϊατρικών

Προσεγγίσεων

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Οι δυνατότητες ένταξης του πολιτιστικού περιπάτου στην καθημερινή ζωή του παιδικού σταθμού, ως μελέτη περίπτωσης. Απόψεις εκπαιδευτικών της πρώιμης παιδικής ηλικίας, σε παιδικούς σταθμούς εντός του αστικού ιστού της πόλης της Άρτας.

POST GRADUATE THESIS

Possibilities of integrating the cultural walk in the daily life of the kindergarten, as a case of study. Teachers' views in early childhood education and care of preschool centers in the town of Arta.

«Πάμε περπάτα;»

Ουρανία Ζαρκαλή

Ourania Zarkali

Βασίλειος Πανόπουλος

Vasileios Panopoulos

ΑΙΓΑΛΕΩ/ΑΙΓΑΛΕΟ 2021

Faculty of Health and Caring Professions
Department of Biomedical Sciences
Faculty of Administrative, Financial and Social Sciences
Department of Early Childhood Education and Care

Department of Pedagogy

Inter-Institutional Post Graduate Program
Pedagogy through innovative Technologies and Biomedical approaches

Possibilities of integrating the cultural walk in the daily life of the kindergarten, as a case of study. Teachers' views in early childhood education and care of preschool centers in the town of Arta.

OURANIA ZARKALI
Registration Number 19025
raniazark@hotmail.gr

FIRST SUPERVISOR
VASILEIOS PANOPOULOS

SECOND SUPERVISOR
PANAGIOTIS PILIOURAS

AIGALEO 2021

Δήλωση συγγραφέα μεταπτυχιακής εργασίας

Η κάτωθι υπογεγραμμένη Ουρανία Ζαρκαλή του Σπυρίδωνα με αριθμό μητρώου 19025 φοιτήτρια του Διϊδρυματικού Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών Παιδαγωγική μέσσω Καινοτόμων Τεχνολογιών και Βιοϊατρικών Προσεγγίσεων των Τμημάτων Βιοϊατρικών Επιστημών/Τμήμα Αγωγής και Φροντίδας στην Πρώιμη Παιδική Ηλικία/Παιδαγωγικό τμήμα των Σχολών Επιστημών Υγείας και Πρόνοιας/Σχολή Διοικητικών, Οικονομικών και Κοινωνικών Επιστημών του Πανεπιστημίου Δυτικής Αττικής και της Ανώτατης Σχολής Παιδαγωγικής και Τεχνολογικής Εκπαίδευσης, δηλώνω ότι:

«Είμαι συγγραφέας αυτής της μεταπτυχιακής εργασίας και ότι κάθε βοήθεια την οποία είχα για την προετοιμασία της, είναι πλήρως αναγνωρισμένη και αναφέρεται στην εργασία. Επίσης, οι όποιες πηγές από τις οποίες έκανα χρήση δεδομένων, ιδεών ή λέξεων, είτε ακριβώς είτε παραφρασμένες, αναφέρονται στο σύνολό τους, με πλήρη αναφορά στους συγγραφείς, τον εκδοτικό οίκο ή το περιοδικό, συμπεριλαμβανομένων και των πηγών που ενδεχομένως χρησιμοποιήθηκαν από το διαδίκτυο. Επίσης, βεβαιώνω ότι αυτή η εργασία έχει συγγραφεί από μένα αποκλειστικά και αποτελεί προϊόν πνευματικής ιδιοκτησίας τόσο δικής μου, όσο και του Ιδρύματος. Παράβαση της ανωτέρω ακαδημαϊκής μου ευθύνης αποτελεί ουσιώδη λόγο για την ανάκληση του πτυχίου μου».

Επιθυμώ την άμεση πρόσβαση στο πλήρες κείμενο της εργασίας μου και έπειτα από αίτηση μου στη Βιβλιοθήκη και έγκριση του επιβλέποντα καθηγητή.

Συγγραφέας
Ουρανία Ζαρκαλή

Α' επιβλέπων
Βασίλειος Πανόπουλος

Β' επιβλέπων
Παναγιώτης Πήλιουρας

Ευχαριστίες

Η συγκεκριμένη εργασία ολοκληρώθηκε με την καθοδήγηση και τη στήριξη ανθρώπων, που τους ευχαριστώ θερμά όλους.

Τον κύριο Βασίλη Πανόπουλο, Α΄ επιβλέποντα της διπλωματικής μου εργασίας.

Τη φίλη μου Μαριάννα για την εμπύχωση της.

Τους συναδέλφους εκπαιδευτικούς των παιδικών σταθμών της πόλης της Άρτας για την θετική ανταπόκρισή τους στις διαδικασίες των συνεντεύξεων και την πολύτιμη εμπειρία που μου εμπιστεύθηκαν.

Τη Διεύθυνση Προσχολικής Αγωγής του Ν.Π.Δ.Δ «Κέντρο Κοινωνικής Μέριμνας Παιδείας Αθλητισμού Πολιτισμού» του Δήμου Άρτας, για τα στοιχεία που μου παραχωρήσανε.

Ξεχωριστά, ευχαριστώ τον γιο μου Νίκο για την στήριξή του στο επίπονο για εμένα θέμα της τεχνολογίας και την κόρη μου Χρύσα για τις εύστοχες και εμπνευστικές παρατηρήσεις της.

Αφιερώσεις

Αφιερώνω αυτήν την εργασία στους μάχιμους εκπαιδευτικούς μέσα στις τάξεις, που υπερασπίζονται τα όνειρα και τις αλήθειες των παιδιών.

Στον σύζυγό μου Ανδρέα Μπόλη.

Στα παιδιά μου Χρύσα και Νίκο.

Περίληψη

Εισαγωγή: Η επαφή και η αλληλεπίδραση των παιδιών προσχολικής ηλικίας με τα ανοιχτά μνημεία και τους χώρους πολιτισμού και ιστορίας σε τοπικό επίπεδο μπορεί να αποτελέσει αφορμή για τη δημιουργία, μελλοντικά μιας βαθύτερης σχέσης με το πολιτισμικό-κοινωνικό και φυσικό περιβάλλον τους. Ο τρόπος που θα πραγματοποιηθεί εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από την ιδεολογική στάση των φορέων παροχής τυπικής ή άτυπης εκπαίδευσης, καθώς και των γονέων. Οι εκπαιδευτικοί στην πρώιμη παιδική ηλικία με τις παιδαγωγικές-φιλοσοφικές απόψεις που ο καθένας έχει, παράγουν μαθησιακά αποτελέσματα.

Σκοπός της παρούσας διπλωματικής εργασίας είναι η διερεύνηση των αντιλήψεων των εκπαιδευτικών στην πρώιμη παιδική ηλικία στους παιδικούς σταθμούς της πόλης της Άρτας, σχετικά με την αξιοποίηση των τακτικών περιπάτων με τα παιδιά, σαν εργαλείο μάθησης για την προσέγγιση της πολιτιστικής κληρονομιάς. Συγκεκριμένα στους χώρους των μνημείων που είναι αναπτυγμένα στον αστικό ιστό και σε ιστορικές τοποθεσίες ή σε χώρους πολιτισμού.

Μέθοδος: Ως ερευνητικό εργαλείο για την μελέτη περίπτωσης χρησιμοποιήθηκε η ποιοτική έρευνα, μέσω ημιδομημένης συνέντευξης με εκπαιδευτικούς που εργάζονται στους Πέντε Παιδικούς και Βρεφονηπιακούς σταθμούς, εντός της πόλης .

Αποτελέσματα: Η έρευνα καταδεικνύει πως οι παιδαγωγοί θεωρούν την αξιοποίηση του περίπατου με μικρά παιδιά, σε ανοιχτά μνημεία και χώρους πολιτισμού, ένα σύγχρονο εκπαιδευτικό εργαλείο προσέγγισης της πολιτιστικής κληρονομιάς του τόπου τους. Παρά την αφαίρεση των μεγαλύτερων ηλικιών (4 και 5 ετών) από τους παιδικούς σταθμούς, θεωρούν εφικτή την δραστηριοποίηση προς αυτήν την κατεύθυνση, με την παράλληλη τροποποίηση ορισμένων συνθηκών που συνδέονται με την οργάνωση της προσχολικής αγωγής στην πόλη. Προϋπόθεση είναι η ασφάλεια των παιδιών, το συνδέουν με τον αριθμό των εργαζομένων παιδαγωγών αλλά και τη στάση του φορέα εργασίας. Μιλούν για συνεργασίες με τους φορείς πολιτισμού της πόλης, γρήγορη πρόσβαση στην ενημέρωση, ενδυνάμωση της παιδαγωγικής ομάδας, αξιοποίηση των εργαλείων τεχνολογίας στα πρότυπα του Υπουργείου Παιδείας και για τον δικό τους φορέα, καθώς και ενδοϋπηρεσιακές επιμορφώσεις για τον πολιτισμό.

Συμπεράσματα: Η καλή πρόθεση απαιτεί εμπιστοσύνη και φροντίδα στους ανθρώπους που υπηρετούν την προσχολική εκπαίδευση, εκσυγχρονισμό των προγραμμάτων και διαδικασίες ανατροφοδότησης με συζήτηση, όλων των εμπλεκόμενων μερών (εκπαιδευτικοί-γονείς-φορείς).

Λέξεις κλειδιά

Παιδικός σταθμός-Παιδαγωγός στην Πρώιμη Παιδική Ηλικία, εκπαίδευση σε ανοιχτό χώρο, πολιτιστική κληρονομιά, μνημείο-ιστορικός χώρος-μουσείο.

Abstract

Introduction: Contact and interaction of preschool children with open space monuments and cultural and historical sites on a regional level, could become the triggering motive for the future creation of a deeper relation with their social-cultural and natural environment. This depends largely on the ideological attitude of the formal and informal education entities and of parents. Teachers of early childhood with their pedagogical and philosophical points of view, produce learning results.

The purpose of this thesis is to explore the opinions of teachers working at the nursery schools in the town of Arta, concerning the utilization of regular walks with children, as learning methods for approaching the cultural heritage. Particularly at the sites and monuments located within the urban extend and at historical sites or cultural places.

Method: For this case study a qualitative research has been used, with semi-structured interviews of teachers working at the five Nursery schools, within the town extend.

Results: The research demonstrates that teachers consider the utilization of young children's walks, in open space monuments and cultural places, a modern educational tool of approaching the cultural heritage of their hometown. Despite the removal of older children (4 and 5 years old) from nurseries, teachers believe that acting to this direction is possible, with the in tandem modification of certain conditions related to the organization of preschool education in town. The safety of the children is a requirement, as it is connected to the number of teachers along with the attitude of the employment entity. They speak of collaborations with the cultural entities of the town, rapidity in updating, reinforcement of the educational team, utilization of technologies according to the Ministry of Education and Religious Affairs, and inside retraining about culture.

Discussion: Good intentions demand trusting and caring for people serving preschool education, modernization of programs and feedback methods with discussion, among all parties involved (teachers-parents-entities).

Key words

Nursery-preschool teacher, education in open space, cultural heritage, monument-historical site-museum.

Περιεχόμενα

Αφιερώσεις.....	vii
Περίληψη.....	ix
Abstract	xi
Συνοτομογραφίες.....	xvii
ΠΡΟΛΟΓΟΣ.....	1
ΠΡΩΤΟ ΜΕΡΟΣ	3
Κεφάλαιο 1^ο Ημερήσια εξωοικογενειακή αγωγή – εκπαίδευση και φροντίδα.	3
Εισαγωγή.....	3
1.1 Δομές παροχής προσχολικής εκπαίδευσης και φροντίδας στην Ελλάδα. Νομικό πλαίσιο.....	4
1.2 Προσχολική Αγωγή – Προσχολική Εκπαίδευση	6
1.2.1 Ο σκόπελος στην Π.Α.....	6
1.3 Ορισμός – Σκοπός του ΠΣ.....	8
1.3.1 Λίγα λόγια για το Αναλυτικό Πρόγραμμα.....	8
1.4 Παιδοκεντρική προσέγγιση.....	10
1.5 Η εκπαίδευση των μελλοντικών επαγγελματιών.	11
1.5.1 Εργαζόμενοι στην Π.Α και Π.Ε.....	12
1.6 Πώς προβάλλονται οι Παιδικοί Σταθμοί σήμερα.....	13
1.7 Επίλογος κεφαλαίου.	14
Κεφάλαιο 2^ο: Η εκπαίδευση του μικρού παιδιού σε περιβάλλοντα εκτός του δομημένου σχολικού χώρου.	15
Εισαγωγή.....	15
2.1 Ιστορικά στοιχεία για την καταγωγή της εκπαίδευσης σε ανοιχτό χώρο.....	16
2.2 Παιδί και ανθρώπινα δικαιώματα.....	17
2.3 Η μεγάλη αντίφαση: από το...καθόλου εκπαίδευση, στο...υπερβολικά πολύ εκπαίδευση. Εκπαιδευτική πολιτική.....	18
2.4 Outdoor education: αναζήτηση εκπαιδευτικής πρότασης προσέλκυσης του ενδιαφέροντος.....	18
2.4.1 Επιδράσεις στην Ελλάδα.....	20
2.4.2 Το πρόγραμμα <i>Μελίνα</i>	20
2.5 Προσχολική ηλικία και outdoor education.....	23
2.6 Η πρόταση του Reggio Emilia. Μία πρόταση δημοκρατικής εκπαίδευσης.	24
2.6.1 Ιστορία.....	24
2.6.2 Θεωρητικό υπόβαθρο – Δημιουργία δικτύων.....	25

2.6.3 Αρχές.....	26
2.7 Επίλογος κεφαλαίου.....	27
Κεφάλαιο 3° Η πόλη και οι χώροι πολιτισμού.....	28
Εισαγωγή.....	28
3.1. Πολιτιστική κληρονομιά.....	29
3.1.1 Ορισμός.....	29
3.1.2 Μορφές της πολιτιστικής κληρονομιάς.....	30
3.2. Τα μνημεία μέσα στην πόλη.....	31
3.3. Παιδί και πολιτισμικό περιβάλλον.....	33
3.4. Παρουσίαση των χώρων πολιτισμού στην πόλη της Άρτας.....	34
3.4.1 Μουσεία της πόλης.....	34
3.4.2 Ανοιχτά μνημεία πολιτισμού (Αρχαία, Μεσαιωνικά, Βυζαντινά).....	35
3.4.3 Πλατείες με ιστορικό όνομα.....	38
3.4.4 Δημοτική βιβλιοθήκη Άρτας.....	38
3.4.5 Δημοτική Πινακοθήκη Άρτας «Γ. Μόραλης».....	39
3.5 Επίλογος κεφαλαίου.....	39
ΔΕΥΤΕΡΟ ΜΕΡΟΣ.....	40
Πλαίσιο (σκεπτικό) της έρευνας.....	40
Εισαγωγή.....	40
Κεφάλαιο 4° : Μεθοδολογία της έρευνας.....	40
4.1. Σκοπός και στόχοι της έρευνας.....	40
4.2 Ερευνητικά ερωτήματα.....	42
4.3 Ερευνητική προσέγγιση.....	43
4.4 Ερευνητική μέθοδος.....	44
4.5 Το δείγμα - Δειγματοληψία.....	44
4.5.1 Δημογραφικά στοιχεία ερωτωμένων.....	45
4.5.2 Τρόπος/τόπος διεξαγωγής. Περιορισμοί της έρευνας:.....	46
4.5.3 Στατιστικά στοιχεία.....	47
Κεφάλαιο 5° : Παρουσίαση των αποτελεσμάτων της έρευνας.....	48
5.1 Γνώση του τόπου και των χώρων, ανθρώπινο δυναμικό.....	48
5.2 Απόψεις για τον «πολιτιστικό περίπατο».....	50
5.3 Γνώση νομικού πλαισίου.....	51
5.4 Εμπειρίες συμμετοχών.....	52
5.5 Συνοδεία και έξοδος από τον Π.Σ.....	53
5.6 Γνώσεις, επιμορφώσεις, στάση φορέων.....	55

5.7 Για τα εκπαιδευτικά προγράμματα πολιτισμού.	56
5.8 Μουσειοπαιδαγωγοί και άλλοι.	57
5.9 Ο ρόλος των ίδιων σαν διαμεσολαβητές για τα παιδιά, με την πολιτιστική κληρονομιά.	58
5.10 Οι φορείς της πόλης και τα παιδιά των παιδικών σταθμών.	58
5.11 Επικοινωνία, ενημέρωση ανατροφοδότηση.	59
5.12 Η ηλικία των παιδιών ως παράγοντας. Ο ρόλος των γονέων.	60
5.13 Συνεργασία των παιδαγωγών και project.	62
Κεφάλαιο 6ο: Συμπεράσματα της έρευνας - συζήτηση.	64
ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ.	69
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ.	71
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι.	86
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙ.	91
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙΙ.	96

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΩΝ

Παράρτημα I «Ιστορία των νόμων για τους Π.Σ – Περιληπτική πρόταση ΕΚΠΑ για Παιδαγωγικό Πρόγραμμα στην πρώιμη παιδική ηλικία».

Παράρτημα II «Σύνταγμα της Ελλάδας για την πολιτιστική κληρονομιά – Διεθνείς οργανισμοί και φορείς για τον Πολιτισμό – Χάρτης Μνημείων Άρτας – Φωτογραφίες / τοποθεσίες».

Παράρτημα III «Πλαίσιο συνέντευξης – Έντυπο συγκατάθεσης συνέντευξης – Απαντητικά έγγραφα υπηρεσιών».

Συντομογραφίες

	Αγγλική ορολογία	Ελληνική ορολογία
ECD	Early Childhood Development	Ανάπτυξη στην πρώιμη παιδική ηλικία
Κ.Π.Σ	State Kindergartens	Κρατικοί Παιδικοί Σταθμοί
EC	European Commission	Ευρωπαϊκή Επιτροπή
CEDEFOP	European Centre for the Development of Vocational Training	Ευρωπαϊκό Κέντρο για την Ανάπτυξη της Επαγγελματικής Κατάρτισης
UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organisation	Εκπαιδευτικός Επιστημονικός Πολιτιστικός Οργανισμός των Ηνωμένων Εθνών
ICOM	International Council of Museums	Διεθνές Συμβούλιο Μουσείων
ICOMOS	International Council on Monuments and Sites	Διεθνές Συμβούλιο Μνημείων και Ιστοτόπων

Κυριότερες Συντομογραφίες

ΑΠΣ	Αναλυτικό Πρόγραμμα Σπουδών
ΑΣΠΑΙΤΕ	Ανώτατη Σχολή Παιδαγωγικής και Τεχνολογικής Εκπαίδευσης
ΒΝΣ	Βρεφονηπιακός σταθμός
ΔΕΠΠΣ	Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών
ΔΝΤ	Διεθνές Νομισματικό Ταμείο
ΔΟΕ	Διδασκαλική Ομοσπονδία Ελλάδας

ΕΑΠΗ	Εκπαίδευση και Αγωγή στην Προσχολική Ηλικία
ΕΕ	Ευρωπαϊκή Ένωση
ΕΕΜΑΠΕ	Ένωση Εκπαιδευτικών Μουσικής Αγωγής Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης
ΕΕΤΑΑ	Ελληνική Εταιρία Τοπικής Ανάπτυξης και Αυτοδιοίκησης
ΕΚΠΑ	Εθνικό Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών
ΕΠΑΛ	Επαγγελματικό Λύκειο
ΕΣΠΑ	Εταιρικό Σύμφωνο για το Πλαίσιο Ανάπτυξης
ΕΦΑΑΡΤ	Εφορεία Αρχαιοτήτων Άρτας
ΗΑΦ	Ημερήσια Αγωγή και Φροντίδα
ΙΕΚ	Ινστιτούτο Επαγγελματικής κατάρτισης
ΙΕΜΑ:	Ινστιτούτο Έρευνας Μουσικής και Ακουστικής
ΝΠΔΔ	Νομικό Πρόσωπο Δημοσίου Δικαίου
ΟΑΕΔ	Οργανισμός Απασχόλησης Εργατικού Δυναμικού
ΟΕΥ	Οργανισμός Εσωτερικής Υπηρεσίας
ΟΟΣΑ	Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης / OECD
ΟΤΑ	Οργανισμός Τοπικής Αυτοδιοίκησης
ΠΑ	Προσχολική Αγωγή
ΠΑΔΑ	Πανεπιστήμιο Δυτικής Αττικής
ΠΕ	Προσχολική Εκπαίδευση

ΠΕΑ	Περιφερειακή Ενότητα Άρτας
ΠΠΗ	Παιδαγωγός Προσχολικής Ηλικίας
ΠΣ	Παιδικός Σταθμός
ΠΤ	Παγκόσμια Τράπεζα
Τ.Α	Τοπική Αυτοδιοίκηση
ΤΑΦΠΠΗ	Τμήμα Αγωγής και Φροντίδας στην Πρώιμα Παιδική Ηλικία
ΤΕΙ	Τεχνολογικό Εκπαιδευτικό Ίδρυμα
ΥΕΔΔΑ	Υπουργείο Εσωτερικών Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης
ΥΠΑΙΘ	Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων
ΥΠΠΟΑ	Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ένας δημιουργικός διάλογος βρίσκεται σε διαρκή εξέλιξη εδώ και πολλά χρόνια στην εκπαίδευση, σχετικός με την επαφή του παιδιού με τον υλικό και άυλο πολιτισμό του τόπου μας. «Δεν είναι μία παθητική εμπειρία, αλλά μία πολυδιάστατη και δυναμική σχέση» (Καλεσοπούλου, 2011, σ. 12).

Αρκετές δεκαετίες τώρα η άτυπη εκπαίδευση (περιβαλλοντική εκπαίδευση, μουσειακή αγωγή, θεατρικές παραστάσεις, συναυλίες, περίπατοι) σε χώρους εκτός εκπαιδευτικών ιδρυμάτων ακόμη και για τα πιο μικρά παιδιά, υποβοηθά την τυπική εκπαίδευση (σχολείο). Συνδέεται με τους δείκτες ποιότητας που τα σύγχρονα κράτη έχουν υιοθετήσει στις εκπαιδευτικές τους πολιτικές. Η δυνατότητα πρόσβασης των μικρών παιδιών σε προσχολικές δομές, η ουσιαστική ενημέρωση των γονέων και η συμμετοχή και των δύο σε σύγχρονα εκπαιδευτικά προγράμματα είναι κάποιοι από τους δείκτες ποιότητας. Η πρόσβαση ή όχι, των μικρών παιδιών σε χώρους πολιτισμού εξαρτάται από τις ευκαιρίες και τις διευκολύνσεις που προσφέρουν οι ενήλικες.

Στην παρούσα μελέτη ερευνώνται οι απόψεις εκπαιδευτικών στην πρώιμη παιδική ηλικία, σε σταθμούς εντός του αστικού ιστού της πόλης της Άρτας καθώς και οι δυνατότητες αξιοποίησης του περιπάτου σε ιστορικούς χώρους, μνημεία και, μουσεία σαν εκπαιδευτικό εργαλείο στην καθημερινή ζωή του παιδικού σταθμού, ως μελέτη περίπτωσης. Πραγματοποιήθηκε ποιοτική έρευνα στα πλαίσια της εργασίας με ερευνητικό εργαλείο την ημιδομημένη συνέντευξη.

Η εργασία αποτελείται από δύο μέρη: (Α) το θεωρητικό και (Β) το ερευνητικό.

(Α) Το θεωρητικό μέρος αποτελείται από τρία κεφάλαια

Στο πρώτο κεφάλαιο προσεγγίζουμε τις έννοιες της προσχολικής εκπαίδευσης καθώς και στα κυρίαρχα μοντέλα που καθορίζουν την σύγχρονη, δημόσια *Ημερήσια Αγωγή και Φροντίδα* στη χώρα μας με έμφαση στον παιδικό σταθμό. Αναφορά γίνεται στο νομικό πλαίσιο που διέπει τη λειτουργία του, στους παιδαγωγούς στην πρώιμη παιδική ηλικία και εντοπίζουμε μέσω ερευνών στοιχεία που αφορούν τον σύγχρονο ρόλο του.

Στο δεύτερο κεφάλαιο γίνεται σύντομη αναφορά στην θεωρία της *εκπαίδευσης σε ανοιχτούς χώρους* ή outdoor education αλλά και στην πιο πρόσφατη εκπαίδευση που βασίζεται στον τόπο ή place based education, το θεωρητικό τους υπόβαθρο η μέθοδος project σαν τρόπος μάθησης που αναπτύχθηκε μέσω αυτών. Παρουσιάζονται, διεθνείς πρακτικές

με μία εκτενέστερη αναφορά στην εκπαιδευτική πρόταση του Reggio Emilia, καθώς και ελληνικά παραδείγματα που συνδέονται με προγράμματα πολιτισμού στη χώρα μας, όπως το πρόγραμμα «Μελίνα».

Στο τρίτο κεφάλαιο θα ασχοληθούμε με τις έννοιες της πολιτιστικής κληρονομιάς και της σύγχρονης πολιτιστικής διαχείρισης. Αφού οριστούν ως εμπράγματοι χώροι πολιτιστικής κληρονομιάς το *μνημείο*, το *μουσείο*, οι *ιστορικοί χώροι* θα γίνει μία σύντομη παρουσίαση των χώρων πολιτισμού της πόλης της Άρτας, για τους οποίους θεωρούμε πως μπορούν να αποτελούν εφόρμηση εκπαιδευτικών δράσεων για παιδιά προσχολικής ηλικίας.

B) Το ερευνητικό μέρος αποτελείται από τρία κεφάλαια.

Στο τέταρτο κεφάλαιο παρουσιάζεται το σκεπτικό της έρευνας, διατυπώνεται το ερευνητικό ερώτημα, περιγράφεται ο σκοπός και οι επιμέρους στόχοι της. Αναλύεται θεωρητικά η ερευνητική προσέγγιση, η ερευνητική μέθοδος, το δείγμα, ο τρόπος και ο τόπος διεξαγωγής της, ζητήματα που άπτονται της δεοντολογίας της έρευνας καθώς και οι περιορισμοί της. Διερευνήθηκαν οι απόψεις των εκπαιδευτικών για το πώς αντιλαμβάνονται τον εργασιακό-εκπαιδευτικό τους ρόλο σχετικά με την παρουσία, υπό την εποπτεία τους, των μικρών παιδιών σε χώρους μνημείων και μουσείων και γενικότερα σε ανοιχτούς χώρους που βρίσκονται στο αστικό τοπίο της πόλης της Άρτας. Επιπροσθέτως έγινε αναφορά και στις προϋποθέσεις υπό τις οποίες οι διδακτικές επισκέψεις θα παρέχουν ασφάλεια και θα αποτελούν ένα σύγχρονο βιωματικό και ουσιαστικά παιδαγωγικό εργαλείο.

Στο πέμπτο κεφάλαιο παρουσιάζονται τα αποτελέσματα της έρευνας με παράθεση εκτενών αποσπασμάτων των συνεντεύξεων.

Στο έκτο κεφάλαιο ακολουθούν τα συμπεράσματα και η συζήτηση των συμπερασμάτων. Η εργασία κλείνει με προτάσεις και βιβλιογραφικές αναφορές.

ΠΡΩΤΟ ΜΕΡΟΣ

Κεφάλαιο 1^ο Ημερήσια εξωοικογενειακή αγωγή – εκπαίδευση και φροντίδα.

Στο κεφάλαιο που ακολουθεί θα προσεγγίσουμε τις έννοιες της *Προσχολικής Εκπαίδευσης* και της *Ημερήσιας Αγωγής και Φροντίδας* στη χώρα μας. Πληρέστερη αναφορά θα γίνει στην έννοια του *παιδικού σταθμού* που είναι ο φυσικός χώρος της έρευνας της παρούσας Διπλωματικής εργασίας. Θα αποσαφηνιστούν ορισμένες έννοιες που πιστεύουμε πως θα βοηθήσουν στην κατανόηση της σημερινής πραγματικότητας.

Σκοπός είναι να επικεντρωθούμε σε σύγχρονες αντιλήψεις για τον ρόλο και την αναγκαιότητά τους, χωρίς ωστόσο να παραβλέπουμε την ιστορική πορεία και εξέλιξη της προσχολικής αγωγής- εκπαίδευσης στη χώρα μας ή και διεθνώς. Επιμέρους στόχος είναι η συμβολή στην επιστημονική συζήτηση για το παρόν και το μέλλον της Π.Α, στη χώρα μας.

Εισαγωγή

Η συζήτηση σε διεθνές επίπεδο δίνει μεγάλη βαρύτητα στα συστήματα προσχολικής εκπαίδευσης καθώς επιδρούν θετικά ή αρνητικά στην εξέλιξη των παιδιών ανάλογα με το βαθμό ποιοτικού περιβάλλοντος που παρέχουν. Εντούτοις παραμένουν θεσμοί αντισταθμιστικής κοινωνικής επένδυσης έτσι ώστε να αμβλύνονται οι επιπτώσεις από τα άσχημα κοινωνικοοικονομικά και πολιτιστικά περιβάλλοντα ολοένα και περισσότερων παιδιών και των γονέων τους. *«Η προσχολική εκπαίδευση και φροντίδα χωρίς αποκλεισμούς συμβάλλει σε μεγάλο βαθμό στην αντιμετώπιση της ανισότητας και του κοινωνικού αποκλεισμού...έχει θετικό αντίκτυπο στη συμμετοχή των γονέων στην αγορά εργασίας και σαφή οφέλη για την επίτευξη μεγαλύτερης ισότητας των φύλων...»*(EC,2018,σ.2).

Στη στρατηγική «Ευρώπη 2020» για την έξυπνη, βιώσιμη και χωρίς αποκλεισμούς ανάπτυξη, μεγάλης σημασίας επένδυση θεωρείται η πρόληψη μετάδοσης μειονεξίας λόγω φτώχειας, από γενιά σε γενιά. Η αντιμετώπιση της μειονεξίας σε μικρή ηλικία (μέσω της αγωγής) απαιτεί δαπάνες πολύ μικρότερες από αυτές που απαιτούνται για την αντιμετώπιση των επιπτώσεων του κοινωνικού αποκλεισμού και της φτώχειας (παραβατικότητα, εγκληματικότητα, ανεργία, ψυχικά προβλήματα) (EC.,2013).

Δίνεται έμφαση σε όρους ποιότητας, αξιολόγησης, έρευνας, επιμόρφωσης και άλλων στοιχείων. Ταυτόχρονα, η εθνική εκπαιδευτική πολιτική που αφορά την ΠΑ συν διαμορφώνεται από τις δεσμεύσεις των συμφωνιών που η χώρα μας υιοθετεί στα πλαίσια των

διεθνών οργανισμών που συμμετέχει¹ όπως η Ευρωπαϊκή Ένωση, ο ΟΟΣΑ, ο ΟΗΕ, η UNICEF, η UNESCO κλπ.

Οι οργανισμοί αυτοί έχουν δημιουργήσει δίκτυα πληροφόρησης (Eurydice, European Commission Childcare Network), εκπαιδευτικά εργαλεία αξιολόγησης (PISA για όλες τις βαθμίδες) ή πιο εξειδικευμένες για την ΠΑ που εφαρμόζονται για εσωτερικές ή εξωτερικές αξιολογήσεις ποιότητας (Σιδηροπούλου, Μουσένα, 2017) και προβαίνουν σε προτάσεις προς υιοθέτηση από τις εθνικές κυβερνήσεις. Όπως οι δύο εκθέσεις-ντοκουμέντα, του ΟΟΣΑ που φέρουν τους τίτλους Starting Strong: Early Childhood Education and Care (OECD, 2001) και Starting Strong II (OECD, 2006) σαν αποτελέσματα μιας μεγάλης έρευνας σε χώρες του οργανισμού. (Χατζηστεφανίδου, 2009) καθώς και όλες όσες ακολούθησαν (Starting Strong III, 2011/IV, 2015/V, 2017).²

Δεν θα πάρουμε θέση για τον τρόπο ή την πολιτική που προάγουν οι παραπάνω οργανισμοί. Η αναφορά γίνεται, γιατί η συμμετοχή της χώρας μας σε αυτούς είναι πολιτική εθνική επιλογή (εκλογές), είναι μέρος της ζωής μας εδώ και πάρα πολλά χρόνια και θα επηρεάσει το μέλλον μας. Δεν μπορούμε να παραβλέψουμε πως ο όγκος των πληροφοριών που παρέχουν αυτοί οι οργανισμοί είναι εντυπωσιακά μεγάλος, η πρόσβαση ιδιαίτερα εύκολη και το πληροφοριακό περιβάλλον φιλικό, καλόγουστο και εύχρηστο. Θεωρούμε πως είναι και έγκυρο.

1.1 Δομές παροχής προσχολικής εκπαίδευσης και φροντίδας στην Ελλάδα. Νομικό πλαίσιο.

Η ΠΕ και φροντίδα, σε ολόκληρο τον σύγχρονο κόσμο που επενδύει στην ανάπτυξη κοινωνικών θεσμών για τα μικρά παιδιά αφορά την ηλικιακή ομάδα, πριν την ένταξη στο δημοτικό σχολείο, ανεξάρτητα από το περιβάλλον, τη χρηματοδότηση, το ωράριο λειτουργίας ή το περιεχόμενο του προγράμματος (EC 2018).

Η Ελλάδα υποστηρίζει ένα διχοτομημένο σύστημα Εκπαίδευσης και Αγωγής στην Προσχολική Ηλικία (ΕΑΠΗ) με την ευθύνη και την οργάνωσή των θεσμών της, να ανήκει σε διαφορετικά Υπουργεία και πλήθος κανόνων που ορίζονται από την σχετική νομοθεσία και υπουργικές αποφάσεις (Σιδηροπούλου, Μουσένα, 2017).

¹ Όταν μιλάμε για **διεθνείς οργανισμούς**, εννοούμε τα μη κυβερνητικά μορφώματα ή οργανώσεις που αναπτύχθηκαν πολύ πριν αλλά κυρίως μετά το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Κύριο μέλημά τους είναι η επεξεργασία πολιτικών που στοχεύουν στην οικονομική ανάπτυξη, την ευημερία και τη συνεργασία όπως τονίζουν στις διακηρύξεις τους. (Σταμέλος, Βασιλόπουλος, Καβασακάλης, 2015) ΟΟΣΑ, ΔΝΤ, Παγκόσμια Τράπεζα, Ευρωπαϊκή Ένωση, ΟΗΕ, UNESCO κλπ..

² ΠΗΓΗ: OECD <http://www.oecd.org/education/school/earlychildhoodeducationandcare.htm>

Στη χώρα μας καλύπτεται από:

Α) τους Βρεφικούς, Βρεφονηπιακούς και Παιδικούς σταθμούς αρμοδιότητας κυρίως των Δήμων (Υπουργείο Εσωτερικών). Η λειτουργία τους διέπεται από τον «Πρότυπο Κανονισμό Λειτουργίας Δημοτικών Παιδικών και Βρεφονηπιακών Σταθμών» (Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικών Υποθέσεων, Κοινή Υπουργική Απόφαση 41087/29-11-2017).

Β) αντίστοιχες ιδιωτικές δομές προσχολικής αγωγής και φροντίδας (κερδοσκοπικού και μη χαρακτήρα), καθώς και μονάδες απασχόλησης βρεφών ή/και παιδιών για λίγες ώρες και βρεφονηπιακούς σταθμούς *ολοκληρωμένης φροντίδας*³ που λειτουργούν υπό την επίβλεψη του Υπουργείου Εργασίας και Κοινωνικών Υποθέσεων (Υπουργική Απόφαση Δ22/οικ. 11828/293/2017).

Γ) Νηπιαγωγεία δημόσια και ιδιωτικά, αρμοδιότητας του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων. Η υποχρεωτική εκπαίδευση στην Ελλάδα έγινε πρόσφατα δίχρονη και ξεκινά από την ηλικία των 4 ετών, με φοίτηση στα νηπιαγωγεία (Ν.4521/2018).

Στους βρεφικούς, βρεφονηπιακούς και παιδικούς σταθμούς μπορεί να επιβάλλονται μηνιαία τροφεία στις οικογένειες των φιλοξενούμενων παιδιών, σύμφωνα με την οικονομική τους δυνατότητα. Η χρηματοδότηση συνήθως προέρχεται από τον προϋπολογισμό του Δήμου και την «αξία τοποθέτησης», voucher (ΦΕΚ Β' 1719/18-05-2017) δηλαδή κονδυλίων από το ΕΣΠΑ και που το επιβλέπει η ΕΕΤΑΑ⁴.

Στην αρμοδιότητα των Δήμων εντάσσεται, μεταξύ άλλων, η χορήγηση άδειας ίδρυσης και λειτουργίας δημοτικών και ιδιωτικών βρεφικών, βρεφονηπιακών και παιδικών σταθμών (Ν.3463/2006) «*Κύρωση του Κώδικα Δήμων και Κοινοτήτων*»⁵.

Το παραπάνω νομικό πλαίσιο (ΝΠ) μας εκπροσωπεί στους διεθνείς οργανισμούς.⁶ Συνοδεύεται οπωσδήποτε από *Οργανισμούς Εσωτερικής Υπηρεσίας* (ΟΕΥ) κι άλλο νομικό πλαίσιο που εξειδικεύεται σε κάθε ΟΤΑ και ΝΠΔΔ ως παράμετρος του Ν.3463/2006. Ο κάθε Δήμος μπορεί να διαφοροποιείται και να ορίζει μέσα σε κάποια πλαίσια τον τρόπο λειτουργίας των ΠΣ.

³ Σημαντική τροπολογία στην νομοθεσία αποτελεί το άρθρο 48 του Ν.4647/2019 - ΦΕΚ 204/Α/16-12-2019 που διευκολύνει την ένταξη παιδιών με ειδικές ανάγκες στο μαθησιακό περιβάλλον (...η υποστήριξη του παιδιού που πάσχει από σωματικές, πνευματικές, ψυχικές παθήσεις ή αναπηρίες... κι αν αυτό μπορεί να είναι ωφέλιμο για το παιδί.) Έτσι επικυρώνεται η παράγραφος 15 της Πρότασης της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (ΕΕ) σχετικά με τα συστήματα ΠΕ και φροντίδας υψηλής ποιότητας για τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρίες

⁴ ΠΗΓΗ: ΕΕΤΑΑ, 2020

⁵ Στο ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι παρ. (Α), παραθέτουμε ένα σύντομο ιστορικό της σύγχρονης νομοθεσίας.

⁶ ΠΗΓΗ: Δίκτυο *Eurydice* <https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice>.

1.2 Προσχολική Αγωγή – Προσχολική Εκπαίδευση

Η αγωγή που προσφέρεται σε ιδρύματα όπως οι ΒΝΣ και τα Νηπιαγωγεία, καθώς επίσης και η επίδραση των ενηλίκων μέσω της παιδαγωγικής διαδικασίας και αποτελεί συνέχεια αυτής που πραγματοποιείται εντός της οικογένειας αλλά είναι συστηματική και σκόπιμη, ονομάζεται *προσχολική αγωγή* (Μετοχιανάκης,2000, σ.175).

Ο τρόπος αγωγής των παιδιών εκδηλώνεται:

α) ενδοοικογενειακά: γονείς, αδέρφια, γιαγιάδες, παππούδες, θείοι (έστω κι αν πολλές φορές ανατίθεται η φροντίδα των παιδιών σε τρίτους μέσα στο σπίτι έναντι πληρωμής δηλαδή νταντάδες).

β) εξωοικογενειακά, σε φορείς εκτός οικογενειακού περιβάλλοντος (σχολείο).

Ο όρος «*προσχολική αγωγή*» καθιερώνεται μέσω της διεθνούς συζήτησης και απαντάται κύρια, στην αγγλική βιβλιογραφία. Στην Αγγλία, συμπίπτει με την ηλικία 0-5 ετών και με τον τίτλο «*preschool*». (Καινούργιου,2012,σ. 39)

Η εισαγωγή του όρου «*πρώιμη*» αφορά

«την ανάπτυξη της ικανότητας και την παρακίνηση των παιδιών να απαιτήσουν γνώσεις, ικανότητες και στάσεις, να κατανοήσουν τον κόσμο που τα περιβάλλει και να μπορέσουν να λειτουργήσουν αποτελεσματικά μέσα σε αυτόν. Ενώ η γνωστική ανάπτυξη είναι βασικό στοιχείο αυτής της μάθησης, είναι κατά βάση συνδεδεμένη με την ολόπλευρη ανάπτυξη του παιδιού η οποία πραγματοποιείται σε διάφορα περιβάλλοντα» (BALL,1994, σ.103).

Η εκπαίδευση σύμφωνα με τον Ξωχέλλη (2010,σ.18) είναι

«η οργανωμένη και μεθοδευμένη διαδικασία αγωγής και μάθησης από την πλευρά της πολιτείας ή άλλου επίσημου φορέα στο πλαίσιο των προς τούτο δημιουργημένων ιδρυμάτων. Υπό την έννοια αυτή διαχωρίζονται για μεθοδολογικούς λόγους οι όροι αγωγή και εκπαίδευση, καθώς και τα παράγωγά τους, όπως π.χ. η παιδαγωγική και η εκπαιδευτική διαδικασία». Η πολιτεία με συστηματικό και οργανωμένο τρόπο προωθεί την επίτευξη καθορισμένων μαθησιακών στόχων. Είναι το κυριότερο μέσο της κάθε χώρας για τη δημιουργία των μελλοντικών πολιτών της (αξίες, στάσεις, συμπεριφορές, εθνική συνείδηση).

1.2.1 Ο σκόπελος στην Π.Α.

Στην Ελλάδα συναντούμε τον όρο Π.Α για πρώτη φορά στον νόμο 1566/85,άρθρο 3, καθώς πρέπει να ρυθμιστούν θέματα που αφορούν τα «*παιδικά κέντρα*» ώστε να διαφοροποιηθούν από τα Νηπιαγωγεία Η «*προσχολική αγωγή παρέχεται σε νηπιαγωγεία που λειτουργούν είτε ως ανεξάρτητα είτε μέσα σε παιδικά κέντρα*».⁷ Επρόκειτο για μία ιδέα με καταβο-

⁷ ΝΟΜΟΣ υπ' αριθ. 1566/1985 (ΦΕΚ 167/30-9-1985, τχ. Α'), «*Δομή και λειτουργία της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και άλλες διατάξεις*» (άρθρο 3 παράγ.2). Τα παιδικά κέντρα αφορούν μία προ-

λές από την Σουηδία έτσι ώστε εκτός από αγωγή να παρέχεται και κοινωνική μέριμνα (Βοζίκη,2002).

Στόχευε στην εξασφάλιση της συνέχειας της προσχολικής πορείας των παιδιών χωρίς μετακινήσεις και με τις παροχές *παιδαγωγικό υλικό, σίτιση, ξεκούραση* (Κυπριανός,2007). Απαντούσε στις αυξανόμενες κοινωνικές ανάγκες των εργαζόμενων γονέων να έχουν την δυνατότητα μεγαλύτερης παραμονής των παιδιών τους από αυτή που ίσχυε μέχρι τότε (Λυκιαρδοπούλου, Κονταρά,2006). Η αποτυχία έγκειται στην έλλειψη υλικοτεχνικής υποδομής, έλλειψη σαφών διατάξεων για τις αρμοδιότητες και την συνεργασία Υπουργείων και των κλάδων που θα συνυπάρχουν, καθώς και την αρνητική στάση της ΔΟΕ (Βοζίκη, 2002).

Να αναφέρουμε πως η προσπάθεια ενοποίησης της ΠΑ ήταν η αφορμή για να δημιουργηθεί μεγάλη ένταση σε παρεμφερείς ειδικότητες που εργάζονται σε παρεμφερή ιδρύματα με πολλαπλές συνέπειες στην ψυχολογία των εργαζομένων γυναικών που καθολικά αποτελούν το παιδαγωγικό προσωπικό. Για πολλούς λόγους, επικράτησε η αντίληψη όπου, ζούμε σήμερα.

Η Ελλάδα αναφέρεται στις χώρες με διχοτομημένο σύστημα Π.Α⁸ με μικρές αποδόσεις σε οφέλη από την Π.Α (στήριξη οικογένειας- υπογεννητικότητα, εργασία γυναικών, κοινωνική ένταξη μεταναστών, μειονεκτούντα περιβάλλοντα λόγω φτώχειας κ.ά.). Με ανύπαρκτη αξιολόγηση, καθολική παρουσία γυναικών στους εργασιακούς χώρους και έλλειψη ανδρών, και προβλήματα στην προσβασιμότητα (ΕC,2019).

Για ένα παιδί και την οικογένειά του θεωρείται πλεονέκτημα η αποφυγή μετακίνησης από φορέα σε φορέα ενώ οι έννοιες εκπαίδευση και φροντίδα είναι αδιαχώριστα στοιχεία (ΕC, 2019).(Η εισηγητική έκθεση του Ν.1566/85 είναι ιδιαίτερα επίκαιρη σχετικά με αυτό το θέμα, βλ. στο ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι, παρ. Β).

Η συζήτηση για τα προβλήματα των θεσμών παραμένει επίκαιρη ενώ η φοίτηση των παιδιών συναντά δυσκολίες με τον τρόπο που αποφασίστηκε η αλλαγή στα έτη φοίτησης(δικαιώματα εγγραφής, κριτήρια επιλογής παιδιών, ο ρόλος των δημοτικών συμβουλίων κ.α. και τις επενδύσεις σε υποδομές να παραμένουν περιορισμένες (Σιδηροπούλου, Μουσένα, 2017).

σπάθεια ενοποίησης της προσχολικής εκπαίδευσης και φροντίδας. Η αρχική πρόθεση ήταν τα παιδιά να εισέρχονται σε ενιαίους χώρους από τη βρεφική ηλικία και μέχρι την ένταξη στο Δημοτικό, με τη συνεργασία Βρεφονηπιοκόμων και Νηπιαγωγών υπό την εποπτεία του ΥΠΑΙΘ. Η προσπάθεια δεν τελεσφόρησε αν και επενδύθηκαν χρήματα σε υποδομές (PENTZOY,2011).

⁸ **Εκπαίδευση ή φροντίδα:** είναι οι έννοιες που πυροδότησαν την μέχρι και σήμερα διαφωνία στη χώρα μας. Συνδέθηκε με το προσοντολόγιο των εκπαιδευτικών, το κοινωνικό γόητρο, τις οικονομικές απολαβές, το επίπεδο σπουδών των ανθρώπων της Π.Ε, αλλά και την *προληταριοποίηση* (Συνώδη,2004 σ.34) των αντίστοιχων κλάδων.

1.3 Ορισμός – Σκοπός του ΠΣ.

Είναι ένας θεσμοθετημένος, δημόσιος ή ιδιωτικός εξωοικογενειακός φορέας, ημερήσιας αγωγής, φροντίδας και εκπαίδευσης για παιδιά προσχολικής ηλικίας. Στην χώρα μας, η ιστορία των ΠΣ και των ΒΝΣ ξεκινάει στις αρχές του 20^{ου} αιώνα με κύριο στοιχείο την πρόνοια (περίθαλψη ορφανών ή φτωχών παιδιών) και όχι τόσο την αγωγή.

Αρχικά, ο θεσμός αναπτύχθηκε σε περιοχές όπου οι γυναίκες εργάζονται: πόλεις με βιομηχανίες, νησιά με πλούσιους εφοπλιστές και μητέρες που εργάζονται ως υπηρέτριες, αγροτικές περιοχές με μεγάλη παραγωγή. Η απουσία ενηλίκων από το σπίτι δημιουργεί την ανάγκη να βρεθούν χώροι για την παραμονή των παιδιών και να εκλείψει το φαινόμενο της άσκοπης και συχνά επικίνδυνης περιφοράς στους δρόμους (Ρέντζου,2011,σ.80). Αυτός ο αντισταθμιστικός ρόλος υπάρχει ακόμη όπως ήδη έχουμε δει στην προηγούμενη υποενότητα.

Σήμερα οι ΠΣ, ΒΝΣ είναι πρωτίστως δομές αγωγής και διαπαιδαγώγησης όπως διαβάζουμε στην επίσημη νομοθεσία (Κοινή Υπουργική Απόφαση 41087/2017-ΦΕΚ 4249/Β/5-12-2017), με στόχους που εμπλέκει παιδιά-εκπαιδευτικό προσωπικό-γονείς.⁹

Με βάση την ηλικία των παιδιών που φιλοξενούνται, διακρίνονται σε:

Πίνακας 1.

Τύπος σταθμού	Ηλικία φιλοξενούμενων παιδιών
Βρεφικός	Βρέφη: 6 μηνών μέχρι 2,5 ετών (υπό προϋποθέσεις από 2,5 μηνών)
Βρεφονηπιακός	(βρέφη και νήπια μαζί),
Παιδικός	νήπια : 2,5 ετών μέχρι 4 ετών (ηλικία ένταξης στην υποχρεωτική εκπαίδευση (Νηπιαγωγείο) ¹⁰

1.3.1 Λίγα λόγια για το Αναλυτικό Πρόγραμμα.

Η θεσμοθέτηση αναλυτικών προγραμμάτων και η κατάρτιση εκπαιδευτικού προσωπικού για την στελέχωσή τους, είναι επίσης ιστορικά ενδιαφέροντα και καταδεικνύει την μετα-

⁹ Κοινή Υπουργική Απόφαση 41087/2017 - ΦΕΚ 4249/Β/5-12-2017 *Πρότυπος Κανονισμός Λειτουργίας Δημοτικών Παιδικών και Βρεφονηπιακών Σταθμών (Στόχοι, άρθρο 2)*

« Να παρέχουν προσχολική αγωγή και διαπαιδαγώγηση σύμφωνα με τα πλέον σύγχρονα επιστημονικά δεδομένα. • Να βοηθούν τα παιδιά να αναπαυθούν σωματικά, νοητικά, συναισθηματικά και κοινωνικά.

• Να ευαισθητοποιούν τους γονείς πάνω σε θέματα σύγχρονης παιδαγωγικής και ψυχολογίας, προσφέροντάς τους πληροφόρηση και καθοδήγηση. • Να βοηθούν τα παιδιά προσχολικής ηλικίας στην ομαλή μετάβασή τους από το οικογενειακό στο σχολικό περιβάλλον, αλλά και στο ευρύτερο κοινωνικό και εκπαιδευτικό πλαίσιο. • Να παρέχουν ημερήσια διατροφή και φροντίδα στα παιδιά που φιλοξενούν τηρώντας τους κανόνες υγιεινής και ασφάλειας. • Να διευκολύνουν τους εργαζόμενους και τους άνεργους γονείς».

¹⁰ Με τον νόμο 4521/2018, ΦΕΚ38,2/3/2018, τεύχος Α΄ θεσμοθετείται η δίχρονη υποχρεωτική προσχολική εκπαίδευση στην Ελλάδα, από τεσσάρων ετών.

στροφή της επίσημης πολιτείας από την πρόνοια, στην αγωγή (Παπαθανασίου,2000). Παρατηρείται να θεσμοθετούνται και να ακυρώνονται. Αυτή η διαδικασία ανακυκλώνεται από τη δεκαετία του 1980 και μετά. Θεωρούμε, πως αυτό σχετίζεται με την έλλειψη ξεκάθαρης στάσης για το περιεχόμενο της ΠΑ, σε κυβερνητικό επίπεδο (όλων όσων κυβερνήσαν τη χώρα μας) και την προσπάθεια μετακύλισης αρμοδιοτήτων ενός υπερσυγκεντρωτικού κράτους (ευθύνη Υπουργείων) στην περιφέρεια (ΟΤΑ).

Αναλυτικό πρόγραμμα σπουδών (ΑΠΣ) υπάρχει στο Νηπιαγωγείο (ΔΕΠΠΣ). Έτσι είναι ξεκάθαρα ένας εκπαιδευτικός φορέας.

Οι ΠΣ, μάλλον κρίθηκε απαραίτητο να μην έχουν ΑΠΣ και μέσα σε μία νεφελώδη κατάσταση υιοθετούν το πρόγραμμα για τα νηπιαγωγεία. Η έρευνά μας στέκεται σε μία σοβαρή προσπάθεια (ΕΚΠΑ και Υπ.Εσωτερικών,2009, *Πρόγραμμα για την καλλιέργεια, την αγωγή και τη φροντίδα παιδιών προσχολικής ηλικίας Παιδαγωγικό Πρόγραμμα Παιδικών Σταθμών*), εκπόνηση μιας εργασίας σαν πρόγραμμα ΠΣ που για λόγους που δεν γνωρίζουμε, δεν επισημοποιήθηκε και την καταθέτουμε.¹¹

Οι ΠΣ επίσημα, έχουν ημερήσιο πρόγραμμα δημιουργικής απασχόλησης άρθρο 10/ν.4249

«που εξασφαλίζει την αρμονική ψυχοσωματική ανάπτυξη των παιδιών... τα παιδιά προσεγγίζονται με αγάπη, στοργή, φροντίδα, εμπιστοσύνη, αποδοχή και κατανόηση, με διάλογο και επεξήγηση¹². Απαγορεύεται στο προσωπικό των Σταθμών η καταναγκαστική επιβολή απόψεων ή η επιβολή σωματικής τιμωρίας. Βάση του ημερησίου προγράμματος απασχόλησης είναι η κοινωνικοποίηση και η ομαλή συναναστροφή των παιδιών μεταξύ τους, η ενίσχυση της εξελικτικής τους πορείας και η εμπέδωση κλίματος ελευθερίας και ασφάλειας. με παιδοκεντρική κατεύθυνση . Το παιδαγωγικό πρόγραμμα του Σταθμού σχεδιάζεται λαμβάνοντας υπόψη τη μοναδικότητα, τις ανάγκες, τα ενδιαφέροντα κάθε παιδιού, αλλά και τα χαρακτηριστικά κάθε ηλικίας. Βασίζεται στην παιδοκεντρική προσέγγιση και ο παιδαγωγός οφείλει να σέβεται τις ατομικές, κοινωνικές και πολιτισμικές διαφορές των παιδιών και των οικογενειών τους. Οι ώρες ελεύθερου παιχνιδιού σε εξωτερικό ή εσωτερικό χώρο, ανάπαυσης και χαλάρωσης προσδιορίζονται βάσει της ηλικίας των παιδιών, καθώς και των ατομικών και βιολογικών αναγκών τους.»

¹¹ ΕΚΠΑ, (2009).<http://www.ppps.ecd.uoa.gr/programma.pdf> και περίληψη στο ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι,παρ. (Γ).

¹² Η γλώσσα αποτελεί ένα συμβολικό σύστημα επικοινωνίας και η κατάκτησή της διευκολύνει την γνωστική ανάπτυξη. Το τι αντιλαμβάνονται τα βρέφη και τα μικρά νήπια από τον λόγο των ενηλίκων είναι τεράστιο ζήτημα και ακουμπάει στις θεωρίες Piaget, Vygotsky, Erikson, Rogers, Bowlby, των Bandoura και Keller. Η γενική ασάφεια του κανονισμού δεν βοηθάει και απαιτείται ανασκευή. Ίσως για παράδειγμα, η θεωρία των προτύπων συμπεριφοράς και του προσωπικού παραδείγματος να είναι πιο ενδεδειγμένη. Θα επανέλθουμε στο θέμα στα συμπεράσματα.

1.4 Παιδοκεντρική προσέγγιση

Η μαθησιακή διαδικασία έχει σαν επίκεντρο το παιδί και τα ενδιαφέροντά του, κατά την παιδοκεντρική κατεύθυνση. Τα παιδιά πρέπει να αισθάνονται ελεύθερα για να δράσουν και να εκφραστούν συναισθηματικά (στοιχείο που θεωρείται πρωτεύον). Σε ένα περιβάλλον ιδιαίτερα προσεγμένο, θα αναπτύξουν ποιοτικές διαπροσωπικές σχέσεις μέσα από την ελεύθερη αλληλεπίδραση καθώς, θα αισθάνονται την πλήρη αποδοχή από τους ενήλικες.

Θεμέλιά της είναι η φιλοσοφία του Υπαρξισμού, η ανθρωπιστική ψυχολογία του Rogers, καθώς και σημαντικά κινήματα όπως η προοδευτική παιδαγωγική του Dewey, η αντιαυταρχική αγωγή (Neil) και η μεταρρυθμιστική αγωγή (Kerschensteiner) (Ματσαγούρας, 2009).

Αποτελεί μία τομή στην ιστορία της παιδαγωγικής σκέψης και εκφράστηκε από το κίνημα της Νέας Αγωγής (Claparede, Dewey, Kilpatrick, Montessori, Decroly, Froebel κλπ.). Το παιδί αποτελεί ψυχοπαιδαγωγική¹³ προτεραιότητα και ξεκινούν οι πρώτες συστηματικές καταγραφές της θεωρίας του παιδιού. Ο ρόλος του εκπαιδευτικού είναι να ενθαρρύνει τα παιδιά σε μια διαδικασία ανακάλυψης της γνώσης, Τα παιδιά βασίζονται στην εμπειρία τους και με επιστημονικό τρόπο οδηγούνται στις γνώσεις. Η βιωματική μάθηση μέσω της ανακαλυπτικής μεθόδου μέσα αλλά και έξω από την τάξη, η αναγνώριση της οργάνωσης του χώρου στις φυσικές διαστάσεις των παιδιών, η συνδιαμόρφωση του προγράμματος, η αξία του ποιοτικού παιδαγωγικού υλικού, η εμπλοκή της οικογένειας στην εκπαιδευτική διαδικασία είναι μερικές από τις αρχές που διέπουν παιδοκεντρική αντίληψη. Ο παιδαγωγός είναι ο άνθρωπος που στέκεται δίπλα στα παιδιά που τα ενθαρρύνει, τα συμβουλεύει και τους επιτρέπει να κάνουν λάθη και να ανακαλύπτουν από αυτά. (Φράγκος, 1984, σ.112-130).

Στην παιδοκεντρική προσέγγιση η εκπαιδευτική διαδικασία βασίζεται σε δύο εξίσου σημαντικούς παράγοντες: Α) στον ψυχολογικό που αφορά στα ενδιαφέροντα, ικανότητες και δυνατότητες. Β) στον κοινωνικό. Σύμφωνα με τον Dewey η εκπαίδευση οφείλει να μαθαίνει το παιδί να αξιοποιεί τις δυνάμεις του για την ανάπτυξή του ως ενεργό κοινωνικό άτομο (Καμπεζά, 2008). Στην προσχολική εκπαίδευση, η παιδοκεντρική αντίληψη εκφράστηκε ιδανικά στις προσχολικές δομές του Reggio Emilia.

¹³ Ψυχοπαιδαγωγική: η παιδαγωγική που στηρίζεται στις ψυχολογικές συναρτήσεις για να είναι αποτελεσματικότερη η διδασκαλία (Φράγκος, 1984 σ.149)

1.5 Η εκπαίδευση των μελλοντικών επαγγελματιών.

Στο χώρο της Π.Α συντελείται στην τριτοβάθμια εκπαίδευση από τα τμήματα:

α) Νηπιαγωγών και

β) Παιδαγωγών στην Πρώιμη Παιδική Ηλικία (πρώην Βρεφονηπιοκόμοι).

Στην δευτεροβάθμια εκπαίδευση από τα:

α) ΙΕΚ (ΥΠΑΙΘ, ΟΑΕΔ, και ιδιωτικός τομέας) και

β) ΕΠΑΛ. Στην δευτεροβάθμια ονομάζονται βοηθοί βρεφονηπιοκόμοι

Έτσι καλύπτεται ένας ακόμη όρος ποιότητας για υψηλά προσόντα επαγγελματιών ανώτατης εκπαίδευσης (ΟΟΣΑ, 2011).

Η αρχική εκπαίδευσή των ΠΠΗ περιλαμβάνει μαθήματα όπως :Αναπτυξιακή Ψυχολογία, Κοινωνική Ψυχολογία, Παιδιατρική ,Μουσικοκινητική Αγωγή, Κουκλοθέατρο, Θεατρικό παιχνίδι, Αγγλικά, ΤΠΕ, Μουσειακή Αγωγή, Μαθηματικές έννοιες και Φυσική για παιδιά, Αγωγή βρεφών και Νηπίων, Νευροεπιστήμες και πολλά ακόμη.¹⁴

Στην επίσημη ιστοσελίδα του τμήματος Αγωγής και φροντίδας στην Πρώιμη Παιδική Ηλικία τμήμα Αθήνας σαν έναν φορέα που προετοιμάζει μελλοντικούς επαγγελματίες, αναφέρεται πως,

*«το επάγγελμα του **Παιδαγωγού Προσχολικής Ηλικίας** υποστηρίζει την αγωγή, φροντίδα και εκπαίδευση του παιδιού από την γέννησή του έως και την ένταξή του στην υποχρεωτική εκπαίδευση, με στόχο την ανάπτυξη, τη μάθηση και την ευημερία του. Η αγωγή και φροντίδα στην προσχολική ηλικία αξιοποιεί θεωρίες της ανάπτυξης και μάθησης, θεωρίες κοινωνικής και εκπαιδευτικής πολιτικής, και προωθεί διεπιστημονικές προσεγγίσεις με σκοπό την ολόπλευρη ανάπτυξη του παιδιού προσχολικής ηλικίας. Οι αρχές των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, καθώς και των δικαιωμάτων του παιδιού είναι θεμελιώδεις για την αγωγή και φροντίδα στην προσχολική ηλικία»¹⁵.*

Αξίζει να τονιστεί πως τα τμήματα αυτά έχουν αναπτύξει και ακαδημαϊκό-ερευνητικό έργο που σχετίζονται τόσο με το εκπαιδευτικό πρόγραμμα, όσο με ζητήματα ποιότητας στην ΠΕ και επαγγελματικής ανάπτυξης των εκπαιδευτικών στην ΠΕ. Ανταποκρίνονται με συνέπεια στη σύγχρονη ανάγκη της δημιουργίας δικτύων μεταξύ των ακαδημαϊκών ιδρυμάτων και των επαγγελματικών χώρων που οι απόφοιτοί τους πλαισιώνουν (Sidiropoulou, Mousena, 2016).

¹⁴ΠΗΓΗ: Τμήμα Αγωγής και φροντίδας στην πρώιμη Παιδική Ηλικία

¹⁵ Σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή Ένωση Εκπαιδευτικής Έρευνας στην Πρώιμη Παιδική Ηλικία (European Early Childhood Education Research Association – EECERA), καθώς και την Παγκόσμια Οργάνωση Προσχολικής Αγωγής (Organisation Mondiale pour l' Education Prescolaire – OMEP).

Τα επαγγελματικά δικαιώματα των ΠΠΗ τα βρίσκουμε στο ΦΕΚ 203/τ. Α΄ /23.12.1991.¹⁶ Εκεί αποσαφηνίζεται, πως οι απόφοιτοι των τμημάτων ΤΕΙ δεν μπορούν να εργαστούν σε δομές Π.Ε αρμοδιότητας υπουργείου Παιδείας. Εντούτοις δύνανται να εργαστούν στην Δευτεροβάθμια Τεχνική και Επαγγελματική Εκπαίδευση σύμφωνα με τις κείμενες διατάξεις.¹⁷

1.5.1 Εργαζόμενοι στην Π.Α και Π.Ε.

Στα Νηπιαγωγεία αναλαμβάνουν τα τμήματα:

Μόνιμοι και αναπληρωτές Νηπιαγωγοί με τους όρους του ΥΠΑΙΘ.

Επίσης απασχολείται προσωπικό καθαριότητας για λίγες ώρες.

Στους Π.Σ, στα τμήματα υπάρχουν:

Μόνιμοι ή με σύμβαση ορισμένου χρόνου (ΕΣΠΑ) Παιδαγωγοί στην πρώιμη παιδική ηλικία (Βρεφονηπιοκόμοι) και Νηπιαγωγοί (Παιδαγωγικών τμημάτων τετραετούς ή και διετούς φοίτησης), πρακτικά ασκούμενοι φοιτητές/τριες, εργαστηριακοί ασκούμενοι ΙΕΚ, μαθήτριες/τές ΕΠΑΛ ως *μαθητεία*.¹⁸ Επίσης βοηθητικό προσωπικό καθαριότητας και μαγειρείου, ενώ σε περιοδική βάση προσέρχεται γιατρός, ή νοσοκόμα/ος, ή κοινωνικός λειτουργός.

Η πολυσυλλεκτικότητα ειδικοτήτων εργαζομένων στους ΠΣ δίνει το στίγμα ανάγκτης συνεργασίας για την επίτευξη καλών αποτελεσμάτων. Προβλήματα που μπορεί να δημιουργηθούν πολύ εύκολα από την έλλειψη συνεννόησης επιφέρουν άσχημο σχολικό κλίμα με οδυνηρά συνήθως αποτελέσματα για το περιβάλλον εργασίας των ενηλίκων και συνέπειες στο μαθησιακό περιβάλλον για τα παιδιά.

¹⁶Επαγγελματικά δικαιώματα Βρεφονηπιοκόμων στο <https://ecec.uniwa.gr/epaggelmatika-dikaiomata>
Κατατίθεται σαν προσωπική εμπειρία της υπογράφουσας κατά τα έτη φοίτησης στο ΤΕΙ Αθήνας 1986-1990, η έντονη αντιπαράθεση με την κυβέρνηση για την κωλυσιεργία στην έκδοση επαγγελματικών δικαιωμάτων στους απόφοιτους της σχολής. Το νεφελώδες τοπίο υπήρξε προάγγελος μιας απίστευτης διαμάχης που ξέσπασε ανάμεσα στα παρεμφερή τμήματα ΤΕΙ και ΑΕΙ, που διαρκεί μέχρι σήμερα. Και ανέδειξε το ζήτημα του *επαγγελματισμού* ήδη μέσα από τις σχολές και πριν ακόμη εντυφλήσουμε στο επάγγελμα. Να επισημάνουμε επίσης πως η εκπαίδευση των φοιτητριών/ων αφορούσε την ηλικία 0-6 ετών με το ίδιο υψηλό επιστημονικό επίπεδο για τα δεδομένα της εποχής (τουλάχιστον για το τμήμα Αθηνών). Αυτό συνέβαλε στην προσαρμοστικότητα και την ευελιξία τους ως εργαζόμενοι, όσον αφορά την εφαρμογή σύγχρονων προγραμμάτων σε οποιαδήποτε ηλικιακή ομάδα. Πιστεύουμε πως αντίστοιχες δράσεις έγιναν και στα άλλα εκπαιδευτικά τμήματα.

¹⁷ Βασικό κριτήριο διορισμού είναι ο τίτλος διδακτικής και παιδαγωγικής επάρκειας. Ένα κενό που με ιδιαίτερη επιμέλεια ανέλαβε να συμπληρώσει η ΑΣΠΑΙΤΕ τροφοδοτώντας την επαγγελματική εκπαίδευση με σύγχρονα καταρτισμένο επιστημονικό δυναμικό. Οι εκπαιδευτικοί αυτοί προετοιμάζουν δεκαετίες τώρα, αξιόμαχους βοηθούς επαγγελματίες, για τους εργασιακούς χώρους.

¹⁸ Πρόγραμμα σύνδεσης της εκπαίδευσης με τους επαγγελματικούς χώρους που στοχεύει στην μείωση της ανεργίας των νέων Cedefop 2018

1.6 Πώς προβάλλονται οι Παιδικοί Σταθμοί σήμερα.

Στις μέρες μας, η ουσία της συμμετοχής ενός μικρού παιδιού σε προγράμματα ΠΕ υπερβαίνει τα όρια της πρόνοιας ή της φύλαξης (όπως ίσχυε στις αρχές του θεσμού).

Συνυπάρχουν τόσο η φροντίδα (care) όσο και η εκπαίδευση (education), στα καθημερινά προγράμματα δίνοντας μια διαφορετική ποιότητα ακόμη και με οικονομικά δεδομένα. Θεωρείται μία από τις πλέον επικερδείς επενδύσεις που μπορεί να κάνει ένα κράτος¹⁹.

Διαπιστώνεται πως:

α) Η πρόσβαση των παιδιών στην ΠΑ είναι μικρότερη σε ποσοστό από άλλες Ευρωπαϊκές χώρες. Τονίζεται η ανάγκη να αυξηθεί ο αριθμός των παιδιών κάτω των 3 ετών στην προσχολική εκπαίδευση και φροντίδα (ΠΕΦ). Επισημαίνεται, ότι η πρόωγη έναρξη της προσχολικής εκπαίδευσης έχει σημαντικό αντίκτυπο στην επίτευξη καλύτερων αποτελεσμάτων στα επόμενα στάδια της εκπαίδευσης, και ότι η ανισορροπία στη συμμετοχή στην ΠΕΦ μπορεί να συμβάλει στην ύπαρξη διαφορών όσον αφορά τις ευκαιρίες και τις εκπαιδευτικές δραστηριότητες που έχουν στη διάθεσή τους τα παιδιά από τα πρώτα στάδια ανάπτυξης (Ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, 2021, Αρ.54)

β) Οι ΠΣ και τα Νηπιαγωγεία, λειτουργούν ανεξάρτητα, ασυντόνιστα και πολύ διαφορετικά μεταξύ τους.

γ) Δεν υπάρχει αναλυτικό πρόγραμμα για τους ΠΣ.

δ) Δεν υπάρχει αποτελεσματική αξιολόγηση των δομών και των εκπαιδευτικών.

¹⁹ Σε έρευνα (Διανέοσις 2017) για την κατάσταση των ΠΣ στην Ελλάδα, περιγράφεται το παράδειγμα της μελέτης του Τζέιμς Χέκμαν, στις ΗΠΑ. (The rate of return to the High/scope Perry Preschool Program, Working paper 15471, National Bureau of Economic Research, November 2009) Οι ερευνητές ξανακοίταξαν την μελέτη και τα δεδομένα ενός πειράματος της δεκαετίας του '60 το "High/scope Perry". Αφορούσε την μελέτη της εξέλιξης 123 παιδιών που προέρχονταν κυρίως από μειονεκτικά περιβάλλοντα (φτώχεια, βία μεταναστευση κλπ.), για 40 χρόνια. Ορισμένα είχαν πρόσβαση σε δομές ΠΠΕ ενώ άλλα, όχι. Συλλέχθηκαν στοιχεία σε διάφορες φάσεις της ζωής τους μέχρι την ηλικία των 40 ετών που αφορούσαν την συμμετοχή και πορεία στην εκπαίδευση, την απασχόληση και τα κέρδη από αυτή, την εμπλοκή ή όχι στο έγκλημα και μία ποικιλία άλλων δεδομένων. Στο μεσοδιάστημα έγιναν μελέτες και από άλλους ερευνητές. Η αξιολόγηση της δράσης οδήγησε τους μελετητές στο συμπέρασμα πως για κάθε δολάριο που επενδύθηκε από το κράτος σε κάθε παιδί του προγράμματος η απόδοση στην κοινωνία ήταν 7-10% ετησίως. Με απλά λόγια η επανεπένδυση της ετήσιας απόδοσης του ενός δολαρίου για σαράντα χρόνια αποδίδει 65 δολάρια.

Τα παιδιά που είχαν πρόσβαση σε ΠΠΕ, σε μεγαλύτερο ποσοστό :τελείωναν το σχολείο, έβρισκαν δουλειά, κέρδιζαν περισσότερα χρήματα. Περισσότερο κερδισμένα ήταν τα παιδιά από φτωχές οικογένειες. Παράλληλα αποσαφηνίζονται τα οφέλη της επένδυσης στην Προσχολική Αγωγή και Φροντίδα ακόμη και για τα παιδιά προνομιούχων στρωμάτων

Σε οργανωτικό-θεσμικό επίπεδο τονίζεται πως δεν επιλέγεται η έρευνα για άντληση στοιχείων σε ευρεία κλίμακα που θα βοηθήσουν στον σχεδιασμό αποφάσεων. Ο Πετρογιάννης (2008) εστιάζει στα θέματα της ποιοτικής ΠΑ με έμφαση στην αλληλεπίδραση του παιδιού προσχολικής ηλικίας με τους ενήλικες στο περιβάλλον όπου φιλοξενείται καθημερινά και για αρκετές ώρες.

«Τα ζητήματα που αφορούν την προσχολική περίοδο και μάλιστα ό,τι είναι πέρα από το χώρο του ελληνικού νηπιαγωγείου, συναντούν την απαξίωση, την αδιαφορία, την προχειρότητα. Τη στιγμή που πολλά άλλα ευρωπαϊκά και μη κράτη επενδύουν σημαντικά ποσά στην προσχολική και πρωτοσχολική ηλικία προκειμένου να ετοιμάσουν όσο το δυνατό καλύτερα τα παιδιά για την πορεία τους στο σχολείο, στην Ελλάδα κάτι τέτοιο δεν είναι επιτρεπτό ούτε σε επίπεδο πρόθεσης» (Melhuish & Petrogiannis, 2006, στο Πετρογιάννης 2008, σ.147).

Με την ευθύνη επίβλεψης στο Δημόσιο σε διάφορες αρχές και με την ιδιωτική επιχειρηματικότητα, κανείς δεν γνωρίζει πόσοι ακριβώς είναι οι ΠΣ στην Ελλάδα, ώστε να υπάρχουν αξιόπιστα στατιστικά στοιχεία που θα καταγράφουν τα προβλήματα και θα βοηθήσουν στην επίλυσή τους με στοχευμένες πολιτικές επιλογές²⁰.

Έρευνες σε τοπική κλίμακα (Ρέντζου, 2011* Καινούργιου, 2012) καταδεικνύουν παθογένειες του ελληνικού συστήματος στον τομέα της ΠΑ όπου είναι απορίας άξιο, γιατί αγνοούνται τα πορίσματα των διεθνών ερευνών για τις επιδράσεις των κριτηρίων λειτουργίας των ΠΣ στην ανάπτυξη των παιδιών (χαμηλή ποιότητα των υποδομών των φορέων, της διάρθρωσης της διοίκησης, σε αντίθεση με ένα υψηλό μορφωτικό επίπεδο των εκπαιδευτικών, υψηλότερες αναλογίες παιδαγωγών/παιδιών ή το μέγεθος της ομάδας).

Η ελληνική πολιτεία δεν επιλέγει να επενδύσει σε μία άκρως αναγκαία και προφανή πολιτική επιλογή. Έτσι η ΠΑ είναι άλλη μία χαμένη ευκαιρία για το εκπαιδευτικό σύστημα που δεν συμβαδίζει με τις διεθνείς πρακτικές (Διανέοσις, 2019).

1.7 Επίλογος κεφαλαίου.

Η ημερήσια προσχολική εκπαίδευση και φροντίδα είναι μία συνεργατική προσπάθεια αλληλεπίδρασης ενηλίκων (εκπαιδευτικοί, γονείς, διοικητικοί υπάλληλοι των φορέων, συγγενείς) και παιδιών που όλοι λειτουργούν σε πολλά πλαίσια (οικογένεια, γειτονιά, φορείς, σύλλογοι, φίλοι κ.ά.). Τα χαρακτηριστικά των ενηλίκων, η συμπεριφορά τους και τα χα-

²⁰ Ενώ η ΕΛΣΤΑΤ μόλις το 2014 άρχισε να τους απογράφει κι αυτό λόγω των κονδυλίων ΕΣΠΑ που διαχειρίζεται η ΕΕΤΑΑ (Ελληνική Εταιρεία Τοπικής Ανάπτυξης και Αυτοδιοίκησης). Δημιουργεί βάση δεδομένων για συντονισμό και παρακολούθηση των ΠΣ που δέχονται την «αξία τοποθέτησης», voucher. Επίσης εκτιμάται πως από τα 300.000 παιδιά ηλικίας 1-4 ετών περίπου τα 180.000 μένουν εκτός ΠΣ. Στατιστικά στοιχεία ωφελούμενων προγράμματος Δράση «Εναρμόνιση Οικογενειακής και Επαγγελματικής Ζωής», ΕΣΠΑ. https://www.eetaa.gr/enarmonisi/paidiko_i_stathmoi_2018/stats/StatOfeloymenoi2018.pdf σχολικό έτος 2018-2019

ρακτηριστικά του περιβάλλοντος διαμορφώνουν την συμπεριφορά των παιδιών (οικολογικό μοντέλο²¹) (Long και συν, 1985 στο Ρέντζου, 2011 σ.43-48).

Το κοινωνικό-πολιτισμικό περιβάλλον στο οποίο λειτουργούν επιδρά στους ίδιους αρνητικά ή θετικά και διαμορφώνουν σε σημαντικό βαθμό τις εμπειρίες των παιδιών (Πετρογιάννης, 2001β). Το ζητούμενο είναι η σχέση ανάμεσά τους να είναι προς τη θετική εξέλιξη των παιδιών.

Κεφάλαιο 2^ο: Η εκπαίδευση του μικρού παιδιού σε περιβάλλοντα εκτός του δομημένου σχολικού χώρου.

Εισαγωγή

Η οργανωμένη παρουσία και δράση των παιδιών σε περιβάλλοντα που δεν είναι η σχολική τάξη ή η σχολική αυλή, δεν είναι ευρέως διαδεδομένη στην χώρα μας. Αν και οι «μαθητές» είναι μια πολύ δυναμική κατηγορία πολιτών, εντούτοις δεν είμαστε συνηθισμένοι να τους συναντούμε παντού γύρω μας κατά την λειτουργία των φορέων εκπαίδευσης. Αντίθετα είμαστε σίγουροι πως η «φασαρία» από τις παιδικές φωνές προέρχεται από τους σταθερούς χώρους των σχολικών αυλών που όλοι γνωρίζουμε. Παραδοσιακά, θεωρούμε πως η εκπαίδευση έχει τον χώρο της.

Οι διεθνείς εξελίξεις στην εκπαίδευση έρχονται να τονίσουν την μεγάλη αξία της συνεχούς παρουσίας των μικρών παιδιών στον δημόσιο χώρο. Η πρόσβαση των παιδιών σε πάρκα, πλατείες, μουσεία, στην γειτονιά ή και πιο μακριά, σε βιβλιοθήκες, πινακοθήκες, θέατρα μπορεί να δώσει άλλη δυναμική στο χτίσιμο της γνώσης.

Στην συγκεκριμένη ενότητα θα ασχοληθούμε με αυτήν τη μορφή εκπαίδευσης. Θα δώσουμε ιστορικά στοιχεία, θα δούμε δράσεις στον ελλαδικό χώρο όπως το εκπαιδευτικό πρόγραμμα *Μελίνα* και θα παρουσιάσουμε μία καλή πρακτική στον ευρωπαϊκό χώρο, αυτή του Reggio Emilia, που αφορά την προσχολική ηλικία.

Σκοπός είναι να συνεισφέρουμε προτάσεις σε έναν δημιουργικό διάλογο, στον χώρο της εκπαίδευσης. Δεν αποκλείουμε και τις άλλες εκπαιδευτικές βαθμίδες, ιδιαίτερα την

²¹Σύμφωνα με την «Θεωρία Οικολογικών συστημάτων» του Urie Bronfenbrenner (1917-2005): Το αναπτυσσόμενο άτομο είναι ενταγμένο σε μία σειρά από περιβαλλοντικά συστήματα τα οποία αλληλοεπιδρούν μεταξύ τους, αλλά και με το ίδιο το άτομο, με αποτέλεσμα να επιδρούν στην ανάπτυξή του. Τα φυσικά περιβάλλοντα είναι η κύρια πηγή επιρροής των αναπτυσσόμενων ατόμων. Το αναπτυσσόμενο άτομο είναι στο κέντρο, ενσωματωμένο σε μία σειρά περιβαλλοντικών συστημάτων.

δευτεροβάθμια επαγγελματική που εμπλέκεται στους παιδικούς σταθμούς με τον θεσμό της μαθητείας.

2.1 Ιστορικά στοιχεία για την καταγωγή της εκπαίδευσης σε ανοιχτό χώρο.

Η εκπαίδευση σε ανοιχτό χώρο (outdoor education) είναι μία πρόταση για μάθηση που ε-πενδύει πολύ, στην εμπλοκή των παιδιών με το εξωτερικό περιβάλλον. Είτε πρόκειται για φυσικό είτε για κοινωνικό (δημιουργήματα του ανθρώπου)²². Λαμβάνει χώρα σε πολλά προγράμματα ανά τον κόσμο με διαφορετική δυναμική και πάντα ανάλογα από το τί δια-θέτει σαν κληρονομιά κάθε τόπος. Επίσης συμβαδίζει με την εκπαιδευτική πολιτική που κά-θε χώρα αποφασίζει για την νέα γενιά της και διαμορφώνει τους πολίτες του μέλλοντος.

Συμβαδίζει ιστορικά με την εξέλιξη της παιδικής ηλικίας και τον τρόπο που οι ενή-λικες στάθηκαν στο κεφάλαιο *παιδί* σε όλα τα μήκη και πλάτη του κόσμου. Στην παρούσα εργασία θα σταθούμε σε προσεγγίσεις που αφορούν τον Δυτικό κόσμο που πολιτικά ανή-κει και η χώρα μας και επηρεάζουν τις εκπαιδευτικές προτάσεις που μας αφορούν.

Η παιδική ηλικία, δεν υπήρχε πάντα με ευδιάκριτα χαρακτηριστικά στις Δυτικές κοινωνίες, Δυτική Ευρώπη και Β. Αμερική. (Πεχτελίδης & Κοσμά, 2012, *εισαγωγή*). Η κοι-νωνική κατασκευή της παιδικής ηλικίας (Aries, 1990) συνδέεται με την εποχή της *νεωτε-ρικότητας*, και έφερε στο προσκήνιο τα παιδιά (Μπέργκερ, Λ.Π. & Λούκμαν, Τ. 2003, στο *Πεχτελίδης, 2015*).²³

Η επικρατούσα ιδεολογία κυριαρχείται από τον ρωμαιοκαθολικισμό και επιβάλλει τον Herbart με την διδακτική του, σαν το «δέον». *Η μεγάλη εκπαιδευτική παρεκτροπή*, ό-πως την κατονομάζει ο Φράγκος (Φράγκος, 1984).

Νέες επιστήμες εδραιώνονται: ψυχολογία, παιδαγωγική, κοινωνιολογία της εκπαί-δευσης, ψυχοπαιδαγωγική κ.α. Νέες θεωρίες τεκμηριώνονται βασισμένες στην εξερεύνηση της παιδικής ηλικίας. Από τον Λοκ και τον Ρουσσώ, τον Κομένιο και τον Πεσταλότσι μέ-χρι τον Ντιούι και τον Πιαζέ, τον Φρόντ και τον Βιγκότσκι, αναγνωρίζεται η σημασία των εμπειριών στην παιδική ηλικία και η συμβολή τους στην διαμόρφωση της προσωπικότη-τας του ενήλικου ανθρώπου.

Αναγνωρίζεται η δύναμη της εκπαίδευσης στον ανοιχτό χώρο μέσω της ενεργητι-κής, βιωματικής εμπλοκής του παιδιού με το φυσικό περιβάλλον. Ο Φρέμπελ ιδρύει τον πρώτο παιδικό σταθμό.²⁴ Περιγράφεται ο υποβοηθητικός ρόλος του εμπνευσμένου παιδα-γωγού, τονίζεται, η αναγκαιότητα της ελεύθερης έκφρασης των παιδιών και ο καθοριστι-

²² Πηγή: Wikipedia, https://en.wikipedia.org/wiki/Outdoor_education

²³ Πεχτελίδης, Γ. (2015) σ.45-46

²⁴ Φρέμπελ Φρ. Πηγή: διαδίκτυο <https://www.schooling.gr/article/55/friedrich-froebel-o-idrytis-tou-protou-paidikou-stathmou>

κός ρόλος στην συν κατασκευή της γνώσης (συν κονστρουκτιβισμός). Επιχειρούνται επιστημονικές αποδείξεις των θεωριών με διδακτικές παρεμβάσεις τόσο στην Ευρώπη όσο και στην Αμερική. (Θεωρητικό υπόβαθρο στην υποενότητα 2.6.2 της παρούσης).

2.2 Παιδί και ανθρώπινα δικαιώματα (σύντομη αναφορά).

«Ο αιώνας του παιδιού», ο τίτλος βιβλίου της Σουηδής ακτιβίστριας υπερασπίστριας των δικαιωμάτων των παιδιών Έλεν Κέι στις αρχές του 20ου αιώνα, έμελλε να είναι προφητικός, αναφορικά με την αλλαγή νοοτροπιών των ενηλίκων απέναντι στα παιδιά. Η σημασία της εκπαίδευσης προβάλλεται όλο και πιο δυναμικά. Το προοδευτικό κίνημα τόσο στην Ευρώπη όσο και στην Αμερική από τα τέλη του 19^{ου} αιώνα δημιουργεί τις βάσεις για δημοκρατική παιδαγωγική που θα διαμορφώνει σκεπτόμενα άτομα και στοχεύει στις κοινωνικές αλλαγές (Hein, 2006, στο Καλεσοπούλου, 2011, σ.11).

Η αντίληψη που αναδιάρθρωσε τις σχέσεις ανάμεσα στους ενήλικες και τα παιδιά, αναγνώριζε το παιδί σαν πολίτη, φορέα δικαιωμάτων. «Αναπτύχθηκε σε συνάρτηση με την αντίληψη του παιδιού ως δρώντος υποκειμένου, καθώς και με τον ισχυρισμό ότι τα παιδιά έχουν το δικαίωμα να συμμετέχουν στο κοινωνικό-πολιτικό γίγνεσθαι» (Πεχτελίδης, 2015, σ.188)

Ταυτόχρονα και εν μέσω δύο Παγκοσμίων πολέμων και πολλών τοπικών συρράξεων εξελίχθηκε μία τεράστια μάχη προάσπισης της ζωής τους και εδραίωσης των δικαιωμάτων τους σε διεθνές πολιτικό επίπεδο με αποφάσεις δεσμευτικού χαρακτήρα.²⁵

Το 1989 υιοθετήθηκε από τον ΟΗΕ η *Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού* (μετά από μακροχρόνιες διαμάχες, αντιρρήσεις, κριτική για αντιφάσεις και παρελθόντα ψηφίσματα) και η επικύρωσή της από τις εθνικές κυβερνήσεις (πλην Αμερικής και Σομαλίας) των κρατών μελών του. Η ίδια όμως έγινε η αφορμή για περαιτέρω συζήτηση και αντιδράσεις, μέχρι και σήμερα (Πεχτελίδης 2015)²⁶. Στα άρθρα, 28, 29 της ίδιας σύμβασης, δίνεται το στίγμα για την εκπαίδευση σαν δικαίωμα των παιδιών, με πρόσβαση σε όλες τις βαθμίδες.

²⁵ Στην Οικουμενική Διακήρυξη του Ο.Η.Ε, για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου το 1948 μεταξύ άλλων αναγνωρίζεται η εκπαίδευση ως ανθρώπινο δικαίωμα (άρθρο 26). Αυτό πρακτικά σημαίνει πως οι χώρες που συμφωνούν, δεσμεύονται να προβούν σε εκπαιδευτικές ενέργειες και δράσεις προς τους πολίτες τους. (ΠΗΓΗ: United Nations Information Centre, Greece, στον τύπο <https://www.refworld.org/cgi-bin/texis/vtx/rwmain/opendocpdf.pdf?reldoc=y&docid=4bcbf83a2> ανακτήθηκε στις 2/12/20)

²⁶ ο.π. Κεφ. 7^ο «Εκπαίδευση και παιδική ηλικία»

2.3 Η μεγάλη αντίφαση: από το...καθόλου εκπαίδευση, στο...υπερβολικά πολύ εκπαίδευση. Εκπαιδευτική πολιτική.

Η συζήτηση για την επίτευξη καλύτερης εκπαίδευσης, γιγαντώθηκε στον Δυτικό κόσμο και ο 20^{ος} αιώνας έχει να επιδείξει πάρα πολλά παραδείγματα, γι' αυτό. Διαμορφώνονται εκπαιδευτικές πολιτικές, που εκπορεύονται από διεθνείς οργανισμούς (με δεσμευτικό χαρακτήρα για τις χώρες- μέλη), προκαλούν τεράστιες αντιδράσεις και εξωθούν την νέα γενιά σε κινητοποιήσεις (Μάης 1968, Πολυτεχνείο, καταλήψεις κ. α.)²⁷. Η εποχή αυτή ταυτίζεται με την καθιέρωση της θεωρίας του *ανθρώπινου κεφαλαίου* και του *κοινωνικού κεφαλαίου*.²⁸ Από κοινωνιολογικής άποψης (κριτική θεωρία) υποστηρίζεται πως η εκπαίδευση στο Δυτικό κόσμο με τυπικό μηχανισμό το σχολείο και άτυπο την οικογένεια, θα κυριαρχήσει στο παιδικό σώμα και θα δημιουργήσει ασφυκτική πίεση στη διαμόρφωση των νέων συνειδήσεων (Πεχτελίδης, Κοσμά, 2012).

2.4 Outdoor education: αναζήτηση εκπαιδευτικής πρότασης προσέλευσης του ενδιαφέροντος.

«Αυτό που χρειάζονται τα παιδιά δεν είναι νέο και καλύτερο πρόγραμμα σπουδών αλλά πρόσβαση σε περισσότερο από τον αληθινό κόσμο. Άφθονο χρόνο και χώρο για να σκέφτονται τις εμπειρίες τους, και να χρησιμοποιούν τη φαντασία τους και το παιχνίδι, ώστε να βγάλουν νόημα από αυτές» Χολτ, Τζον (1995).

Η *outdoor education* είναι μία παιδαγωγική πρόταση που στον έναν ή στον άλλο βαθμό υποστηρίζεται σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης. Αυτό συμβαίνει κύρια στις αγγλοσαξονικές χώρες,. Μία αντίληψη που έχει τις ρίζες της στο κίνημα του *προοδευτισμού* και της υπεράσπισης των δικαιωμάτων των παιδιών, από τα τέλη ακόμα του 19^{ου} αιώνα. Πρόκειται για μια διαφορετική ματιά στην εκπαίδευση που στηρίζεται στη φιλοσοφία της ανάπτυξης βιωματικής σχέσης του παιδιού με το περιβάλλον του. Αναπτύχθηκε

²⁷ Το τραγούδι *Another brick in the wall* εξέφρασε τη γενιά και σημάδεψε μια ολόκληρη εποχή. Αναφορικά με την αφόρητη πίεση που δεχόταν μέσω μιας εκπαίδευσης που λειτουργούσε σαν βιομηχανία κι αντιμετώπιζε τα παιδιά σαν προϊόντα. Πηγή: διαδικτυο, <https://youtu.be/YR5ApYxkU-U>

²⁸ Σύμφωνα με το αμερικανικό μοντέλο πρέπει να υπάρχει στενή σχέση ανάμεσα στην οικονομία, την επιστήμη και την τεχνολογία με βασικό παράγοντα τον άνθρωπο (θεωρία του κοινωνικού κεφαλαίου). Καθοριστικός παράγοντας είναι η εκπαίδευση σαν βάση δημιουργίας των ανωτέρω. Έτσι, σύμφωνα με τον Coombs (1985, οπ. αναφ. στο Σταμέλος κ. συν. 2015, σ.47)

«έχουμε μια άμεση σύνδεση της οικονομίας με την εκπαίδευση, και της τελευταίας με τα διάφορα αναπτυξιακά προγράμματα. Η βασική ιδέα που κρύβεται πίσω από αυτήν την επιλογή φαίνεται ότι είναι η διαπίστωση ότι η οικονομική ενίσχυση που παρέχεται μέσα από διεθνείς θεσμούς είναι αποτελεσματικότερη σε σχέση με τις διμερείς συμβάσεις. Η ουδετερότητα που εμφανίζεται μέσω τέτοιων θεσμών μοιάζει να περιορίζει δραστικά τις αντιδράσεις που θα μπορούσαν να προκύψουν σε ευαίσθητους τομείς όπως εκείνοι του πολιτισμού και της εκπαίδευσης».

κυρίως με ιδιωτικά κεφάλαια, αλλά και δημόσιους πόρους σε κάποιες χώρες της Ευρώπης και της Αμερικής.

Οι Αγγλία, ΗΠΑ, Αυστραλία, Νέα Ζηλανδία, Καναδάς, Δανία, Γερμανία, Σκανδιναβία είναι χώρες που η *outdoor education* είναι βασικός πυλώνας στην εκπαίδευση τους, αλλά και αντικείμενο ακαδημαϊκών σπουδών και ερευνών για τη θέση της στις εκπαιδευτικές πολιτικές τους (OFSTED 2004, DfES 2006, DfES 2007, DfES 2011 στο *Waite, 2011*).

Η τοπική κοινότητα αποτελεί έναν σημαντικό πόρο για μάθηση με την μοναδικότητα της στην τέχνη, την ιστορία, το περιβάλλον, τον πολιτισμό, την λογοτεχνία, την οικονομία. Την δεκαετία του 1990 επινοείται ο όρος *place-based education*.²⁹ Υποστηρίζει μια διαφορετική προσέγγιση στο αστικό τοπίο, στη φύση, στα πάρκα ή όπου αυτό είναι υπαρκτό στα μνημεία πολιτισμού και στα μουσεία. Η μάθηση στηρίζεται στις εμπειρίες των παιδιών και το πρόγραμμα σπουδών περιλαμβάνει μαθηματικά, αλφαριθμητισμό, φυσικές επιστήμες, κοινωνικές επιστήμες και τέχνες. Το παιδί δεν εισπράττει τα μέγιστα στην εκπαίδευσή του, μόνο από τον εσωτερικό χώρο, όσο κι αν τον διαμορφώσουμε οι ενήλικες συμβολικά και με συγκεκριμένους στόχους βάσει αναλυτικών προγραμμάτων. Απαραίτητη προϋπόθεση είναι τα παιδιά να βγουν έξω από την τάξη (Franz, 2019).

Στηρίζεται στην μέθοδο *project*, μία πρόταση των αρχών του 20^{ου} αιώνα και της προοδευτικής παιδαγωγικής (Dewey, Kilpatrick)³⁰. Είναι μία μαθητοκεντρική πρακτική που ανασύρθηκε από την αφάνεια και την αδιαφορία των δυτικών εκπαιδευτικών συστημάτων και κυρίαρχων παιδαγωγικών κύκλων και χρησιμοποιήθηκε εκτενώς στα νηπιαγωγεία της Βρετανίας τις δεκαετίες 1960 και 1970 (Smith, 1997). Σύμφωνα με την Gandini (1997, στο *Helm, Katz 2012*, σ.4)

«Τα Projects αποτελούν τον κύριο άξονα των μαθησιακών εμπειριών των παιδιών και των δασκάλων. Βασίζονται στην ισχυρή πεποίθηση ότι η μάθηση μέσω της δράσης είναι πολύ σημαντική και ότι η συζήτηση σε ομάδες και η επανεξέταση κάποιων εμπειριών και ιδεών είναι ο πρωταρχικός τρόπος με τον οποίο μπορεί κανείς να κατοικήσει καλύτερα τα πράγματα και να μάθει περισσότερα».

²⁹ από την Zucker L. L. τον Sobel, D., του Orion Society και τον Dr. John Elder του Middlebury College.

Πηγή: Wikipedia, <https://promiseofplace.org/> επίσκεψη 20/12/20

³⁰ Αρχές Προοδευτικού κινήματος: 1) Η διδασκαλία πρέπει να βοηθάει το παιδί να αναπτύξει μόνο του μεθόδους δράσης και να μην προσφέρει έτοιμες λύσεις. 2) Το δικαίωμα του παιδιού στην αυτοδιάθεση, δηλ. να μπορεί να σκέφτεται και να αποφασίζει μόνο του. 3) Αυτοκαθορισμός της προσωπικότητας σημαίνει ταυτόχρονα υποχρέωση του ατόμου να αναλαμβάνει τις ευθύνες της δράσης του. 4) Η χρήση συμβόλων μάθησης πρέπει να τίθενται στην υπηρεσία πραγματικών εμπειριών. 5) Η μορφωτική διαδικασία αποτυγχάνει, αν η προσφορά εμπειριών δεν σχετίζεται με ό,τι βλέπει, αισθάνεται και αγαπά ήδη το παιδί. (Dewey, Kilpatrick, 1935, στο *Helm, Katz 2012 Εισαγωγή*)

Εκφράστηκε ιδανικά στην περιοχή του Reggio Emilia στην Ιταλία. Αξιολογήθηκε από την διεθνή επιστημονική κοινότητα (ταυτόχρονα με το εκπαιδευτικό έργο της συγκεκριμένης περιοχής) και επέδρασε σε πολλές εκπαιδευτικές πρακτικές ανά τον κόσμο (αναφορά σε επόμενη υποενότητα).

2.4.1 Επιδράσεις στην Ελλάδα

Στην χώρα μας από τα μέσα της δεκαετίας του 1970, διακρίνεται μία προσπάθεια στην βασική εκπαίδευση, ανάπτυξης δραστηριοτήτων που δεν εντάσσονται στο στενό πλαίσιο των διδασκόμενων μαθημάτων. Είναι η έναρξη της εξόδου των μαθητών από το στενό σχολικό περιβάλλον.

Αυτό συμβαίνει κύρια, μέσω πρωτοβουλιών που σχετίζονται με περιβαλλοντικά θέματα και που στοχεύουν στην ευαισθητοποίηση των νέων. Ενώ αργότερα με εγκύκλιο του ΥΠΕΠΘ 1991 όπου καθορίζονται οι σκοποί και οι στόχοι της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης (Π.Ε), περιλαμβάνεται για πρώτη φορά η αγωγή υγείας σαν ένας ακόμη τομέας δραστηριοτήτων³¹ (Παπαδόπουλος, Γεωργιάδης, 2000, σ.49 στο Βεργίδης, 2003).

Εδραιώνεται η Π.Ε σαν ένας τομέας της *άτυπης εκπαίδευσης*, καθώς και οι δραστηριότητες στη φύση. Οι επικριτές της άτυπης αυτής τα ονομάζουν προγράμματα αναψυχής με έλλειψη ουσιαστικής εκπαιδευτικής διάστασης (Σβορώνου,2011). Η ανάπτυξη της Π.Ε υπήρξε αλματώδης με μία σημαντική μετατόπιση του ενδιαφέροντος από τη *φύση*, στο *περιβάλλον-κοινωνία-οικονομία* και την εισαγωγή των εννοιών της *αιεφορίας* και της *βιώσιμης ανάπτυξης*.³²

Κατά την δεκαετία του 1990 θεμελιώνεται με το πρόγραμμα *Μελίνα* η ανάπτυξη της μουσειακής εκπαίδευσης όπου το παιδί συμμετέχει ενεργά (παιδοκεντρική θεωρία) στην οικειοποίηση της πολιτιστικής κληρονομιάς και στην οικοδόμηση της πολιτιστικής του ταυτότητας (Καλεσοπούλου,2011). Μπαίνουν οι βάσεις για διαφοροποίηση της εκπαίδευσης όπως ήταν παγιωμένη μέχρι τότε καθώς και του ρόλου των εκπαιδευτικών.

2.4.2 Το πρόγραμμα Μελίνα.

Στην χώρα μας η σύνδεση του σχολείου με τους χώρους και τα μνημεία πολιτισμού πήρε σάρκα και οστά μέσα από το εκπαιδευτικό πρόγραμμα «ΜΕΛΙΝΑ-Εκπαίδευση και Πολι-

³¹ Η αγωγή υγείας έγινε προτεραιότητα αρκετά αργότερα 2001-02.

³² Στη Διεθνή Διάσκεψη της UNESCO στη Θεσσαλονίκη το 1997 προτείνεται η αντικατάσταση του όρου Περιβαλλοντική Εκπαίδευση με τον όρο Εκπαίδευση για την Αειφόρο Ανάπτυξη **ΕΑΑ** και αναλαμβάνει την στρατηγική 2005-2014: «Εκπαίδευση για την αειφόρο ανάπτυξη» (Ράγκου, 2016).

ΕΑΑ ορίζεται «η εκπαίδευση που επιτρέπει στο άτομο να αναπτύξει γνώσεις, αξίες και δεξιότητες για να αντιληφθεί την πολυπλοκότητα του κόσμου που ζει και να συμμετάσχει σε αποφάσεις για τα σημαντικά ζητήματα του πλανήτη, ατομικά ή συλλογικά, τοπικά ή ευρύτερα με σκοπό ένα βιώσιμο μέλλον» (UNESCO, 2003, p. 4, πηγή: διαδικτυο).

τισμός». Υπήρξε ένα πρόγραμμα που κινητοποίησε τους μαθητές και τους εκπαιδευτικούς να βγούνε από την τάξη. Αξιολογήθηκε από τον πρώτο χρόνο πιλοτικής εφαρμογής του και αποτέλεσε μία πολύ συνεκτική και προγραμματισμένη εκπαιδευτική παρέμβαση.

Το πρόγραμμα ξεκίνησε το 1994 και υλοποιήθηκε με την συνεργασία των Υπουργείων Παιδείας και Πολιτισμού της Ελλάδας, στο πλαίσιο της Ελληνικής Προεδρίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Εφαρμόστηκε αρχικά ως πιλότος σε 100 σχολεία σε όλη την Ελλάδα και την Κύπρο. Τον Μάρτιο του 2004 πάγωσε η χρηματοδότηση και σταμάτησε.

Πρόκειται για ένα πρόγραμμα που στόχευσε στην αναβάθμιση του ρόλου των Τεχνών και του Πολιτισμού στην εκπαιδευτική διαδικασία, μέσα από την παραγωγή εκπαιδευτικού υλικού και την επιμόρφωση των εκπαιδευτικών στη μεθοδολογία εφαρμογής. Απευθύνονταν σε όλες τις εκπαιδευτικές βαθμίδες (κυρίως του δημοτικού) και ενέπλεξε δεκάδες χιλιάδες μαθητές και εκπαιδευτικούς. Αναλύεται σε οκτώ διαφορετικές δράσεις στοχευμένες για την κάθε βαθμίδα, ενώ οι τρεις ήταν μέρος Ευρωπαϊκών Δικτύων (ΕΕ-ΜΑΠΕ, 2014).³³

Ανέπτυξε καινούργιους δρόμους προσέγγισης της παιδαγωγικής και της διδακτικής μέσω της αξιοποίησης της τέχνης από τους εκπαιδευτικούς, συμβάλλοντας με αυτόν τον τρόπο στη διαφοροποίησή τους από ό,τι θεωρούνταν μέχρι τότε παγιωμένο. Ο στόχος ήταν η μετεξέλιξη της σχολικής μονάδας σε μια ζωντανή και δυναμική κοινότητα (Βεργίδης, Τουρκάκη 2005).

Η επιμόρφωση περιλαμβάνει εργαστήρια τεχνών με τα εξής αντικείμενα:

Εικαστικά, μουσική, χορός-κίνηση, θέατρο, οπτικοακουστική έκφραση και εργαστήρια σύνθεσης. Επισκέψεις σε χώρους πολιτισμικής αναφοράς, τοπική ιστορία, μέθοδο σχεδίων εργασίας, εκπαιδευτικό υλικό και εποπτικά μέσα, δυναμική της ομάδας.

Διοργανώθηκαν καλλιτεχνικές περιοδείες θεάτρου, χορού και κίνησης, θεατρικού παιχνιδιού. Εκτυπώθηκαν τίτλοι για :τα μαθήματα τέχνης, τα γενικά μαθήματα, τα εκπαιδευτικά προγράμματα Μουσείων και αρχαιολογικών χώρων. Δημιουργήθηκαν βάσεις δεδομένων με εκπαιδευτικό υλικό έτοιμο προς χρήση. Διοργανώθηκαν ημερίδες και συνέδρια σε εθνικό και διεθνές επίπεδο εκθέσεις παρουσίασης των δράσεων.³⁴

³³ ΠΗΓΗ: ΕΕΜΑΠΕ, 2014, Ένωση Εκπαιδευτικών Μουσικής Αγωγής Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης <https://www.primarymusic.gr/epimorfosi/item/430-programma-melina>

³⁴ ΙΕΜΑ: Ινστιτούτο Έρευνας Μουσικής και Ακουστικής, <http://www.iema.gr/melina> https://www.iema.gr/data/EducationalProjects/Melina/Hxos_tis_mousikis.htm Ο ήχος της μουσικής είναι δραστηριότητες, Μουσικά παιχνίδια και μουσικοπαιδαγωγικές οδηγίες για της διδασκαλία της μουσικής στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση που αναπτύχθηκε για τις ανάγκες του προγράμματος ΜΕΛΙΝΑ-Εκπαίδευση και Πολιτισμός. (Υπεύθυνος συγγραφής του υλικού Κώστας Μόσχος)

Το πρόγραμμα *Μελίνα* υπήρξε προπομπός και η αφορμή για την ένταξη της τέχνης στην εκπαιδευτική διαδικασία σε μία χώρα που είναι περισσότερο από πλούσια, σε κληροδοτήματα πολιτισμού. Η αξιολόγησή του ανέδειξε ανασταλτικούς παράγοντες για την συνέχιση των δράσεων και πολλές παθογένειες του εκπαιδευτικού συστήματος στην χώρα μας. Η προσωπικότητα του δασκάλου, ο ρόλος του διευθυντή, το πιστικό αναλυτικό πρόγραμμα, η έλλειψη συνεργασίας, η έλλειψη χρόνου και η έλλειψη χώρων, η ανάγκη για βαθύτερη εκπαίδευση των εκπαιδευτικών στην κατεύθυνση της προώθησης αλλαγών (Βεργίδης 2005).

Τα μουσεία και τα μνημεία βγήκαν από την αφάνεια και από χώροι απλής έκθεσης αντικειμένων μεταμορφώθηκαν σε τόπους ενεργητικής μάθησης μέσα σε μία γενικότερη αντίληψη αλλαγής αλληλεπίδρασης των πολιτών όλων των ηλικιών μέσα σε αυτά. Οι χώροι αυτοί, είναι για το παιδί περιβάλλοντα μάθησης όπου, αν του δοθούν οι ευκαιρίες θα δοκιμάσει τις δυνάμεις του αλληλοεπιδρώντας και θα προσπαθήσει να φτάσει σε δικές του ερμηνείες (συμβολική λειτουργία).

Η ανάπτυξη της Μουσειολογίας και της Διαχείρισης Πολιτιστικής Κληρονομιάς σαν αυτόνομα γνωστικά αντικείμενα οδήγησαν στο να λαμβάνονται σοβαρά υπόψη οι γνώμες του κοινού και κυρίως των μικρών παιδιών (αξιολόγηση). Τα Μουσεία προσέλκυσαν κοινό με νέους τρόπους παρουσίασης και ερμηνείας των αντικειμένων τους

Το πρόγραμμα *Μελίνα* επιχείρησε να καταστήσει το δάσκαλο όχι απλό, ή ικανό, χειριστή υλικών, αλλά συνειδητό γνώστη των μεθόδων, δημιουργό και εξερευνητή των μέσων που πρέπει να αναζητήσει προκειμένου η διδακτική του παρέμβαση να προκαλεί το συναίσθημα και την απόλαυση, καλύπτοντας με πληρότητα και σαφήνεια τους διδακτικούς του στόχους (ΕΕΜΑΠΕ, 2014). Να προάγει το πνεύμα συνεργασίας μεταξύ εκπαιδευτικών, γονέων και μαθητών. Να διαμορφώσει ένα διαφορετικό πλαίσιο επικοινωνίας μέσα στην αίθουσα, με οφέλη τόσο για τον εκπαιδευτικό όσο και για τον μαθητή και την μεταξύ τους σχέση. Να εντάξει στόχους που σχετίζονται με την πολιτιστική κληρονομιά στα αναλυτικά προγράμματα Δεν γνωρίζουμε άλλες δράσεις τέτοιας εμβέλειας.³⁵

³⁵Ενδεικτικά να αναφέρουμε το πρόγραμμα *Ακολούθησε τον Οδυσσέα* του ΥΠΠΟ ή το πρόγραμμα του Δήμου Αθηναίων *Το παιδί η πόλη και τα μνημεία* δείχνουν πως η προσπάθεια συνεχίζεται. Επίσης όλα τα εκπαιδευτικά προγράμματα που εκπονούνται από τα Μουσεία της χώρας (όπου, αυτό συμβαίνει) με την καθοδήγηση των παιδιών από Μουσειοπαιδαγωγούς και τη χρήση μουσειοσκευών για τη σύνδεση του σχολείου με το σχολείο.

ΥΠΠΟ <http://followodysseus.culture.gr/>

Τεχνόπολη Δήμου Αθηναίων <https://athens-technopolis.gr/index.php/el/ekdidoseis/dimiourgiki-mathisi/to-paidi-i-poli-kai-ta-mnimeia>

Κλείνουμε με λίγα από τα λόγια της εμπνευστού της ιδέας του προγράμματος «...χρειάζεται μια άλλου τύπου βίωση της κληρονομιάς μας, που δεν θα υπάρξει αν δεν αλλάξει εκ βάθρων το ακατάλληλο εκπαιδευτικό μας σύστημα. Γιατί δεν θα διαθέτουμε δραματική προστασία της κληρονομιάς μας όσο κάθε Έλληνας πολίτης δεν θα είναι ένας συνειδητός ευαίσθητος και παθιασμένος φρουρός της» ,Μελίνα Μερκούρη.³⁶

2.5 Προσχολική ηλικία και outdoor education.

Στην πρώιμη παιδική ηλικία, η συζήτηση είναι εξαιρετικά δημιουργική για την εκπαίδευση σε περιβάλλοντα εκτός τάξης. Μάλιστα δίνεται έμφαση στα παιδιά προσχολικής και φυσικά, σχολικής ηλικίας (Wilson, 2011).

Ζωτικής σημασίας θεωρείται η εξερεύνηση του τοπικού φυσικού και κοινωνικού περιβάλλοντος από τα μικρά παιδιά με όλες τις αισθήσεις τους για να το βιώσουν και να το εκτιμήσουν (Ballantyne, & Packer,2009, στο Wilson,2011). Ο τρόπος για να κατακτήσουν την μάθηση είναι το αυθόρμητο, απεριόριστο παιχνίδι και η κοινωνικοποίηση που αυτό επιτυγχάνει. Εξελίσσουν ταυτόχρονα την έμφυτη ιδιότητα της ηλικίας τους για εξερεύνηση καθώς και την αγάπη για τον κόσμο που τα περιβάλλει και τις ανάγκες των πλασμάτων γύρω τους.

Η ενασχόληση των παιδιών με στοχευμένες δράσεις στη μικροκλίμακα του κοντινού περιβάλλοντός, επιτρέπει την πιο σαφή προσέγγιση αφηρημένων ζητημάτων (χρόνος-ιστορία, πλανήτης-τόπος, φυσικά τοπία π. χ ποτάμι), που από μόνα τους δεν λένε τίποτα στα παιδιά αυτής της ηλικίας (Olwig, K.R. 1989 στο Wilson, 2011). Ό,τι για τους μεγάλους θεωρείται δεδομένο, για τα μικρά παιδιά είναι μία πιθανότητα.

Σε αυτό το πρώιμο στάδιο είναι πολύ πιθανό τα ίδια τα παιδιά να επιθυμούν να εμπλέξουμε και την οικογένειά τους. Τα οφέλη πολλαπλασιάζονται, αφού το ενδιαφέρον περισσότερων ανθρώπων μπορεί να συμβάλλει και στη δική τους καλλιέργεια ή και ευαισθητοποίηση για διάφορα ζητήματα (περιβάλλοντος, πολιτισμού, αειφορίας, οικονομικής ανάπτυξης).

Η εξερεύνηση στη γειτονιά, σε δρόμους, τοποθεσίες, κήπους, πολιτισμικές κατασκευές, προκαλεί συγκινήσεις, εντείνει τη φυσική κίνηση με το δημιουργικό αυθόρμητο παιχνίδι και επιτρέπει στα μικρά παιδιά να κερδίσουν μια προσωπική κατανόηση του κόσμου που τα περιβάλλει (Kola-Olusanya, 2005, στο Wilson,2011).

Με δημιουργικές προσεγγίσεις όπως η δραματική τέχνη (drama),η αφήγηση ιστορίας (story telling),ο χορός, η μουσική, οι εικαστικές τέχνες, το animation (virtual art),(

³⁶Πηγή: <https://melinamercourifoundation.com/πολιτιστική-κληρονομιά/πολιτιστική-κληρονομιά/>

Snow, J. 1991 Ramsey, D. 2002, McArdle, K. 2009, στο *Wilson, 2011*) ενισχύουν την συναισθηματική γνώση των μικρών παιδιών. Επιτυγχάνεται μεταξύ τους ένας δεσμός μέσω της τέχνης και αποτελεί το βασικό στοιχείο αυτών των μεθόδων

Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η αφήγηση τοπικών ιστοριών που μπορούν να βοηθήσουν τα παιδιά να αναπτύξουν μια αίσθηση του τόπου τους. Ιστορίες για την κοινω- νική και φυσική ιστορία ενός τόπου, μπορούν να επιδράσουν στο πώς τα παιδιά εμπλέκο- νται με τα *σκηνικά* και τι νόημα αποκτούν για τα ίδια (Blizard, C.R., Schuster, R.M. 2007, στο *Wilson, 2011*). Πρόκειται για νέες έννοιες (για τα παιδιά) που θα συμβάλλουν στη δια- μόρφωση δυνατών σχέσεων με αυτά τα μοναδικά μέρη.

2.6 Η πρόταση του Reggio Emilia. Μία πρόταση δημοκρατικής εκπαίδευσης.

Το νόημα όλων όσων έχουμε περιγράψει μέχρι τώρα, φαίνεται να πραγματώνεται στην εκπαιδευτική πρόταση του Reggio Emilia (R.E) και γι' αυτό θα κάνουμε μία σύντομη αναφορά. Η περίπτωση του R.E, σχετίζεται με την συγκεκριμένη διπλωματική εργασία ό- πως και το ερευνητικό κομμάτι σαν σύστημα προσχολικής εκπαίδευσης στην πρώιμη παιδική ηλικία. Αποτελεί μία διεθνώς αναγνωρισμένη πρακτική που επηρέασε την φιλο- σοφία της εκπαίδευσης τόσο στο Ευρωπαϊκό όσο και στον Αμερικάνικο χώρο (G.Edwards,L.Gandini,G. Forman, 2017).³⁷

2.6.1 Ιστορία

Ξεκίνησε από μία κίνηση συνεργασίας γονέων αγροτικών και εργατικών οικογε- νειών σε ένα χωριό (Βίλλα Τσέλλα) της επαρχίας Emilia Romana, την Άνοιξη του 1945. Οι γονείς με τα ίδια τους τα χέρια χρησιμοποιώντας τα υλικά από τα γκρεμισμένα από τον πόλεμο κτίσματα και πουλώντας ένα γερμανικό τανκ, χτίσανε μέσα σε οχτώ μήνες το πρώ- το σχολείο για τα μικρά παιδιά τους³⁸. Έμελλε να είναι το «εύκολο» μέρος της προσπά- θειας, αφού η συνεχής υλική υποστήριξη σε έναν κατεστραμμένο τόπο, ήθελε τεράστια αποθέματα θυσιών και αλληλεγγύης.³⁹

Η αρχική αυτή πίστη κυρίως των γυναικών, πως τα παιδιά τους άξιζαν να έχουν δι- καίωμα σε εκπαιδευτικές ευκαιρίες για να προοδεύσουν είναι η *θεμέλια λίθος* που μέχρι και σήμερα διέπει την φιλοσοφία της εκπαίδευσης στο R.E: οι ουσιαστικοί δεσμοί συνεργ- ασίας του σχολείου με τις οικογένειες των παιδιών. Ψυχή της προσπάθειας θεωρείται ο

³⁷ Το σύστημα προσχολικής εκπαίδευσης του R.E ανακηρύχθηκε από το περιοδικό Newsweek το 1991 ως ένα από τα σπουδαιότερα στον κόσμο (G.Edwards,L.Gandini,G. Forman, 2017, *Εισαγωγή* σελ. 45).

³⁸ Γνωστό ως το «σχολείο του τανκ»(οπ.σ.103, Malaguzzi, L.)

³⁹ Επισημαίνεται η καθοριστική υποστήριξη των γυναικών της Εθνικής Απελευθερωτικής Επιτροπής των Παρτιζάνων Ιταλών πολεμιστών (Malaguzzi,Loris, συνέντευξη στην Gandini,L., το 1996 Περιλαμβάνεται ολόκληρη στο συνεργατικό βιβλίο *Reggio Emilia Οι χίλιες γλώσσες των παιδιών προσχολικής ηλικί- ας*, 2017, σ. 100-173, κεφ.3 *Ιστορία, ιδεολογία και βασική φιλοσοφία*).

δάσκαλος Loris Malaguzzi (μετέπειτα ψυχολόγος και φιλόσοφος, αντελήφθη σύντομα την σοβαρότητα της θεωρητικής θωράκισης, του ίδιου και των συνεργατών του).

Μέσα σε είκοσι χρόνια ανταπεξήλθαν σε φοβερά προβλήματα: υποσιτισμός παιδιών, στήριξη των φτωχών οικογενειών, ακαλλιέργητοι δάσκαλοι χωρίς πρόσβαση σε νέες ιδέες, στερεοτυπική χρήση από αυτούς μιας άχρηστης επίσημης γλώσσας, που δημιούργουσε προβλήματα επικοινωνίας με τα παιδιά που μιλούσαν τοπικές διαλέκτους. Ταυτόχρονη κυριαρχία της ρωμαιοκαθολικής εκκλησίας, ηθικής, κουλτούρας καθώς και στη διοίκηση ως μονοπωλιακή εξουσία στην εκπαίδευση: παπάδες και καλόγριες ήταν οι δάσκαλοι (κατάλοιπο της εικοσαετούς δικτατορίας)⁴⁰.

Η δεκαετία του 1960 ήταν αυτή που άλλαξε τα δεδομένα με τα πρώτα σχολεία που διοικούνται από την πολιτεία. Απάντησε στην ανάγκη των ανθρώπων για κοσμικό σχολείο και στήριξε τα αιτήματα για ανάπτυξη κοινωνικών υπηρεσιών με όρους:

να έχουν καλύτερη ποιότητα, να μην λειτουργούν σαν φιλανθρωπικά ιδρύματα, να μην είναι μόνο για τη φύλαξη των παιδιών και να μην κάνουν με κανέναν τρόπο διακρίσεις.⁴¹

2.6.2 Θεωρητικό υπόβαθρο – Δημιουργία δικτύων

Εν μέσω πολιτικών και ιδεολογικών αντιπαραθέσεων συμφώνησαν στην περιοχή τους να αποδυναμώσουν τον εκκλησιαστικό παρεμβατισμό, με την σύμπραξη της τοπικής αυτοδιοίκησης και την αντιπροσώπευση πολλών οικογενειών των παιδιών στα συμβούλια παιδείας. Αυτό που τους ένωσε ήταν η διάθεση να υπερασπιστούν όλοι το δημιούργημά τους. Ταυτόχρονα επένδυσαν σε σύγχρονες σπουδές των εκπαιδευτικών. «Ανακάλυψαν» και επένδυσαν σε θεωρίες μέχρι τότε απαγορευμένες :

Piaget κοινωνικο-γνωστική θεωρία κονστρουκτιβισμός⁴²(βασικές έννοιες)

- Γνωστική ανάπτυξη: αποτέλεσμα της ενεργητικής οικοδόμησης της πραγματικότητας από τα παιδιά, που βασίζεται στις εμπειρίες τους
- Γνωστικό σχήμα: Θεμελιώδης μονάδα γνωστικής λειτουργίας.
- Προσαρμογή (ψυχική διαδικασία) με μηχανισμούς: α)αφομοίωση και β) συμμόρφωση
- Εξισορρόπηση: βασική πηγή ανάπτυξης

⁴⁰ Το 1976 ξεσπάει μία τεράστια εκστρατεία δυσφήμισης του έργου στο R.E από την εκκλησία που αντιμετωπίστηκε με αξιόπαινο τρόπο (ο.π.,σ.109-113 στην συνέντευξη).

⁴¹ Το 1971 ιδρύουν τον πρώτο βρεφονηπιακό σταθμό για παιδιά κάτω των τριών ετών. Για τον λόγο αυτό παρουσίασαν την καλύτερη αρχιτεκτονική κατασκευή και επένδυσαν όλη την συσσωρευμένη γνώση που είχαν αποκτήσει από τα λίγο μεγαλύτερα παιδιά. Αντί να σκέφτονται με όρους φροντίδας μέσω επιτήρησης, επένδυσαν σε επαγγελματική ειδίκευση, στρατηγικές φροντίδας και περιβάλλοντα που ταιριάζουν στο αναπτυξιακό τους επίπεδο. (ο.π., σ.121)

⁴² Ο. π. σελ.153-158

- Ωριμότητα: διαδικασία που οδηγεί στην απόκτηση όλο και πιο σύνθετων γνωστικών δομών (Μακρόγλου, Σφυρίδου, Τσέργας, 2004)

Vygotsky κοινωνικο-πολιτισμική θεωρία.⁴³

- Αποδεικνύει την επίδραση του πολιτισμού στην ανάπτυξη
- *Ζώνη επικείμενης ανάπτυξης*: η απόσταση μεταξύ αυτού που μπορούν να πραγματοποιήσουν αντικειμενικά τα παιδιά και αυτού που μπορούν να καταφέρουν, όταν αλληλοεπιδράσουν με άλλους πιο ικανούς από τα ίδια (έννοια της διαμεσολάβησης)
- Έμφαση στην *κοινωνική αλληλεπίδραση*. (Vygotsky, 2000)

Claparède θεωρία των κινήτρων – Λειτουργική παιδαγωγική

- Η αγωγή στηρίζεται στην ανάγκη και το ενδιαφέρον
- Ο ρόλος των κέντρων ενδιαφερόντων
- Ο δάσκαλος εμπυχωτής
- Η τάξη, χώρος ψυχολογικής εγρήγορσης
- Η μάθηση παρακωλύεται από α) ερεθιστικότητα, β) ατονία ή ανία
- Η παιδαγωγική αξία του δομημένου χώρου (Φράγκος, 1984, σ.112-115)

Εντυφούν στους «απαγορευμένους» Dewey, Wallon, Decroly, Makarenko, Bronfenbrenner, Erikson. Μελετούν την Νέα εκπαίδευση του Bovet, P., Ferrière και παρακολουθούν τις τεχνικές διδασκαλίας του Freinet (Γαλλία) και του σχολείου Dalton (Ν. Υόρκη). Επανατοποθετούνται στην «δικιά τους» Montessori.⁴⁴

Η επιστημονική θεωρία, δεν είναι λαγνεία, είναι ενθουσιασμός. Η εργασία με τα παιδιά, είναι πολύ σοβαρή διαδικασία. Αρκεί να πιστέψουμε στις δυνατότητές τους και να εμπιστευτούμε τα ενδιαφέροντά τους :

«Κάντε στην άκρη για λίγο και αφήστε χώρο για τη μάθηση, παρατηρήστε προσεκτικά τι κάνουν τα παιδιά κι έπειτα αν καταλάβετε καλά ίσως η διδασκαλία να είναι διαφορετική από πριν» (Malaguzzi, L, στο *Edwards και συν. 2017, σ. 145*).

2.6.3 Αρχές

Το εκπαιδευτικό πρόγραμμα του Reggio Emilia διέπεται από τις αξίες του σεβασμού και της ευθύνης. Βασίζεται στα ενδιαφέροντα των παιδιών και στην υποστήριξη των εκπαι-

⁴³ Ο.π σελ. 159-160

⁴⁴ ο.π σ.120. Αργότερα προστίθενται Gardner (επιστημονικός συνεργάτης), Hawkins, Katz, Kagan, Bateson, Moscovici, Von Foerster, Bruner (επιστημονικός συνεργάτης), Kurt Lewin, Rogers, Maslow κ.α.

δευτικών και των γονέων, οι οποίοι δημιουργούν μια κοινότητα ενηλίκων που εμπνέει και ενισχύει τη μάθηση των παιδιών.

- ✚ Παιδαγωγική, μεθοδολογία, οργάνωση σχολείου, σχεδιασμός περιβάλλοντος, αποτελούν ενιαίο σύνολο.
- ✚ Ενθάρρυνση των παιδιών για καθημερινή εξερεύνηση του περιβάλλοντος, με εστίαση στη συμβολική αναπαράσταση. Έκφραση με τις φυσικές τους γλώσσες (ζωγραφική μουσική, κολλάζ, κατασκευές, γλυπτική, δραματοποίηση, παιχνίδι με τις σκιές).
- ✚ Το «αναδύμενο πρόγραμμα» (αυτό που συνδυαμορφώνεται με τα παιδιά) είναι ο οδηγός στην καθημερινότητά τους.
- ✚ Μέθοδος εργασίας Project σε μικρές ομάδες με ελευθερία χρόνου που επιθυμούν τα παιδιά.
- ✚ Το δομημένο περιβάλλον αντανακλά το επίπεδο πολιτισμού. Ό,τι ομορφότερο αξίζει στα παιδιά. Είναι ο «τρίτος» παιδαγωγός.
- ✚ Οι εσωτερικοί χώροι εννοούν την κοινωνική αλληλεπίδραση (*piazza* και *atelier* σε κοινή θέα).
- ✚ Δημόσιο σύστημα παροχής ποιοτικής φροντίδας ανοιχτό σε όλους (και άτομα με ειδικές ανάγκες). Το σχολείο απαιτεί τη συμμετοχή των γονέων.
- ✚ Σεβασμός στην ευημερία των εργαζομένων. Εξασφαλίζεται η συμμετοχή στη λήψη των αποφάσεων. Η ανατροφοδότηση μέσα από τις συνεχείς συναντήσεις είναι καθοριστική (Edwards και συν.2017)⁴⁵.

Αν και η προσπάθεια ξεκίνησε αμέσως με την λήξη του Β΄ Παγκοσμίου πολέμου στα κατεστραμμένα χωριά της Βόρειας Ιταλίας, εξελίχθηκε, ανανεώνεται και εξακολουθεί να εμπνέει στο πέρασμα των δεκαετιών. Βρίσκει ανταπόκριση τόσο στο δημόσιο όσο και στον ιδιωτικό τομέα. Στις μέρες μας υποστηρίζεται από διεθνή, δραστήρια και ενημερωμένα εκπαιδευτικά δίκτυα.⁴⁶

2.7 Επίλογος κεφαλαίου.

Κλείνοντας την συγκεκριμένη ενότητα να πούμε πως η έρευνα ήταν συναρπαστική για ένα πεδίο «ξεχασμένο», που θα επιθυμούσαμε να συζητηθεί εκ νέου. Η παρουσία των παιδιών στο δημόσιο χώρο μέσω εκπαιδευτικών διαδικασιών των επίσημων φορέων και υπάρχει

⁴⁵ (ο.π σελ.477-481) Επίσης προτείνουμε τους ακόλουθους ιστότοπους YouTube για το Reggio Emilia <https://youtu.be/7n2hCebmT4c> και <https://youtu.be/Y1Pb6caXw5s>

⁴⁶ Ενδεικτικά αναφέρουμε τα δίκτυα *Remida* (*Fondazione Reggio Children Centro Loris Malaguzzi*), *NAR-EA North American Reggio Emilia Alliance* σε 35 χώρες σε ολόκληρο τον κόσμο (ΠΗΓΗ Wikipedia, επίσκεψη 09/03/21) <https://remida.reggiochildrenfoundation.org/?lang=en> και <https://www.reggioalliance.org/>

ανά τον κόσμο και εξελίσσεται και αξιολογείται. Ενέργειες σαν το πρόγραμμα *Μελίνα* μπορούν να αναθεωρηθούν και να επανεμφανιστούν.

Θεωρούμε πως μπορούμε υπό το πρίσμα των εκπαιδευτικών αλλαγών στη χώρα μας να επανατοποθετηθούμε ειλικρινώς για το τι είδους προσχολική αγωγή θέλουμε και γιατί όχι, με επέκταση και στα άλλα επίπεδα εκπαίδευσης. Σε αυτό το θέμα πρέπει να έχουν λόγο και δικαίωμα αποφάσεων, ισότιμα, πολλά μέρη με στοιχεία που θα αποδεικνύουν και τις προθέσεις: Ενώσεις γονέων, εκπαιδευτικών- παιδαγωγών στην πρώιμη παιδική ηλικία- πανεπιστημιακών φορέων στον τομέα της εφαρμογής, τοπικής αυτοδιοίκησης. Πάνω από όλα, τα παιδιά που πρέπει να ακουστούν κι αν ακόμη δεν μπορούν να μιλούν.

Κεφάλαιο 3^ο Η πόλη και οι χώροι πολιτισμού.

Στην συγκεκριμένη ενότητα θα προσεγγίσουμε τις έννοιες της πολιτιστικής κληρονομιάς, των μνημείων, των χώρων πολιτισμού, του πολιτισμικού περιβάλλοντος στην σύγχρονη πόλη και τη συμβολή τους στην ποιότητα ζωής των κατοίκων της. Επίσης θα παρουσιάσουμε σύντομα τις τοποθεσίες στον αστικό ιστό της πόλης της Άρτας στις οποίες εστιάζει η έρευνά μας και θα παραθέσουμε πηγές, προς χρήση, για άλλους ερευνητές.⁴⁷

Σκοπός είναι να αναδείξουμε την πεποίθηση για την αξία της πολιτιστικής κληρονομιάς ως δύναμη ανάπτυξης ενός τόπου, ως πηγή υπερηφάνειας (με την καλή έννοια) για τους κατοίκους του και ως ευθύνη για την μεταλαμπάδευσή της στην κάθε νέα γενιά. Επόμενος στόχος, είναι η ανάδειξη του τρόπου με τον οποίο ο τόπος επιδρά στην διαμόρφωση της ταυτότητας των ανθρώπων. Θεωρούμε πως στις σύγχρονες πολυπολιτισμικές κοινωνίες μας και στο πλαίσιο της συνύπαρξης των λαών της Ευρώπης, η παιδαγωγική αξιοποίηση της πολιτισμικής κληρονομιάς, μπορεί να συμβάλλει στην κατανόηση και το σεβασμό της ετερότητας από και προς όλους.⁴⁸

Εισαγωγή

Οι διαθέσιμες ιστορικές πηγές που μπορεί να έχει μία κοινωνία προς χρήση, όπως ανοιχτοί αρχαιολογικοί χώροι, μνημεία, πλατείες με ιστορικό όνομα, μουσεία, σύγχρονοι χώροι πολιτισμού, αποτελούν έναυσμα, για προσέγγιση της ιστορίας ενός τόπου. Με διαφορετική

⁴⁷ Στο ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙ : παραθέτουμε πλούσιο φωτογραφικό υλικό. Επίσης έναν αυτοσχέδιο χάρτη για να μπορεί ο αναγνώστης να παρατηρήσει την χωροταξική τοποθέτηση των αναφερόμενων χώρων, μέσα στην πόλη.

⁴⁸ Περιοριζόμαστε σε σύντομες αναφορές καθώς θεωρούμε πως το θέμα είναι τεράστιο για να καλυφθεί, στα πλαίσια της συγκεκριμένης εργασίας.

χρονική σειρά οι χώρες τα αναγνωρίζουν σαν κομμάτι της μη τυπικής εκπαίδευσης μεν, αλλά με τεράστια δυναμική.

Αφορά ιδιαίτερα τα παιδιά, που είναι κάθε φορά οι φυσικοί κληρονόμοι αυτών, αλλά οι αντιλήψεις τους σχετικά με τον πολιτισμό, καθορίζονται σε μεγάλο βαθμό από τις επιλογές και τις στάσεις των ενηλίκων (οικογένεια, εκπαίδευση, κοινωνία). Πολύ απλά: αν οι ενήλικες βλέπουν μία βιβλιοθήκη σαν έναν χώρο που είναι «για τους άλλους» ή μια ιστορική πλατεία μόνο σαν τόπο που πίνουν τον καφέ τους και το όνομά της ίσως και να «λέει κάτι», ή ένα μουσείο σαν κάτι «πεθαμένο», τότε τα παιδιά, θα προσλάβουν τις ίδιες αξίες.

3.1. Πολιτιστική κληρονομιά.

3.1.1 Ορισμός: Στο *Χρηστικό Λεξικό της Νεοελληνικής Γλώσσας* (2014, σ.834) πολύ απλά διαβάζουμε, «πολιτιστική κληρονομιά & πολιτισμική κληρονομιά⁴⁹ είναι το φυσικό περιβάλλον, τα υλικά δημιουργήματα και τα άυλα χαρακτηριστικά μιας ομάδας ή κοινωνίας που κληρονομούνται από τους προγενέστερους, σώζονται στο παρόν και μεταβιβάζονται στις επόμενες γενιές». Ενώ η λέξη *Μνημείο* έχει σαν βάση την λέξη *μνήμη* δηλαδή την ικανότητα του ανθρώπου να θυμάται.⁵⁰

Οι χώροι πολιτισμού αποτελούν μέρος της πολιτιστικής κληρονομιάς ενός τόπου και η πρόσβαση όλων των πολιτών είναι θεσμικά κατοχυρωμένη (*Σύνταγμα της Ελλάδας*⁵¹ διεθνείς συμφωνίες που η χώρα μας δεσμεύεται από τη συμμετοχή της σε διεθνείς οργανισμούς ή σε διεθνή πολιτιστικά δίκτυα ή από την οικονομική συνδρομή σε αντίστοιχες «Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις»).

⁴⁹ Οι όροι «πολιτιστική κληρονομιά» και «πολιτισμική κληρονομιά» ως προς τη χρήση τους, δε διαφέρουν ουσιαστικά κι ας έχουν μια μικρή διαφορά στην ετυμολογία τους (Μπαμπινιώτης, 1998) Τους σχετικούς ορισμούς παραθέτουμε στο ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙ, (Β).

⁵⁰ Είναι αποτέλεσμα κάθε ανθρώπινης δραστηριότητας - όχι μόνο της γλυπτικής ή της αρχιτεκτονικής... τα κληρονομούμε από τις προηγούμενες γενιές... κι έχουν για εμάς αξίες (ιστορική, αρχαιολογική, επιστημονική, τεχνολογική, εθνολογική, αισθητική, θρησκευτική, ανθρωπολογική, κοινωνική, σπανιότητας, οικονομική, τουριστική. ΥΠΠΟΑ, Πρόγραμμα ακολούθησε τον Οδυσσέα <http://followodysseus.culture.gr/>

⁵¹ Στο ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙ, (Α) παραθέτουμε το σχετικό εδάφιο και στο (Γ) περιγράφονται διεθνείς πολιτιστικοί οργανισμοί.

3.1.2 Μορφές της πολιτιστικής κληρονομιάς.

Η πολιτιστική κληρονομιά μπορεί να έχει διάφορες μορφές⁵²:

Πίνακας 2.

Μορφές	Πολιτιστικής Κληρονομιάς
Υλική	κτίρια, μνημεία, τεχνουργήματα, ρούχα, έργα τέχνης, βιβλία, μηχανές, ιστορικές πόλεις, αρχαιολογικοί χώροι.
Άυλη	πρακτικές, παραστάσεις, εκφράσεις, γνώσεις, δεξιότητες, καθώς και σχετικά μέσα, αντικείμενα και πολιτιστικοί χώροι με αξία. Ανήκουν η γλώσσα και οι προφορικές παραδόσεις, οι τέχνες του θεάματος, οι κοινωνικές πρακτικές και η παραδοσιακή χειροτεχνία.
Φυσική	τοπία, γλωρίδα και πανίδα.
Ψηφιακή	πόροι σε ψηφιακή μορφή (ψηφιακή τέχνη ή κινούμενα σχέδια) ή που έχουν ψηφιοποιηθεί για να διατηρηθούν (κειμένων, εικόνων, βίντεο και αρχείων).

Από το 2003 με την Σύμβαση για τη Διαφύλαξη της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς της UNESCO υιοθετείται και μία νέα αντίληψη για την πολιτιστική κληρονομιά. Η προσοχή στρέφεται στις πολιτισμικές εκφάνσεις που δεν έχουν μόνο απτή, υλική διάσταση. Πίσω από τον καινούργιο όρο, «*άυλη πολιτιστική κληρονομιά, αποκαλύπτεται ο πολιτισμός των απλών ανθρώπων, ο πολιτισμός της καθημερινότητας: εθιμικές επιτελέσεις, γνώσεις, πρακτικές, παραδόσεις που συχνά είναι πολύ βαθιά ριζωμένες στον χρόνο, καθορίζοντας όμως ακόμα και σήμερα τη συλλογική μας μνήμη και ταυτότητα, την ατομική και συλλογική μας αυτογνωσία*». ⁵³

Στην Ευρώπη, η πολιτιστική κληρονομιά αναγνωρίζεται σημαντικά, σαν μέσο για καλλιέργεια πολιτιστικής ταυτότητας, γεφύρωσης μεταξύ διαφορετικών κοινωνιών και ενίσχυσης του διαλόγου μεταξύ διαφορετικών πολιτισμών. Με στοχευμένες δράσεις επιδιώκεται όσο το δυνατόν περισσότεροι άνθρωποι να γνωρίσουν την πολιτιστική κληρονομιά (είτε μέσω της τυπικής εκπαίδευσης είτε μέσω φορέων), να εξοικειωθούν και να εκτιμήσουν το δικό τους πολιτισμό αλλά και των άλλων.

Ενδεικτικά αναφέρουμε: «2018 Ευρωπαϊκό έτος Πολιτιστικής Κληρονομιάς»⁵⁴, eTwinning και Erasmus+, που συμπεριλαμβάνουν έναν μεγάλο αριθμό δράσεων με ταυτόχρονη

⁵² ΠΗΓΗ: Διαδίκτυο, https://europa.eu/cultural-heritage/european-year-cultural-heritage_el.html

⁵³ ΥΠΠΟΑ,2021, Άυλη πολιτιστική κληρονομιά <http://ayla.culture.gr/>

⁵⁴ΥΠΠΟΑ https://europa.eu/cultural-heritage/about_el.html

Μαθαίνοντας από το παρελθόν, σχεδιάζοντας το μέλλον μας: Η Ευρωπαϊκή πολιτιστική κληρονομιά μέσω του eTwinning, <https://www.etwinning.net/el/pub/highlights/learning-from-the-past-design.htm>

αξιοποίηση των ψηφιακών μέσων και παροχή εξαιρετικών βάσεων δεδομένων προς χρήση, από όλους.⁵⁵

3.2. Τα μνημεία μέσα στην πόλη.

Η πολιτισμική κληρονομιά δίνει υπόσταση στην ιστορική ζωή ενός τόπου με τον πλούτο που κουβαλάει. Αποτελεί υποχρέωση κάθε κοινότητας η προστασία της και η μετάδοση στις επόμενες γενιές. Οι αρχαιολογικοί χώροι αποτελούν εκφραστές της ιστορίας της , μεμονωμένα ή ενταγμένα σε σύνολα. Η κατάλληλη αξιοποίησή τους είναι ικανή να λειτουργήσει θετικά προς την ανάπτυξη της κοινωνίας. Δίχως να είναι αυτοσκοπός η μαζική επισκεψιμότητα των χώρων, αλλά η διαφορετική προσέγγιση από τον φυσικό κάτοικο. Σαν προσωπικό βίωμα να τον εντάξει στην καθημερινότητά του, διαμορφώνοντας μια διαφορετική αντίληψη της πόλης. (Μακρίδου, Γερασίμου,2014)

Στη χώρα μας, οι παγκόσμιοι και περιφερειακοί πόλεμοι προκάλεσαν μεγάλες καταστροφές. Με τις προσφυγικές μετακινήσεις και την εσωτερική μετανάστευση οι άνθρωποι εγκαταστάθηκαν στα αστικά κέντρα όπου στην αρχή, απλά προσπάθησαν να επιβιώσουν χωρίς να υπάρχει η παραμικρή σχέση με το αστικό-πολιτισμικό περιβάλλον. Άναρχη ανάπτυξη και πόλεις προσανατολισμένες στην χρήση του αυτοκινήτου, που μόλις τη δεκαετία του 1980 φαίνεται πως επανατοποθετούνται στο θέμα της ποιότητας της ζωής στην πόλη και συζητούν την ανάπλαση του αστικού τοπίου προς όφελος των δημοτών (Σταθακόπουλος,2011).

Η ύπαρξη χώρων πολιτισμού αναπτυγμένων μέσα στον αστικό ιστό των πόλεων μπορεί και οφείλει να είναι συγκριτικό πλεονέκτημα για τους κατοίκους τους. Δεν μας είναι άγνωστη η εντατική προσπάθεια οργανισμών και επιστημόνων σε εθνικό ή διεθνές επίπεδο όχι μόνο να αναδειχθούν αυτοί οι χώροι αλλά και να ξαναποκτήσουν ουσία για τους ανθρώπους του σήμερα. Έχουν θεσπιστεί πλήθος κανόνων ένταξής τους στο άμεσο αστικό περιβάλλον, προστασίας και ανάδειξής τους. Έτσι ο σύγχρονος κάτοικος αισθάνεται στο περιβάλλον όπου ζει, την ιστορική συνέχεια του τόπου. Η παρουσία και η ανάδειξη των χώρων πολιτισμού υπήρξε μονόδρομος και τα παραδείγματα της ανάπλασης των πόλεων σε τοπική και διεθνή κλίμακα με σύγχρονους όρους (πολιτισμική διαχείριση, ανάπτυξη της τοπικής κοινωνίας, βιωσιμότητα,) είναι πολλά.⁵⁶

Europeana, η ψηφιακή πλατφόρμα της Ευρωπαϊκής ένωσης για την πολιτιστική κληρονομιά με δραστηριότητες για την τάξη που επιμελήθηκε παιδαγωγική ομάδα και σχετίζονται με διάφορα θέματα, από την ιστορία ως την αστρονομία και από τα μαθηματικά ως τις γλώσσες. <https://www.europeana.eu/el>

⁵⁵ **EDUCLAB** – EDUcation and DIgital Cultural LABoratory: έργο για την προσχολική εκπαίδευση Erasmus+ (2018) στο <https://www.educlab.eu/el/>

⁵⁶ Τα παραδείγματα βρίσκουμε στο σύγγραμμα *Πολιτισμική Διαχείριση, Τοπική κοινωνία και Βιώσιμη Ανάπτυξη*, Ι. Πούλιος και συν ,2015,ΣΕΑΒ, κεφ.4^ο, κεφ.7^ο(σελ.74-91 και 116-133, αντίστοιχα).

Ο πολιτισμός είναι στο επίκεντρο των περισσότερων προσπαθειών προβολής των πόλεων που τα τελευταία χρόνια πραγματοποιείται στα πλαίσια σχεδιασμένων στρατηγικών (marketing/branding πόλης) στοχεύοντας στην προσέλκυση επενδύσεων, κατοίκων και επισκεπτών(Καραχάλης,2015, στο *Πούλιος και συν* σ.117).⁵⁷

Το συγκριτικό πλεονέκτημα της ύπαρξης μνημείων πολιτισμού στην πόλη μπορεί να είναι για τον κάτοικο «*πεδίο σκέψης της ιστορικής συνέχειας των εποχών και του ενιαίου ιστορικού βάθους των αστικών δομών της*» (Ξεπαπαδάκου, 2012). Έτσι, φτάνει στην ιστορική γνώση. Διαμορφώνει σταδιακά ,ιστορική και κοινωνική ταυτότητα και συμβάλλει συνειδητά πια, στην ποιοτική αναβάθμιση της πόλης και των δομών της. Μόνο όταν ανακαλύψει τις αξίες του χώρου σε θεωρητικό επίπεδο θα καταφέρει να τον σεβαστεί, να τον ερμηνεύσει διαφορετικά, να τον εντάξει στην καθημερινότητά του και να δει με διαφορετικό μάτι την πόλη του.

Η ταυτόχρονη ανάπτυξη της Μουσειολογίας και η επένδυση σε εξειδικευμένο επιστημονικό ανθρώπινο δυναμικό (μουσειοπαιδαγωγοί) είναι γεγονός. Η εικόνα του μουσειακού χώρου, που παρατηρείται τις τελευταίες δεκαετίες απέχει από τα παραδοσιακά μουσεία που και μόνο σαν κτίρια καθόριζαν μεν τη φυσιογνωμία των αστικών κέντρων, αλλά ήταν εσωστρεφή και αυστηρά προσανατολισμένα στο ακαδημαϊκό τους έργο. Τα σύγχρονα μουσεία, είναι συγκροτήματα με εκτεταμένους χώρους υποδοχής, αίθουσες εκδηλώσεων, βιβλιοθήκες, εστιατόρια και μαγαζιά. Η συζήτηση για το ύφος και τον εκπαιδευτικό τους ρόλο είναι μεγάλη και πολύ έντονη. Το «άνοιγμα» του κοινωνικού χώρου των μουσείων, που επέτρεψε την είσοδο στους «απλούς» πολίτες, προκαλεί επανειλημμένα επιφυλακτικά σχόλια για το αν πραγματικά διεύρυνε τον αριθμό των ατόμων που μέσω της μουσειακής εμπειρίας συμμετείχαν στη διαχείριση του πολιτισμικού αποθέματος (Χουρμουζιάδη,2015).

Δεν θα πάρουμε θέση σε αυτό αλλά θα παραδεχτούμε πως ακόμη και η εικόνα οικογενειών ή ομάδων μικρών παιδιών με τους συνοδούς τους στους χώρους των μουσείων, μας αρέσει. Με επιφύλαξη λέμε πως κι αν ακόμη η επίσκεψη σε ένα μουσείο επισκιάζεται από τις αγορές ενθυμίων από τα καταστήματά τους, όλη η διαδικασία έχει μία δικλείδα ασφαλείας που πρέπει να μας ενδιαφέρει: να είναι χαρούμενη!

Παραμένει να βρεθούν και νέοι τρόποι ερμηνείας των αρχαιολογικών χώρων για να αποτελέσουν ερεθίσματα προς τους φυσικούς κατοίκους για γνωριμία και αλληλεπίδραση.

⁵⁷« Μάρκετινγκ του τόπου» και» Branding του τόπου» είναι δύο σύγχρονες έννοιες που τείνουν να ταυτιστούν. Συνδέονται με την απόδοση συγκεκριμένης χωρικής ταυτότητας σε μια περιοχή ή πόλη ώστε να διαμορφωθεί μια κεντρική ιδέα για τα χαρακτηριστικά και την αστική προσωπικότητά της (ο.π σελ117)

Επιτυγχάνεται με αυτόν τον τρόπο μια ευρεία δημόσια αναγνώριση της πολιτισμικής κληρονομιάς, στόχος που έχει τεθεί και από την συνθήκη *Ename* («Χάρτα για την Ερμηνεία και Παρουσίαση των Τόπων της Πολιτιστικής Κληρονομιάς»).⁵⁸

3.3. Παιδί και πολιτισμικό περιβάλλον.

Από την πρώιμη ηλικία, το κοινωνικό περιβάλλον στο οποίο μεγαλώνουν τα παιδιά, επιδρά καταλυτικά στα κριτήρια με τα οποία θα κρίνουν στο μέλλον, τον κόσμο γύρω τους. Έτσι τα πρότυπα όπου έρχονται σε επαφή π.χ. σε σχέση με τον τρόπο ομιλίας, την τροφή, το φυσικό περιβάλλον, επηρεάζουν τις προτιμήσεις τους οι οποίες δύσκολα αλλάζουν (Gardner, 2011, σ.168). Θα λέγαμε πως αποτελούν το *habitus* («έχειν και ενεργείν») της θεωρίας του Bourdieu για το πολιτισμικό κεφάλαιο δηλαδή ένα κοινωνικό και όχι έμφυτο προϊόν που σχηματίζεται από τα πρώτα χρόνια της ζωής του ατόμου. Αυτό συμβαίνει είτε μέσω της άμεσης εμπειρίας είτε μέσω της οικογενειακής αγωγής είτε μέσω της διαδικασίας της κοινωνικοποίησης (Μυλωνάς, 1994, σ.78).

Ο πολιτισμός αποτελεί ένα σύνολο συμβόλων. Τα ήθη, τα έθιμα, τα παιχνίδια και άλλες κοινωνικές αλληλεπιδράσεις είναι γεμάτα σύμβολα, διαφόρων ειδών. Το παιδί από την πρώιμη ηλικία προσπαθεί να τα κατανοήσει. Απεικονίζει τον κόσμο γύρω του μέσω της ζωγραφικής, της πλαστικής, του παιχνιδιού χτίζοντας σιγά σιγά τη γνωστική του ικανότητα. Η επιρροή από το πολιτισμικό περιβάλλον θα ενισχύσει ή θα απαλείψει την δύναμη της συμβολικής του ικανότητας. «...*Το μεγαλύτερο μέρος της ανθρώπινης ανάπτυξης πρέπει να έχει γραφτεί υπό το φως των πολιτισμικών επιρροών γενικά σε συνδυασμό με τις ιδιαίτερες πεποιθήσεις και πρακτικές του πολιτισμικού περιβάλλοντος στο οποίο ανήκει κάποιος. Πρωταρχικό ρόλο σε όλα αυτά παίζουν οι εκπαιδευτικοί θεσμοί*» (Μυλωνάς, 1994, σ.81).

Το παιδί, ενταγμένο σε *κοινωνικά δίκτυα* (οικογένεια- εκπαίδευση- φίλοι κλπ.) και υποστηριζόμενο από αυτά, θα προσλάβει οφέλη και πολύτιμες πληροφορίες που θα επιδράσουν στην δόμηση της ταυτότητάς του. Στην πρώιμη παιδική ηλικία, τα παιδιά δεν έχουν επίγνωση της έννοιας της ταυτότητας, κάτι που θα αναπτυχθεί στην εφηβική ηλικία (Γιαβρίμης και συν., 2014).⁵⁹

⁵⁸ Η συνθήκη *Ename* θέτει ζητήματα διασφάλισης των υλικών και άυλων αξιών της πολιτισμικής κληρονομιάς (3η αρχή), σεβασμού της αυθεντικότητας των χώρων πολιτιστικής κληρονομιάς μέσω της μετάδοσης της σημασίας των ιστορικών και πολιτιστικών αξιών τους (4η αρχή), αλλά και εστιάζει ιδιαίτερα σε θέματα ερμηνείας και προσέγγισης των πολιτισμικών χώρων (βλ. ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙ).

⁵⁹ Ως κοινωνικό δίκτυο, εννοούμε το σύνολο « των προσωπικών επαφών με τα οποία το άτομο διατηρεί την κοινωνική του ταυτότητα, λαμβάνει συναισθηματική υποστήριξη, πληροφορίες και δημιουργεί κοινωνικές επαφές» (Walker et al., 1977, στο Γιαβρίμης και συν. 2014 σ. 469). Ενώ η έννοια της ταυτότητας προσεγγίζεται «σαν μία σύνθετη διαδικασία που βρίσκεται σε συνεχή και δυναμική εξέλιξη, σε αντίθεση με την κλασική

Η ταυτότητα του ατόμου συνδέεται επίσης με τον τόπο, αφού το «ποιοι είμαστε» είναι συνάρτηση με το «που είμαστε» (Dixon&Durrhein, 2000, στο Γερμανός,2011). Αναπτύσσονται συναισθηματικοί δεσμοί ανάμεσα στο άτομο και στο φυσικό χώρο που το περιβάλλει («προσκόλληση στον τόπο»,place attachment), που δίνουν νόημα στην καθημερινότητά του, επηρεάζουν την επικοινωνία και τις αλληλεπιδράσεις του και διαμορφώνουν την ταυτότητά του (Manzo, Devine Wright, 2014, στο Γερμανός,2011 σ.453). Κατά τον Gustafson (2001) «ο τόπος αποκτά την σημασία του μέσα από την αλληλεπίδραση τριών παραγόντων: του εαυτού, των άλλων και του περιβάλλοντος κοινωνικού και υλικού»(ο.π σ.453). Η ανθρωποκεντρική προσέγγιση συνδέει τον ευρύτερο χώρο με συμμετοχή στη διαδικασία της πολιτισμικής δυναμικής μέσω της σχέσης «άτομο-ομάδα-κοινωνία» και στις τρεις κλίμακες (μικρο-μέσο-μάκρο) και βρήκε έκφραση στην «εκπαίδευση βασισμένη στον τόπο» (Γερμανός,2014).

3.4.Παρουσίαση των χώρων πολιτισμού στην πόλη της Άρτας.

Στην παρουσίαση που ακολουθεί προσεγγίζουμε χώρους πολιτισμού, ανοιχτά μνημεία πλατείες με ιστορικό όνομα που εντάσσονται μόνο μέσα στον αστικό ιστό της πόλης της Άρτας, που είναι και ο φυσικός χώρος του θέματος της έρευνας. Σαφώς, απευθύνεται σε ενήλικες. Πρόθεσή μας είναι να διευκολυνθεί ο αναγνώστης της συγκεκριμένης εργασίας και με κάποιο τρόπο να έχει μια εικόνα της περιοχής.

Οι πληροφορίες που δίνονται είναι πολύ σύντομες. Παρέχονται και πηγές για βαθύτερη και εγκυρότερη ενημέρωση σε όποιον το επιθυμεί, ακόμη και για πρακτική αξιοποίηση. Λάβαμε επίσης υπόψη, να αναφερόμαστε σε προσβάσιμους για το κοινό, τόπους και χώρους και με γνώμονα να παρέχεται ένας βαθμός ασφάλειας για μικρά παιδιά (που συνοδεύονται και επιβλέπονται από ενήλικες). Αυτό άλλωστε είναι ένα θέμα που θα απασχολήσει και την έρευνά μας. Επίσης παραθέτουμε κι έναν εύχρηστο χάρτη των σημείων όπου βρίσκονται καθώς και την χωροταξική τοποθέτηση των παιδικών σταθμών της πόλης της Άρτας, ώστε ο αναγνώστης να μπορεί να υπολογίζει τις αποστάσεις.

3.4.1 Μουσεία της πόλης

α. Αρχαιολογικό Μουσείο Άρτας: Βρίσκεται στη θέση "Τρίγωνο", κοντά στο ιστορικό Γεφύρι. Εγκαινιάστηκε το 2009.Στην μόνιμη έκθεση συναντούμε ευρήματα κυρίως από την Αμβρακία, την αρχαία πόλη που βρίσκεται θαμμένη κάτω από την Άρτα. Είναι χωρισμένη σε τρεις ενότητες: το δημόσιο βίο, τα νεκροταφεία και τον ιδιωτικό βίο των αρχαίων κα-

προσέγγιση δηλαδή σαν στατική μορφή, που αντιπροσωπεύει χαρακτηριστικά που το άτομο φέρει»(Gewirtz & Cribb,2011, ο.π.σ.468)

τοίκων της πόλης. Το κτίριο είναι σύγχρονο με μεγάλους χώρους και χώρο εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων. Επίσης διαθέτει αίθριο και πολύ μεγάλη περιφραγμένη αυλή .

β. Λαογραφικό Μουσείο Άρτας: Το μουσείο είναι ένα διώροφο νεοκλασικό κτίριο του 1864 και βρίσκεται δίπλα στην ιστορική γέφυρα Άρτας στην δυτική όχθη. Περιέχει αναπαραστάσεις οικιακής ζωής και παραδοσιακών επαγγελμάτων. Αρχικά χρησιμοποιήθηκε σαν φυλάκιο. Αργότερα με την απελευθέρωση της πόλης το 1881,ως μεθοριακός σταθμός των Τούρκων.⁶⁰

γ. Μουσείο Κλασικών Αρχαιοτήτων: Εντός του προαύλιου χώρου της *Παρηγορήτισσας*. Εκτίθενται ευρήματα από τα παλαιοχριστιανικά χρόνια, από ανασκαφές της αρχαίας Αμβρακίας αλλά και από άλλες περιοχές της Άρτας. Στόχος της έκθεσης είναι η ανάδειξη της φυσιογνωμίας της γλυπτικής στην περιοχή της Άρτας κατά τη βυζαντινή περίοδο.⁶¹

δ. Ιστορικό Μουσείο "Σκουφά": Πρόκειται για νεοκλασικό κτίριο με περιφραγμένη αυλή που βρίσκεται ακριβώς απέναντι από την Παρηγορήτρια και την πλατεία Σκουφά. Στοιχεία της νεότερης ιστορίας της πόλης 19^{ος} – 20^{ος} αι. παρουσιάζονται στο χώρο του μουσείου.⁶²

3.4.2 Ανοιχτά μνημεία πολιτισμού (Αρχαία, Μεσαιωνικά, Βυζαντινά)

Εικόνα 1 Γέφυρα Άρτας, πηγή: Wikipedia

α. Ιστορική γέφυρα της Άρτας το εμβληματικό και περισσότερο αναγνωρίσιμο σημείο της πόλης. Στέκεται πάνω από τον ποταμό Άραχθο (πηγάζει από την Πίνδο κι εκβάλλει στον Αμβρακικό κόλπο), είναι πέτρινο κι έχει τέσσερις μεγάλες και τρεις μικρότερες καμάρες. Η αρχική κατασκευή χρονολογείται επί Πύρρου (βασιλιάς αρχαίας Αμβρακίας) ενώ η σημερινή μορφή τοποθετείται στα 1602-1606 μ.Χ. Συνδέεται με τον θρύλο του Γιο-

⁶⁰ Για το ακριβές περιεχόμενο προτείνουμε Δήμος Άρτας <https://arta.artinoi.gr/index.pl>

⁶¹ Πηγή: Εφορεία Αρχαιοτήτων Άρτας <http://efaart.gr/portfolio/gliptothiki>

⁶² Το περιεχόμενο του Μουσείου περιλαμβάνεται στην ίδια ιστοσελίδα.

φυριού της Άρτας και το ομώνυμο παραδοσιακό τραγούδι.⁶³Υπάρχουν ελεύθεροι προσβάσιμοι χώροι και από τις δύο πλευρές (και με restaurants ή cafe).

Στην ανατολική όχθη του ποταμού στέκει ακόμη ο *πλάτανος του Αλή Πασά* που συνδέεται επίσης με την παράδοση του τόπου. Από το 1976 είναι διατηρητέο μνημείο της φύσης.⁶⁴

β. Μεσαιωνικό Κάστρο της Άρτας και ο πύργος του Οθωμανικού ρολογιού.

Εικόνα 2 Κάστρο της Άρτας, πηγή: religiousgreece.gr

Πρόκειται για ένα επιβλητικό κτίσμα που δεν χρονολογείται η αποπεράτωσή του αλλά στη βάση του βλέπουμε μέρος των οχυρωματικών τειχών της αρχαίας Αμβρακίας. Μέχρι το 2019 στο εσωτερικό του και στον χώρο της Ακρόπολης (Ουτς Καλέ) λειτουργούσε θέατρο που συγκέντρωνε πλήθος παραστάσεων και άλλων καλλιτεχνικών εκδηλώσεων. Διαθέτει ξενοδοχείο *Ξενία* που δεν λειτουργεί για πάνω από 25 χρόνια. Έχει ανοιχτούς χώρους με βλάστηση και από το 2020 ξαναδόθηκε στο κοινό για επίσκεψη. Παράλληλα γίνονται εργασίες συντήρησης και αποκατάστασης βλαβών του τείχους. Μπροστά από το Κάστρο υπάρχει η προτομή του στρατηγού Μακρυγιάννη που φυλακίστηκε εκεί καθώς και το μνημείο των Εβραίων μαρτύρων των γερμανικών στρατοπέδων που αποδεκάτισε μία από τις παλαιότερες Εβραϊκές κοινότητες της χώρας.

Ο *Πύργος του ρολογιού* κατασκευάστηκε στα χρόνια της Τουρκοκρατίας και μοιάζει με προέκταση των τειχών του Κάστρου. Είναι έργο του 17ου αιώνα αλλά δεν είναι γνωστή η

⁶³ 3D παρουσίαση του θρύλου του γιοφυριού <https://youtu.be/xP58Lx6JL44> Πηγή: Περιφέρεια Ηπείρου *Σύστημα περιήγησης μνημείων της* Ηπείρου. Επίσκεψη 21/03/21, Αναστάσιος Ορλάνδος, Α.(1936). «Η Γέφυρα της Άρτης».

⁶⁴ Πηγή: Ελληνικό κέντρο βιοτόπων - υγροτόπων http://www.ekby.gr/ekby/el/EKBY_PP_el.html επίσκεψη 22/03/21.

Τ' έχεις καμμένε πλάτανε Δημοτικό τραγούδι Δόμνα Σαμίου, Πηγή: Wikipedia <http://www.domnasamiou.gr/?i=portal.el.songs&id=132>

ακριβής ημερομηνία κατασκευής. Αναφέρεται ως το πρώτο μηχανικό ρολόι με δίσκο, σε όλη την Οθωμανική Αυτοκρατορία. Η τοποθεσία ήταν γνωστή ως *Πλατεία της Ώρας* και πρωταγωνιστούσε στην οικονομική ζωή της πόλης.⁶⁵

γ. Βυζαντινός ναός Παναγίας Παρηγορήτριας ή Παρηγορήτισσας.

Εικόνα 3 Παρηγορήτρια, πηγή: ΕΦΑΑΡΤ

Ο πιο προβεβλημένος και αναγνωρίσιμος βυζαντινός ναός της πόλης. Θεμελιώθηκε τον 13^ο αι. εποχή της ακμής της Άρτας ως πρωτεύουσας του *Δεσποτάτου της Ηπείρου*. Δεσπόζει απέναντι από την μεγάλη πλατεία *Σκουφά* και αποκαλείται η Αρχόντισσα της πόλης. Θυμίζει έναν τεράστιο «κύβο». Έχει μεγάλους, εξωτερικούς περιφραγμένους χώρους πολύ περιποιημένους γεμάτους πράσινο και δύο χαρακτηριστικούς βράχους που συνδέονται με έναν θρύλο της πόλης.⁶⁶

δ. Βυζαντινός ναός Αγίας Θεοδώρας με την ομώνυμη πλατεία. Βρίσκεται πολύ κοντά στο κέντρο της πόλης. Πρόκειται για κτίσμα αφιερωμένο στην πολιούχο της πόλης και βασίλισσα Άρτας, Θεοδώρα, σύζυγο του δεσπότη Μιχαήλ Β΄ Κομνηνού Δούκα (β΄ μισό

⁶⁵ Πηγή Wikipedia επίσκεψη 22/03/21, Δήμος Άρτας <https://arta.artinoi.gr/index.pl>

Πηγή: Περιφερειακή ενότητα Άρτας (προτείνουμε από το Σύστημα Περιήγησης Μνημείων Περιφέρειας Ηπείρου το βίντεο για το Κάστρο <https://www.youtube.com/watch?v=Afr-zT2GjtQ&t=85s> Επίσης πληροφορίες από Εφορεία Αρχαιοτήτων Άρτας επίσκεψη 22/03/21 <http://efaart.gr/portfolio/kastro-artas/>

⁶⁶ Πηγή :Εφορεία Αρχαιοτήτων Άρτας επίσκεψη 22/03/21 <http://efaart.gr/portfolio/panagia-parigoritisa/> και ΠΕΑ στο YouTube <https://www.youtube.com/watch?v=8qCY-hebCuU&t=7s>

Η Βυζαντινή Άρτα 3D ANIMATION <https://www.youtube.com/watch?v=5vZ6fVBDzj0> Μία παραγωγή του Υπουργείου Πολιτισμού Πηγή: Εφορεία Αρχαιοτήτων Άρτας, επίσκεψη 22/03/21

του 13ου αι). Δίπλα υπάρχει Λύκειο και μπροστά μία περιποιημένη πλατεία με πλάτανο, που συγκεντρώνει λαϊκά δρώμενα και καλλιτεχνικές εκδηλώσεις.⁶⁷

ε. Ναός του Απόλλωνα. Απομεινάρια από το σημαντικότερο ιερό της Αμβρακίας, αφιερωμένο στη λατρεία του Απόλλωνα Πύθιου Σωτήρα (500 π.Χ.) Βρίσκεται στο κέντρο της πόλης και είναι περιφραγμένος χώρος.⁶⁸

ζ. Ιερά οδός Ιερά Οδός και Νεκροταφείο Αμβρακίας (Άρτας) Βρίσκεται δίπλα στο Δημοτικό στάδιο Άρτας. Το διέσχισε μνημειώδης πλακόστρωτη λεωφόρος με επιμελημένους ταφικούς περιβόλους εκατέρωθεν της. Ο σημαντικότερος από αυτούς έφερε στο ανώτερο τμήμα του επιγραφή και αποτελούσε δημόσιο κενοτάφιο. Είναι επισκέψιμο μετά από συνεννόηση.⁶⁹

η. Μικρό Αρχαίο Θέατρο. Βρίσκεται στο κέντρο της πόλης πολύ κοντά στο ιερό του Απόλλωνα και ακριβώς πλάι και από στον Ι.Ν Αγίων Κωνσταντίνου και Ελένης. Είναι περιφραγμένο και έχει καλή ορατότητα έξω από την περίφραξη. Δεν είναι επισκέψιμο και γίνονται έργα αποκατάστασης και ανάδειξης του χώρου⁷⁰.

3.4.3 Πλατείες με ιστορικό όνομα.

α. Πλατεία Σκουφά. Φέρει το όνομα ενός εκ των ιδρυτών της *Φιλικής Εταιρείας*. Βρίσκεται σε κεντρικό σημείο και είναι σημείο συνάντησης των νέων της πόλης. Πρόκειται για ανισόπεδη πλατεία που φιλοξενεί πλήθος καλοκαιρινών πολιτιστικών εκδηλώσεων και κατάθεση στεφάνων στην ανάγλυφη επιτοίχια στήλη στο κάτω διάζωμά της.

β. Πλατεία Καραϊσκάκη. Βρίσκεται έξω από τη βόρεια πλευρά του Κάστρου. Φέρει το όνομα του αγωνιστή της επανάστασης και υπάρχει και το άγαλμά του. Περιποιημένος χώρος παρακείμενα του δημοτικού σχολείου με δέντρα και μικρή παιδική χαρά.

3.4.4 Δημοτική βιβλιοθήκη Άρτας.

Το πιο πρόσφατο απόκτημα της πόλης (2019). Στεγάζεται σε ένα νεοκλασικό κτίριο μέσα στο κέντρο του εμπορικού δρόμου της πόλης. Μέχρι τη στιγμή αυτή, δεν διαθέτει οργανωμένο, αυτόνομο χώρο για μικρούς αναγνώστες.

⁶⁷ Πηγή: ΕΦΑΑΡΤ <http://efaart.gr/portfolio/naos-agias-theodoras>

⁶⁸ Υπάρχει και έκδοση του ΥΠΠΟ που απευθύνεται σε παιδιά και εκπαιδευτικούς για το συγκεκριμένο μνημείο. Πηγή: ΕΦΑΑΡΤ <http://efaart.gr/portfolio/naos-apollona/>

⁶⁹ Πηγή: Περιφερειακή Ενότητα Άρτας <http://www.peartas.gov.gr/> και στο διαδίκτυο <https://www.culture-gate.com/places/greece/ipeiros/arta/archaeology-places>

⁷⁰ Πηγή: ΕΦΑΑΡΤ <http://efaart.gr/portfolio/mikro-theatro/> και photo gallery http://efaart.gr/portfolio/mikro-theatro/#lightbox/gallery_image_11/3

3.4.5 Δημοτική Πινακοθήκη Άρτας «Γ. Μόραλης»: Εγκαινιάστηκε το 2010 και στεγάζεται σε ανακαινισμένο χώρο (πρώην Πυροσβεστική υπηρεσία). Πρόκειται για ένα μεγάλο και άνετο διώροφο κτίριο, σημείο περιοδικών ζωγραφικών και φωτογραφικών εκθέσεων.

3.5 Επίλογος κεφαλαίου.

Η πολιτισμική ευαισθητοποίηση ξεκινάει από την πρώιμη ηλικία και η πολιτιστική κληρονομιά είναι μέρος του *πολιτισμικού κεφαλαίου*. Οι ενήλικες διαμεσολαβούν ώστε τα παιδιά σαν επόμενοι διαχειριστές του, τουλάχιστον να έχουν πρόσβαση.

Η πολιτιστική κληρονομιά έχει οικουμενική αξία για εμάς ως άτομα, κοινότητες και κοινωνίες. Είναι σημαντικό να διατηρηθεί και να κληροδοτηθεί στις μελλοντικές γενιές. Παρόλο που η πολιτιστική κληρονομιά μπορεί να θεωρηθεί ότι ανήκει στο παρελθόν ή ότι είναι κάτι το στατικό, στην πραγματικότητα εξελίσσεται μέσα από την ουσιαστική συμμετοχή μας σε αυτή. Δεν πρέπει να την αφήσουμε να παρακμάσει, να υποβαθμιστεί ή να καταστραφεί, αλλά να την αξιοποιήσουμε και να τη διατηρήσουμε.

Η πολιτιστική κληρονομιά διαμορφώνει την ταυτότητά μας και την καθημερινή μας ζωή, καθώς αποτελεί αναπόσπαστο μέρος των πόλεων, των φυσικών τοπίων και των αρχαιολογικών χώρων της πατρίδας μας. Δεν βρίσκεται μόνο στη λογοτεχνία, στην τέχνη και στα αντικείμενα, αλλά και στις παραδοσιακές τέχνες που μαθαίνουμε από τους προγόνους μας, στις ιστορίες που αφηγούμαστε στα παιδιά μας, στις γεύσεις που μοιραζόμαστε και στις ταινίες που βλέπουμε και στις οποίες αναγνωρίζουμε τους εαυτούς μας. Οι στάσεις και οι αντιλήψεις των ενηλίκων, οδηγούν σε συγκεκριμένες πρακτικές.

Μέσα από τη μελέτη της πολιτιστικής μας κληρονομιάς, μπορούμε να ανακαλύψουμε την πολυμορφία μας και να διευρύνουμε τον διαπολιτισμικό διάλογο σχετικά με ό,τι έχουμε κοινό.

ΔΕΥΤΕΡΟ ΜΕΡΟΣ

Πλαίσιο (σκεπτικό) της έρευνας.

Εισαγωγή

Η εμπειρία από συζητήσεις με εκπαιδευτικούς (και γονείς) και η ανταλλαγή απόψεων στον χώρο της Π.Α, μας αποκαλύπτει μία έντονη ανησυχία για τον παιδαγωγικό τους ρόλο και την ανάγκη ανάπτυξης του επαγγέλματος του παιδαγωγού προσχολικής ηλικίας /παιδαγωγού στην πρώιμη ηλικία (Π.Π.Η). Διαπιστώνουμε έναν γενικότερο προβληματισμό εκ μέρους των εργαζόμενων εκπαιδευτικών αναφορικά με τον ρόλο των Π.Σ (παιδικός σταθμός), στη χώρα μας.

Ο προβληματισμός ενισχύθηκε από τις οικονομικές και κοινωνικές επιπτώσεις της δεκαετούς οικονομικής κρίσης, καθώς και από τις αποφάσεις σε πολιτικό επίπεδο που αφορούν την προσχολική εκπαίδευση (Ίδρυση πολυδύναμων νομικών προσώπων στους Δήμους και ένταξη των Π.Σ σε αυτούς, εργασιακό καθεστώς ΕΣΠΑ και εμπλοκή του Υπουργείου Εργασίας στην προσχολική αγωγή που συντελείται στους Δήμους, νόμοι υποχρεωτικής μονοετούς και διετούς φοίτησης στο Νηπιαγωγείο, νόμοι περί συνταξιοδότησης, νόμοι περί αξιολόγησης στο Δημόσιο, ίδρυση Πανεπιστημιακών τμημάτων στην Π.Π.Η κ.α.).

Οι συζητήσεις με ενεργούς υπαλλήλους περί τα εργασιακά, επεκτάθηκαν στις παιδαγωγικές πρακτικές όπου καλούνται να αναπροσαρμόζουν ανά μερικά έτη στον εργασιακό χώρο (Π.Σ), για να ανταποκρίνονται με υπευθυνότητα στον παιδαγωγικό τους ρόλο. Πάντα στα πλαίσια των κανόνων που διέπουν τη λειτουργία των Π.Σ και με κύριο μέλημα την άσκηση σύγχρονης παιδαγωγικής, προς όφελος των παιδιών που κάθε φορά εποπτεύουν, αντίστοιχης του επιπέδου σπουδών τους και της εργασιακής εμπειρίας τους.

Κεφάλαιο 4^ο : Μεθοδολογία της έρευνας

4.1. Σκοπός και στόχοι της έρευνας.

Βάσει εμπειρίας, παρατηρούμε και το καταθέτουμε προς συζήτηση, μία κατήφεια, αποστασιοποίηση, απόσυρση από μέρους των εργαζόμενων εκπαιδευτικών που επιδρά και ανακυκλώνεται στις παιδαγωγικές διαδικασίες της καθημερινής ζωής στον Π.Σ σε δημόσιες δομές. Αναζητώντας τρόπους για να αλλάξει αυτό, προς όφελος όλων των εμπλεκόμενων και κυρίως των παιδιών, αναρωτηθήκαμε μήπως σχετίζεται με παγιωμένες και χρόνιες καθημερινές πρακτικές στο χώρο εργασίας και αν προκύπτει η ανάγκη για έκφραση μέσω

νέων, ποικίλων δράσεων. Μήπως η συνεχής, παραμονή των παιδιών σε κλειστούς χώρους συμβάλλει στην ανυδρία ιδεών; Παρακινημένοι από την μελέτη διεθνών πρακτικών όπως αυτό περιγράφεται στο 1^ο μέρος της παρούσας διπλωματικής προτείνουμε την προσέγγιση χώρων πολιτισμού από τα μικρά παιδιά, σαν μία πτυχή του παιδαγωγικού έργου. Αναρωτηθήκαμε αν ο περίπατος μαζί με τα παιδιά από και προς τον Π.Σ είναι ένα εργαλείο που αξιοποιείται. Άραγε ισχύει; Ή, η εμπειρία καταδεικνύει κάτι που η πραγματικότητα ανατρέπει; Τι ακριβώς συμβαίνει;

Με την παρούσα εργασία επιχειρούμε να μελετήσουμε τις απόψεις και αντιλήψεις παιδαγωγών προσχολικής ηλικίας που εργάζονται σε Π.Σ ενταγμένους σε Ν.Π.Δ.Δ, σχετικά με την αξιοποίηση ενός τέτοιου εργαλείου, όπως ο περίπατος. Επειδή η πόλη της Άρτας είναι μικρή, αλλά διάσπαρτη από ανοιχτά μνημεία, πλατείες με ιστορικό όνομα, Μουσεία και εν γένει χώρους πολιτισμού, συνδέουμε τον περίπατο με την πολιτιστική κληρονομιά, χωρίς να αποκλείουμε την περιβαλλοντική εκπαίδευση ή την επίδραση και παιδαγωγική αξιοποίηση του τοπίου.

Πιο συγκεκριμένα, επικεντρωνόμαστε στις απόψεις τους σχετικά με την τακτική επίσκεψη ανοιχτών μνημείων καθώς και χώρων πολιτισμού εντός του αστικού ιστού της πόλης μας. Εστιάζουμε στην εμπειρία τους- ή όχι-από αντίστοιχες δράσεις κατά το παρελθόν, τις απόψεις τους γενικά για τέτοιες δραστηριότητες, καθώς και ζητήματα που σχετίζονται με το νομικό πλαίσιο που στο πέρασμα των χρόνων διέπει τη λειτουργία των Π.Σ και πόσο διευκολύνει τις παιδαγωγούς για να πραγματοποιήσουν τις ιδέες τους. Επίσης παρατηρούμε τους φορείς εργασίας (Υπουργείο Εσωτερικών, Δήμος, Ν.Π.Δ.Δ) και Πολιτισμού (Μουσεία, Πινακοθήκη, Βιβλιοθήκη, Εφορεία Αρχαιοτήτων) όσον αφορά τις πρακτικές που αυτοί ακολουθούν, τη διαθεσιμότητά τους στη δημιουργία κλίματος ενθάρρυνσης και εντέλει, αν αναλαμβάνουν πρωτοβουλίες ώστε να εμπλέκουν τα παιδιά στην Π.Π.Η και τις παιδαγωγούς τους σε δράσεις πολιτισμού.

Οι στόχοι

Από τα παραπάνω, προκύπτουν οι ακόλουθοι τρεις άξονες σχετικά με την έρευνά μας:

A) Αναφορικά με τις απόψεις των εκπαιδευτικών.

1) Να μελετηθούν οι γνώμες τους σχετικά με την αξία οργάνωσης περιπάτων-επισκέψεων στους προαναφερθέντες χώρους, για τα παιδιά 3-4 ετών.

2) Να διερευνηθεί αν θεωρούν κάτι τέτοιο εφικτό.

3) Να μελετηθούν οι απόψεις τους σχετικά με τον ρόλο τους ως Π.Π.Η σε ζητήματα πολιτισμού και πολιτιστικής κληρονομιάς, μέσω του διαμεσολαβητικού τους ρόλου, προς τα παιδιά και τους γονείς τους.

4)Να διερευνηθούν τα κριτήρια που είναι σημαντικά ή οι χώροι, για επίσκεψη.

Β)Αναφορικά με την πρακτική διεξαγωγής δράσεων.

1)Να διερευνηθεί τι γνωρίζουν για το νομικό πλαίσιο σχετικά με το θέμα.

2)Να διερευνηθεί τι επισκέπτονται περισσότερο.

3)Να διερευνηθεί αν και πώς προετοιμάζουν τα παιδιά πριν από μία επίσκεψη.

4)Να μελετηθεί αν επιδιώκουν να οργανώσουν κάτι και αν συναντούν προβλήματα κατά την οργάνωση.

5)Να διερευνηθεί τι προσέχουν κατά τον σχεδιασμό τέτοιων δράσεων.

6)Να μελετηθεί αν έχουν εμπειρίες από εκπαιδευτικά προγράμματα πολιτισμού σε θεωρητικό ή πρακτικό επίπεδο (λ.χ. το πρόγραμμα *Μελίνα*).

7)Να μελετηθεί αν γνωρίζουν ή ακολουθούν πρακτικές της μεθόδου project.

Γ)Αναφορικά με διαδικασίες ανατροφοδότησης (συνεργασία- ενημέρωση-δημοσιοποίηση).

1)Να μελετηθεί αν και με ποιο τρόπο γνωρίζουν τους χώρους αναφοράς της έρευνας.

2)Να διερευνηθεί αν δημοσιοποιούν τις δράσεις τους, αν και πώς ενημερώνονται ή αλληλοενημερώνονται με τις συναδέλφους τους.

3)Να μελετηθεί τι πιστεύουν για την συνεργασία με τις συναδέλφους τους σε κλίμακα πόλης ή και νομού.

4)Να διερευνηθεί η γνώμη τους για τον ρόλο των γονέων.

5)Να διερευνηθεί πως αξιολογούν τη στάση του δικού τους φορέα εργασίας και των φορέων πολιτισμού της πόλης μας όσον αφορά την ενίσχυση τέτοιων δράσεων.

6)Να διατυπώσουν τις δικές τους προτάσεις για οτιδήποτε θεωρούν πως πρέπει να αλλάξει ή να ενισχυθεί στο μέλλον σχετικά με το παιδαγωγικό έργο.

4.2 Ερευνητικά ερωτήματα.

Τα ερευνητικά ερωτήματα στοιχειοθετήθηκαν με βάση τις βιβλιογραφικές αναφορές σχετικά με την προσέγγιση χώρων πολιτισμού από μικρά παιδιά σαν οργανωμένη δράση, σαν στοιχείο της άτυπης εκπαίδευσης, του σύγχρονου ρόλου που διαδραματίζει ο Π.Σ σε μία πολυπολιτισμική κοινωνία ενταγμένος και ανοιχτός προς την πόλη, καθώς και τη δυναμική της έννοιας της πολιτιστικής κληρονομιάς. Συγκεκριμένα:

1)Ποια είναι η γνώμη των εκπαιδευτικών στην Π.Π.Η επαγγελματιών σε δημόσιο φορέα για την διεξαγωγή δράσεων εκτός περιβάλλοντος Π.Σ σε τακτική βάση και συγκεκριμένα σε χώρους πολιτισμού;

2)Αποτελεί η ηλικία των παιδιών ανασταλτικό παράγοντα;

3)Τι πιστεύουν πως θα κερδίσουν τα παιδιά από τέτοιες δράσεις;

- 4)Τι θεωρούν πώς κερδίζουν οι παιδαγωγοί για το εκπαιδευτικό τους έργο;
- 5)Γνωρίζουν ποιους χώρους πολιτισμού διαθέτει η πόλη και πώς τους αξιολογούν (ασφάλεια, καθαριότητα, οργάνωση);
- 6)Πώς αξιολογούν το επίπεδο εκπαίδευσής τους σχετικά με θέματα πολιτισμού και πολιτιστικής κληρονομιάς;
- 7)Πιστεύουν πως ο πολιτισμός στην προσχολική εκπαίδευση είναι θέμα *ειδικών*;
- 8)Ποιος θεωρούν πως είναι ο δικός τους ρόλος;
- 9)Έχουν εμπειρίες που θεωρούν πώς μπορούν να αξιοποιήσουν;
- 10)Τι χρειάζεται να προσέξουν κατά την προετοιμασία τέτοιων περιπάτων;
- 11)Ποιες είναι οι δυσκολίες που συναντούν για την πραγματοποίηση εξόδων από τον Π.Σ;
- 12)Πώς αξιολογούν τους σημερινούς γονείς στο επίπεδο της συνεργασίας;
- 13)Πιστεύουν πως είναι ενημερωμένοι παιδαγωγοί; Αν όχι τι φταίει;
- 14)Συνδέεται η προσχολική εκπαίδευση στην Π.Π.Η με τον πολιτισμό;
- 15)Πώς αξιολογούν την παρουσία του φορέα εργασίας και των φορέων πολιτισμού της πόλης σχετικά με την ένταξη δραστηριοτήτων πολιτισμού στην Π.Π.Η;

4.3 Ερευνητική προσέγγιση

Η παρούσα εργασία βασίζεται στην ποιοτική έρευνα. Η συγκεκριμένη μεθοδολογία επιλέχθηκε γιατί: αφορά ζητήματα με τα οποία ερχόμαστε σε επαφή πρώτη φορά και η επιδίωξή μας ήταν να αποκτήσουμε όσες περισσότερες πληροφορίες μπορούμε με την καταγραφή, ανάλυση, ερμηνεία και κατανόηση των βιωμάτων των συμμετεχόντων.

Ανήκει στην κατηγορία της *μελέτης περίπτωσης* με τοπικό χαρακτήρα. Εκλαμβάνεται ως παράδειγμα πραγματικών προσώπων, σε πραγματικές καταστάσεις και αναλύει στοιχεία με τρόπους διαφορετικούς από την αριθμητική ανάλυση (Cohen, Manion, & Morrison, 2008, σ.310). Θεωρούμε πως μπορεί να είναι ένα εργαλείο εργασίας για μελλοντικούς ερευνητές. Μπορεί να αξιοποιηθεί από οποιονδήποτε ενδιαφερόμενο εντοπίζει σημαντικές ομοιότητες στην περιγραφή της πόλης, στις εργασιακές σχέσεις, στον τρόπο που ερμηνεύονται οι νόμοι που διέπουν την λειτουργία των Π.Σ, στα στατιστικά δεδομένα και στις απόψεις που διατυπώνονται από εν ενεργεία παιδαγωγούς με πολύχρονη εμπειρία στον χώρο της προσχολικής αγωγής και της εκπαίδευσης γενικότερα.

Ο μικρός αριθμός των συνεντεύξεων περιορίζει την εγκυρότητα των συμπερασμάτων της έρευνας, ως προς την γενίκευσή τους. Ως προς το θέμα του μεγέθους του δείγματος, να επισημάνουμε πως σύμφωνα με την Marshall (1996, σ.523 στο *Ισαρη και Πουρκός, 2015, σελ. 85*) «για μια ποιοτική μελέτη κατάλληλο είναι αυτό που απαντάει επαρκώς

στην ερευνητική ερώτηση». Αν αναλογιστούμε πως τα ποιοτικά δεδομένα μιας έρευνας απαιτούν σημαντικό χρόνο για να αναλυθούν, ένα μεγάλο δείγμα στην παρούσα φάση, θα ήταν δύσκολο στη διαχείριση (Mason,2009).⁷¹ Σε καμία περίπτωση δε θεωρούμε απαγορευτικά τα μεγάλα δείγματα.

4.4 Ερευνητική μέθοδος.

Στην παρούσα εργασία επιλέχθηκε σαν ερευνητική μέθοδος η ημιδομημένη συνέντευξη. Με βάση τους ερευνητικούς άξονες και τους στόχους που διατυπώθηκαν προηγουμένως σχεδιάσαμε ένα πλάνο συνέντευξης που βασίστηκε στα εισαγωγικά-δημογραφικά στοιχεία των ερωτώμενων και σε ερωτήσεις που ποικίλαν και σχετίζονται με τα παραπάνω ερευνητικά ερωτήματα. Η σειρά τους, κατά τεκμήριο, δεν άλλαξε. Οι αλλαγές που προέκυψαν οφείλονται στη ροή της συζήτησης και την ανάπτυξη των θεμάτων από τον συνεντευξιζόμενο. Θεωρούμε πως τα ερωτήματά μας απαντήθηκαν. Οι ίδιες οι εκπαιδευτικοί στάθηκαν φάνηκαν ιδιαίτερος προσαρμοστικές και άνετες βοηθώντας την ερευνήτρια στην διεξαγωγή των συνεντεύξεων. Η πρώτη συνέντευξη λειτούργησε σαν πιλοτική και αφού διαπιστώσαμε πως κινήθηκε ομαλά, προχωρήσαμε και στις υπόλοιπες.⁷²

4.5 Το δείγμα - Δειγματοληψία

Η δειγματοληψία βασίστηκε στα ομοιογενή δείγματα. Κατά τον Patton (2002) «στη στρατηγική αυτή επιλέγονται περιπτώσεις που διαθέτουν κοινά χαρακτηριστικά για την μελέτη και κατανόηση μιας συγκεκριμένης υποομάδας σε βάθος» (στο Ίσαρη και Πουρκός,2015, σ.82) Στην περίπτωσή μας: γυναίκες, απόφοιτες τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, εν ενεργεία υπάλληλοι, με μακροχρόνια εμπειρία σε συγκεκριμένη ηλικιακή ομάδα παιδιών.

Δεοντολογία της έρευνας:

Α) Έχουμε την συγκατάθεση στην έρευνα μετά από αναλυτική πληροφόρηση των ερωτώμενων. Αξιοποιήθηκε η μαγνητοφώνηση των συνομιλιών με την άδεια των συμμετεχόντων. Το υλικό είναι ψηφιοποιημένο κατατίθεται στην επιτροπή αξιολόγησης της παρούσας *Διπλωματικής*, με τη σύμφωνη γνώμη των εκπαιδευτικών που πήραν μέρος στην έρευνα. Στο ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙΙ παρατίθεται το υπόδειγμα του εγγράφου συγκατάθεσης συμμετοχής στην έρευνα, ενώ τα πρωτότυπα-υπογεγραμμένα, φυλάσσονται από την ερευνήτρια και είναι στη διάθεση της επιτροπής, αν και όποτε αυτό κριθεί αναγκαίο.

⁷¹ Ο.π. σελ.85. Ίσαρη, Φ., Πουρκός, Μ., 2015

⁷² Ολόκληρο το πλαίσιο της συνέντευξης παρατίθεται στο ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙΙ.

B) Ανωνυμία και εμπιστευτικότητα

Στην συγκεκριμένη εργασία οι όροι «εκπαιδευτικοί στην πρώιμη ηλικία» και «παιδαγωγοί στην πρώιμη ηλικία» προσλαμβάνονται ως ταυτόσημοι και επιλέγεται να χρησιμοποιείται η κατάληξη γένους θηλυκού -ες, αφού το δείγμα αποτελείται αποκλειστικά από γυναίκες. Για να διασφαλιστεί η ανωνυμία των ερωτωμένων, επιλέχθηκε να υπάρχει μία κωδικοποίηση ως εξής: οι παιδαγωγοί παρουσιάζονται με το γράμμα «Π» και με τη σειρά των συνεντεύξεων αντιστοιχούν στα Π1,Π2,Π3,Π4,Π5,Π6. Η ερευνήτρια θα φέρει το γράμμα «Ε». Επίσης λόγω της υπαλληλικής σχέσης των προσώπων, θα αξιοποιήσουμε και τον όρο «υπάλληλος». Για την ηλικία επιλέχθηκε να ενταχθούν σε ηλικιακές ομάδες και να μην αναφερθεί η συγκεκριμένη, της κάθε μίας.

Τέλος, διευκρινίστηκε απόλυτα το δικαίωμα να λάβουν γνώση των αποτελεσμάτων της έρευνας και να ενημερωθούν για τον τρόπο πρόσβασης στην σχετική δημοσίευση (Howitt,2010 στο *Υσαρη 2015 σ.89-91*).

4.5.1 Δημογραφικά στοιχεία ερωτωμένων.

Τα αντίστοιχα στοιχεία συγκεντρώσαμε στον ακόλουθο σχετικό πίνακα:

Πίνακας 3.

Α.Α	Φύλο	Ηλικία	Σπουδές	Εργασιακή σχέση	Εργασιακή εμπειρία σε έτη		
					Μόνο Π.Σ	Άλλη εκπαιδευτική	Σύνολο
Π1	Γυναίκα	45-54	Πτυχίο ΤΕΙ	Τακτική υπάλληλος	5 έτη	ΝΑΙ	22 έτη
Π2	Γυναίκα	45-54	Πτυχίο ΤΕΙ	Τακτική υπάλληλος	24 έτη	ΝΑΙ	28 έτη
Π3	Γυναίκα	45-54	Πτυχίο ΤΕΙ	Τακτική υπάλληλος	25έτη	_____	25 έτη
Π4	Γυναίκα	45-54	Πτυχίο ΤΕΙ	Τακτική υπάλληλος	30 έτη	_____	30 έτη
Π5	Γυναίκα	45-54	Πτυχίο ΤΕΙ	Τακτική υπάλληλος	24 έτη	ΝΑΙ	27 έτη
Π6	Γυναίκα	35-44	Πτυχίο ΤΕΙ	Προσωρινή υπάλληλος	14 έτη	_____	14 έτη

Όλες οι υπάλληλοι είναι απόφοιτες τριτοβάθμιας εκπαίδευσης και κάτοχοι πτυχίου ΤΕΙ.

Οι τίτλοι ΤΕΙ κατανέμονται σε:

πέντε, από το «*τμήμα Βρεφονηπιοκομίας Ιωαννίνων*» και **μία**, από το «*τμήμα Βρεφονηπιοκομίας, Αθήνας*».

Μία υπάλληλος είναι κάτοχος πτυχίου ΑΕΙ, μία κάτοχος Μεταπτυχιακού τίτλου σπουδών και μία υποψήφια Μεταπτυχιακού διπλώματος. Μία υπάλληλος, είναι κάτοχος διδακτικής επάρκειας ΑΣΠΑΙΤΕ.

Η επαγγελματική εμπειρία σε τμήματα παιδικών σταθμών αποτυπώνεται στον παραπάνω πίνακα. Επιπροσθέτως στο συγκεκριμένο δείγμα παρουσιάζονται και υπάλληλοι με μικρή ή και πολυετή εμπειρία ως καθηγήτριες Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης στα αντίστοιχα τμήματα των ΕΠΑΛ «*Βοηθών βρεφονηπιοκόμων*», καθώς και εργαστηριακοί συνεργάτες στα ΤΕΙ στο τμήμα Βρεφονηπιοκομίας. Τα στοιχεία είναι στη διάθεση της επιτροπής αξιολόγησης της παρούσας εργασίας.

4.5.2 Τρόπος/τόπος διεξαγωγής. Περιορισμοί της έρευνας:

Οι συνεντεύξεις πραγματοποιήθηκαν «*δια ζώσης*» και κατά το τελευταίο δεκαήμερο του Αυγούστου 2020, εκτός από μία που διενεργήθηκε δια τηλεφώνου λίγο αργότερα (Νοέμβριος 2020). Το δείγμα αποτελείται αποκλειστικά από γυναίκες. Υπάρχει μόνο ένας άνδρας Βρεφονηπιοκόμος σε όλο το δυναμικό των εκπαιδευτικών που απασχολούνται στους Π.Σ του Ν.Π.Δ.Δ «*Κ.Κ.Μ.Π.Α.Π*» του Δήμου της Άρτας και δεν κατοικεί στον νομό.

Αρχική μας επιδίωξη ήταν να γίνουν στο χώρο εργασίας των παιδαγωγών, ώστε να αισθάνονται την οικειότητα του δικού τους περιβάλλοντος. Όμως τα μέτρα για την αναχαίτιση της πανδημίας του κορονοϊού δεν επέτρεψαν αυτόν τον προγραμματισμό. Αντ' αυτού επιλέχθηκε από την ερευνήτρια ένας οικείος της χώρος και με τη σύμφωνη γνώμη και την τήρηση των μέτρων για να αισθάνονται οι συνάδελφοι ασφαλείς, πραγματοποιήθηκαν οι συνεντεύξεις.

Η επιλογή του δείγματος επηρεάστηκε επίσης από τα υγειονομικά μέτρα και από τις καλοκαιρινές άδειες όλων μας. Αρκετοί από τους εκπαιδευτικούς μετακινούνται καθημερινά από και προς στα Ιωάννινα και αυτός είναι ένας περιορισμός στον αριθμό των διαθέσιμων προσώπων. Προκρίθηκε η επιλογή, στο προσωπικό που κατοικεί στην πόλη και με την βεβαιότητα πως θα βρίσκεται στην υπηρεσία κατά την επανέναρξη της λειτουργίας των παιδικών σταθμών, δηλαδή την 1^η Σεπτεμβρίου. Αυτός ήταν και ο λόγος που οι συνεντεύξεις πραγματοποιήθηκαν κατά το προαναφερόμενο χρονικό διάστημα.

Υπήρχε η πρόθεση για επιπλέον συνεντεύξεις, αλλά τόσο η ένταση με το ξεκίνημα της σχολικής χρονιάς που συνοδεύεται με τη προσαρμογή των παιδιών στους Π.Σ, έκτακτοι ανασταλτικοί παράγοντες (οικογενειακοί) που σχετίζονται με την ερευνήτρια, καθώς

και τα υγειονομικά μέτρα αναστολής λειτουργίας των Π.Σ (περιόδου Νοεμβρίου-Δεκεμβρίου, 2020) περιόρισαν την δυνατότητα επικοινωνίας με περισσότερους συναδέλφους. Οι παιδαγωγοί, είναι πολύ έμπειροι επαγγελματίες στο χώρο της προσχολικής εκπαίδευσης (έτη υπηρεσίας βλ. στον πίνακα 1).

Να σημειωθεί πως η Άρτα είναι μικρή πόλη, ως προς τον αριθμό των κατοίκων⁷³ και εξίσου μικρός είναι ο αριθμός των εκπαιδευτικών που κατοικούν εντός του αστικού ιστού. Όλα αυτά τα δεδομένα προστίθενται στο σκεπτικό της έρευνας Προσπαθήσαμε οι ερωτώμενοι να προέρχονται και από τους πέντε Π.Σ της πόλης, κάτι που επετεύχθη.

Η ηλικιακή ομάδα των παιδιών που επιλέχθηκε να ερευνηθεί αφορά τα 3-4 έτη. Η επιλογή δεν είναι τυχαία καθ' όσον είναι η ομάδα που είναι η πιο «ώριμη» (σε γνωστικό, κινητικό επίπεδο και εξέλιξη του λόγου) που συναντά πλέον, κάποιος στους Π.Σ (μετά και τις αποφάσεις της πολιτείας για περιορισμό του εύρους των ηλικιών που φιλοξενούνται στους παιδικούς σταθμούς με την θεσμοθέτηση της δίχρονης υποχρεωτικής προσχολικής εκπαίδευσης στα Νηπιαγωγεία).

4.5.3 Στατιστικά στοιχεία.

Στατιστικά στοιχεία ζητήθηκαν από την ερευνήτρια με γραπτό αίτημα στις 22-05-20 για το σχολικό έτος 2018-2019 από την Διεύθυνση Προσχολικής Αγωγής του ΝΠΔΔ «Κέντρο Κοινωνικής Μέριμνας Παιδείας-Αθλητισμού-Πολιτισμού» του Δήμου Αρταίων, παρατίθενται στον ακόλουθο σχετικό πίνακα:

Πίνακας 4.

Π.Σ εντός πόλης	Αριθμός τμημάτων (3-4 χρ.)	Αριθμός παιδιών	Υπεύθυνοι εκπαιδευτικοί	Βοηθοί παιδαγωγών
5	13	219	13	12

Ο αριθμός των παιδιών που φιλοξενήθηκαν στους Π.Σ της πόλης κατά την ως άνω σχολική περίοδο και για την συγκεκριμένη ηλικία, ήταν διακόσια δέκα εννέα (219).Στους πέντε(5) Π.Σ της πόλης απασχολούνται δεκατρείς (13) παιδαγωγοί ως υπεύθυνοι τμημάτων.

Αναφέρονται επίσης δώδεκα (12) *Βοηθοί παιδαγωγών* (μαθητεία ΕΠΑΛ-ΟΑΕΔ).Ακριβώς επειδή είναι *μαθητεία*, υπάγονται σε ιδιαίτερο εκπαιδευτικό καθεστώς δεν θεωρούμε πως είναι ολοκληρωμένοι επαγγελματίες και απορρίφθηκε η συμμετοχή

⁷³ Πληθυσμός Δήμου: 43.166,απογραφή 2011,πηγή: <https://www.pedepirus.gr/dimoi-epirus/dimos-artas>.

τους στην έρευνα. Φυσικά, αντιλαμβανόμαστε την βαρύτητα και την δυναμική της παρουσίας αυτών των μαθητών εντός των Π.Σ όπως και των εκπαιδευτικών που τους καθοδηγούν και θα θέσουμε σκέψεις και προτάσεις στην *Συζήτηση των αποτελεσμάτων* της έρευνας.

Πραγματοποιήθηκαν συνολικά: **δύο(2)** περίπατοι πολιτιστικού περιεχομένου με ωφελούμενα 40 παιδιά (ποσοστό 18%).

Στοιχεία αναζητήσαμε και από την Δ/ση Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης Ν. Αρτας για την αντίστοιχη χρονική περίοδο που αφορά τα νηπιαγωγεία της πόλης και παρουσιάζονται στον ακόλουθο πίνακα:

Πίνακας 5.

Αριθμός νηπίων-προνηπίων της πόλης	Επισκέψεις πολιτιστικού περιεχομένου	Αριθμός παιδιών που συμμετείχαν
425	12	120

Σε ποσοστό, ο αριθμός των ωφελομένων παιδιών ανέρχεται σε 28%.

Συνολικά, δεν έχουμε στοιχεία αν κάποιες δράσεις αφορούσαν τα ίδια τμήματα δύο ή και περισσότερες φορές. Εκλαμβάνουμε τα στοιχεία σαν αριθμητικό σύνολο. Το αντίστοιχο έγγραφο παρατίθεται στο ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙΙ.

Κεφάλαιο 5^ο : Παρουσίαση των αποτελεσμάτων της έρευνας.

Πριν ξεκινήσουμε την παρουσίαση των αποτελεσμάτων της έρευνας να επισημάνουμε πως προηγήθηκε συζήτηση με όλες τις παιδαγωγούς, όπου αποσαφηνίστηκε και συμφωνήθηκε ότι για τον περίπατο, εννοούμε την πεζή πρόσβαση στα σημεία που αναφέρουμε μαζί με μικρά παιδιά ή έστω και την χρήση μεταφορικού μέσου μέχρι ενός ορίου και συνέχεια με τα πόδια. Επίσης πως στα πλαίσια της σχετικής συζήτησης, σεβόμαστε τις απόψεις τους, η καταγραφή μπορεί να εκληφθεί ως δημοσιογραφική και δεν έχουμε πρόθεση να επικρίνουμε οτιδήποτε ειπωθεί.

5.1 Γνώση του τόπου και των χώρων, ανθρώπινο δυναμικό.

Για την γνώση των μνημείων και των χώρων πολιτισμού, το επίπεδο ασφάλειας στη διαμόρφωση των χώρων τους και οργάνωσής τους (μουσειοπαιδαγωγοί), αν είναι ανοιχτά στο κοινό και των αποστάσεων από τον Π.Σ όπου εργάζονται.

Οι ερωτώμενες παιδαγωγοί έχουν γνώση όλων των μνημείων και των χώρων πολιτισμού στην πόλη μας. Οι περισσότερες μεγάλωσαν στην πόλη της Άρτας και οι πρώτες

επισκέψεις ίσως συντελέστηκαν στην παιδική τους ηλικία, κυρίως με τους γονείς τους, σαν κοινωνικές εκφάνσεις και εκδηλώσεις της ζωής των οικογενειών τους. Διευρύνθηκαν αυτόνομα κατά την εφηβεία και υποστήριξαν οι ίδιες σαν γονείς προς τα παιδιά τους την εμπειρία πρόσβασης σε μνημεία και χώρους πολιτισμού. Οι εμπειρίες μέσω της μνήμης που ανασύρουν για τις ίδιες, είναι θετικές.

Π1: «Επίσκεψη σαν μαθήτρια. Παρηγορήτρια, η μεγάλη συγκίνηση».

Π2: «Όχι σαν παιδί. Σαν μητέρα, με τα παιδιά μου».

Π3: «Και σαν παιδί και σαν ιδιώτης και από την δουλειά μου. Υπέροχες στιγμές με το σχολείο στο Ξενία (Κάστρο). Βόλτες, ξεγνοιασιά, παιχνίδι ατελείωτο, φαντασία, έμπνευση. Το Κάστρο ήταν ονειρικό»!

Π4: «Ναι, τα γνωρίζω, στα πλαίσια της δουλειάς μου».

Π5: «Εννοείται, από μικρό παιδί, με τους γονείς. Γονείς χωρίς μόρφωση (έμφαση της ίδιας)...Χαραγμένα στη μνήμη. Το Κάστρο, οι πρώτοι μας έρωτες!».

Π6: «Ναι τα γνωρίζω κι έχω πάει σε όλα. Επιβλητική η Παρηγορήτισσα».

Γνωρίζουν αν είναι ανοιχτά στο κοινό και θεωρούν πως το Κάστρο παρέμεινε πολλά χρόνια κλειστό λόγω πολιτικών διαμαχών, χωρίς να έχουν εκτενή ενημέρωση.⁷⁴ Γνωρίζουν πως διευκολύνεται η επίσκεψη με προκαθορισμένο ραντεβού (Πινακοθήκη, Μουσεία). Δεν απαιτήσαμε γνώση για την λειτουργία τους που συμπεριλαμβάνει τα μέτρα αναχαίτισης της πανδημίας του κορονοϊού που επιβλήθηκαν την αντίστοιχη χρονική περίοδο.

Όλες έχουν **επίγνωση της διαμόρφωσης των χώρων** (οργάνωση, ασφάλεια, καθαριότητα). Αναφέρουν καθαριότητα και ευταξία. Ψηλότερα σύμφωνα με τα προαναφερόμενα, τοποθετείται η Παρηγορήτρια με τους εξωτερικούς της χώρους(περίφραξη-καθαρό τοπίο) και η Γλυπτοθήκη που βρίσκεται εντός της περίφραξης, το Αρχαιολογικό Μουσείο με τους εξωτερικούς του χώρους, η Πινακοθήκη, η πλατεία Σκουφά (μία αναφορά για απορρίμματα) και η Γαρουφάλειος Στέγη, η Αγία Θεοδώρα (με την πλατεία της).Στο τέλος το ιστορικό Γεφύρι με τρεις αναφορές/επιφυλάξεις για την ασφάλεια (ολισθηρές πλάκες)και μία, για πολλά απορρίμματα. Για το Κάστρο, τον ναό του Απόλλωνα και την οδό των Ηρώων δεν εκφράστηκαν απόψεις.

⁷⁴ Το Κάστρο της πόλης παρέμεινε κλειστό στο κοινό για 25 χρόνια και με πολλές διαμάχες μεταξύ των φορέων εποπτείας του. Αξιοποιήθηκε μόνο ένα τμήμα του σαν ανοιχτό θέατρο για πολιτιστικές εκδηλώσεις, αν και πρόσφατα έκλεισε και αυτό, λόγω ζητημάτων ασφάλειας. Αποτέλεσε σημείο αναφοράς για διαμαρτυρίες «ενεργών πολιτών». Τελευταία, το μνημείο εντάχθηκε σε πρόγραμμα ανάδειξης και συντήρησης και άνοιξε τις πόρτες του για το κοινό με καθορισμένο ωράριο επισκέψεων.

Για την διάταξη των εκθέσεων και τη δυνατότητα διάδρασης των παιδιών γνωρίζουν πως αυτό απαγορεύεται Π4: «*Να ακουμπήσουν; Απαγορεύεται. Μετά δίνονται εκμαγεία για ζωγραφική και προβάλλεται οπτικοακουστικό υλικό*» (σ.σ. πρόκειται για το ίδιο που προβάλλεται σε όλους τους επισκέπτες).

Γνωρίζουν καλά τις αποστάσεις από τον χώρο εργασίας τους προς κάθε σημείο που συζητούμε και υπολογίζουν αμέσως την χρονική διάρκεια ενός αργού περιπάτου. Μέσος όρος για πεζή προσέγγιση, είναι τα 15'. Στις περισσότερες περιπτώσεις θεωρείται εύκολο μαζί με παιδιά, με την χρήση παράδρομων (το θέμα της ασφαλούς προσέγγισης θα παρουσιαστεί στη συνέχεια).

Τα περισσότερα οφέλη φαίνεται να συγκεντρώνουν οι κεντρικοί Π.Σ (1^{ος} Π.Σ, 1^{ος} Β.Ν.Σ και 2^{ος} Π.Σ) με περισσότερες δυνατότητες σε πρόσβαση (*Πινακοθήκη, Παρηγορήτρια, πλατεία Σκουφά, Αγία Θεοδώρα, Κάστρο, Βιβλιοθήκη κ.α.*), έπονται ο 4^{ος} Π.Σ (που βρίσκεται ψηλά στον λόφο), ενώ πιο απομακρυσμένος είναι ο 3^{ος} Π.Σ με κοντινότερη τοποθεσία σε 1 km την *πλατεία Καραϊσκάκη* και λίγο ακόμη, το *Κάστρο* (και πάνω στην εθνική Οδό της πόλης με μεγάλη ροή αυτοκινήτων).⁷⁵

Για τη στελέχωση με εξειδικευμένο ανθρώπινο δυναμικό (μουσειοπαιδαγωγοί ή άνθρωποι που αναλαμβάνουν να υποδεχτούν ομάδες παιδιών) αναφέρεται έλλειψη. Γενικά γνωρίζουν για τον ρόλο ενός μουσειοπαιδαγωγού σαν υπεύθυνο ξενάγησης στο Μουσείο χωρίς άλλη εικόνα και έχουμε μία μόνο αναφορά για επίσκεψη με την παρουσία μουσειοπαιδαγωγού (Π6: «*Πριν 4 χρόνια. Σε μία αίθουσα του Μουσείου πραγματοποιήθηκε βιωματικό εργαστήριο*»)⁷⁶

5.2 Απόψεις για τον «πολιτιστικό περίπατο».

Τι σημαίνει κατά την άποψή τους, περίπατος με μικρά παιδιά σε χώρους πολιτισμού. Τι θεωρούν πως κερδίζουν τα παιδιά.

Ρωτήσαμε ευθέως και οι απαντήσεις περιλαμβάνουν την εμπλοκή με την ιστορία, τον πολιτισμό και την πολιτιστική κληρονομιά της πόλης μας. Από τις απαντήσεις τους απορρέει μία θετική διάθεση που αφορά την έναρξη της εμπλοκής των μικρών με τον πο-

⁷⁵ Στο ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ II υπάρχει ο σχετικός χάρτης της πόλης, όπου κάποιος μπορεί να συμβουλευτεί για να διαπιστώσει τις αποστάσεις από κάθε Π.Σ προς κάθε μνημείο ή χώρο πολιτισμού της παρούσας διπλωματικής εργασίας.

⁷⁶ Σε γραπτό αίτημά μας προς την Εφορεία Αρχαιοτήτων Άρτας για αναζήτηση σχετικών στοιχείων έχουμε την ακόλουθη απάντηση «... *θα θέλαμε να σας ενημερώσουμε ότι, λόγω της πανδημίας και των νέων δεδομένων που έχουν διαμορφωθεί, η Υπηρεσία μας στο τρέχον διάστημα δε διαθέτει επαρκές προσωπικό, το οποίο θα μπορούσε να συλλέξει τα στοιχεία που χρειάζεστε για την εκπόνηση της μεταπτυχιακής διπλωματικής εργασίας σας*». Το σχετικό έγγραφο κατατίθεται στο ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ III. Ενώ με επιτόπια επίσκεψη στο Μουσείο και προφορική ερώτηση διαπιστώσαμε πως δεν υπάρχει αρμόδιος υπάλληλος.

λιτισμό. Η αξιοποίηση της αφήγησης από την πλευρά των παιδαγωγών και ο ενεργός ρόλος των αισθήσεων στη διαδικασία της μάθησης για τα παιδιά κυριαρχούν. Έχουν ως εξής:

Π1: «Δεν έχω βρεθεί σε Μνημεία με μικρά παιδιά, αλλά θα το ήθελα πολύ».

Ερώτηση Ε: Γιατί; **Π1:** «Θα μάθουν. Να πάρουν πολιτιστικά στοιχεία. Τον πολιτισμό μας».

Π2: «Θα τα φέρω σε επαφή με την πολιτιστική κληρονομιά της πόλης τους».

Π3: «Ό,τι και για τα μεγάλα! Ότι μπορεί να μάθει. Κι αν είναι μικρό, με τον κατάλληλο τρόπο μπορεί να κατανοήσει Ιστορία. Ιστορία σαν παραμύθι. Πηγαίνοντας εκεί, θα κατανοήσει».

Π4: «Δεν είναι απλά ένας περίπατος αναψυχής. Τα μικρά παιδιά, αρχίζουν να έρχονται σε επαφή με τον πολιτισμό. Μαθαίνουν τον χώρο που ζουν. Περίπατος: επεξεργάζονται με όλες τις αισθήσεις τους αυτό που αντικρύζουν».

Π5: «Πολύ σημαντικό. Η παραστατική αφήγηση μένει στα παιδιά. Βλέπουν κήπους, ευταξία. Νιώθουν αποδοχή. Να το λες χωρίς να το βλέπεις;».

Π6: «Είναι διαδικασία σκέψης. Μοναδικό. Μεγάλη χαρά που βγαίνουν, είναι ο περίπατος. Πολύ ωραία εμπειρία».

5.3 Γνώση νομικού πλαισίου.

Σχετικά με την γνώση του νομικού πλαισίου(Ν.Π) για την διεξαγωγή περιπάτων/εξόδων από τον Π.Σ.

Όλες έχουν γνώση του Πρότυπου Κανονισμού Λειτουργίας που διέπει την λειτουργία των Π.Σ πανελλαδικά και του Ο.Ε.Υ (Οργανισμός Εσωτερικής Υπηρεσίας, εγκριμένος το 2013) του συγκεκριμένου Ν.Π.Δ.Δ. Προϋποθέτει εισήγηση της δράσης διαμέσου της προϊσταμένης του τμήματος, προς την Δ/ση προσχολικής αγωγής και την αποδοχή του αιτήματος. Δεν αναφέρουν ύπαρξη νομικού πλαισίου που να ορίζει τον περίπατο. Παράλληλα πρέπει να εξασφαλιστεί άδεια μετακίνησης των παιδιών από τους κηδεμόνες τους αλλά και εξεύρεση προσωπικού για συνοδεία. Σε πέντε περιπτώσεις το ελάχιστο που αναφέρεται για ασφαλή συνοδεία είναι 4 συνοδοί ανά 20 παιδιά, ενώ σε μία 5 συνοδοί ανά 20 παιδιά. Σε μία περίπτωση αναφέρεται η εξασφάλιση συναίνεσης των γονέων, αφού ενημερωθούν σχετικά, από την αρχή της σχολικής χρονιάς.

Οι απαντήσεις που λάβαμε σχετικά, αναφέρουν:

Π1: «Δεν γνωρίζω. Ο Πρότυπος Κανονισμός δεν αναφέρει. Δεν μας το έχουν εξηγήσει ποτέ».

Π2: «Δεν υπάρχει Ν.Π. Πριν τρία χρόνια οργάνωσα έξοδο σαν αποχαιρετιστήριο πάρτι, με ερώτηση στην γενική προϊσταμένη. Με υπεύθυνη δήλωση γονέων».

Π3: «Να αιτηθούμε εγγράφως στο Ν.Π.Δ.Δ (σ.σ. στη Δ/ση προσχολικής αγωγής) για έγκριση. Και έγκριση γονέων».

Π4: «Όχι, δεν υπάρχει Ν.Π (όπως στα Νηπιαγωγεία). Συγκεντρώνουμε δηλώσεις γονέων από την αρχή της χρονιάς, μετά από ενημέρωσή τους και φυσικά, δημοσιοποίηση των δράσεων. Ακολουθεί έγγραφη ενημέρωση της Δ/σης».

Π5: «Δεν υπάρχει Ν.Π. Δεν αναφέρεται πουθενά στον κανονισμό, ο ημερήσιος περίπατος».

Π6: «Ενημέρωση γονέων και άδεια».

Σε έγγραφο ερώτημα της ερευνήτριας προς την Δ/ση προσχολικής αγωγής του Ν.Π.Δ.Δ, όσον αφορά το νομοθετικό πλαίσιο που ορίζει τον τρόπο διεξαγωγής τέτοιων δράσεων λάβαμε απάντηση όπου μεταξύ άλλων αναφέρει πως «...δεν ορίζονται αυτολεξεί σαν περίπατοι, αλλά μπορεί να εντάσσονται στις παιδαγωγικές δραστηριότητες και τις πολιτιστικές εκδηλώσεις που κάθε παιδαγωγός δύναται να προγραμματίσει με το ετήσιο, μηνιαίο ή εβδομαδιαίο παιδαγωγικό πρόγραμμα όπως δηλώνεται με το άρθρο 8 του Οργανισμού Εσωτερικής Υπηρεσίας (Ο.Ε.Υ. ΦΕΚ611/τ. Β'/15-03-2013, ενότητα Β 3Β). Εμπίπτει στις διατάξεις του Πρότυπου Κανονισμού Λειτουργίας των Δημοτικών Παιδικών Βρεφονηπιακών Σταθμών (ΦΕΚ4249/τ. Β'/5-12-17, άρθρο 2) στους ευρύτερους στόχους αγωγής και διαπαιδαγώγησης που περιγράφει ο συγκεκριμένος νόμος».⁷⁷

5.4 Εμπειρίες συμμετοχών .

Σχετικά με τις συμμετοχές τους σε περιπάτους, τον χρόνο που αυτές πραγματοποιήθηκαν και τι περιλαμβάνουν συνήθως. Πώς προετοιμάζουν τα παιδιά, πώς αποτιμούν τις εμπειρίες αυτές σαν υπεύθυνες συνοδοί.

Το ζήτημα της ασφάλειας των παιδιών είναι πάντα το κυρίαρχο στοιχείο στην συζήτησή μας. Το θεωρούμε προϋπόθεση (φυσικά) και αναζητούμε τα στοιχεία εκείνα που θα επιτρέπουν την έξοδο από τον Π.Σ χωρίς τον φόβο πως οπωσδήποτε θα συμβεί κάτι κακό. Γενικά αναγνωρίζεται πως οι εξοδοί από τον Π.Σ έχουν περιοριστεί σημαντικά , μετά την θεσμοθέτηση και εφαρμογή του νόμου 4521/2018 και τον περιορισμό σε μικρότερες ηλικίες. Ρωτήσαμε αν έχουν λάβει μέρος σε περιπάτους με μικρά παιδιά και έχουν όλες εμπειρία είτε ως διοργανώτριες και συνοδοί ταυτόχρονα, είτε ως συνοδοί μόνο. Ο αριθμός συμμετοχών ποικίλει από μία έως πολλές αλλά σε όλα τα χρόνια υπηρεσίας τους. Αναλυτικά σε ερώτηση «*πόσες δράσεις το χρόνο;*» :

Π1: Μία σε πρόσφατο χρόνο (διοργανώτρια)

Π2: Μία κατά το απώτερο παρελθόν (διοργανώτρια)

⁷⁷ Βλ. ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ,ΙΙΙ, υποενότητα «Έγγραφο», το σχετικό έγγραφο Στατιστικά στοιχεία Π.Σ.

Π3: Διευκρινίζει «Δεν υπάρχει κάθε χρόνο. Εφτά δράσεις σε 25 χρόνια» (συνοδός)

Π5: Αρκετές (διοργανώτρια), πολλά χρόνια πριν και καθ' όσον ο Π.Σ βρισκόταν σε άλλο σημείο της πόλης (περιοχή Τρίγωνο).

Π6: «Σε πολλές σαν συνοδός, πριν την αλλαγή του νόμου» (σ.σ. Ν.4521/2018, Δίχρονη υποχρεωτική προσχολική εκπαίδευση).

Τις περισσότερες συμμετοχές (διοργανώτρια) αναφέρει η Π4: «18 χρόνια υπάλληλος επί τρεις δράσεις το χρόνο! Σε όλα τα χρόνια».

Οι δράσεις στο σύνολο των ετών υπηρεσίας τους περιλαμβάνουν: ξενάγηση στο Μουσείο, κατάθεση στεφάνων στο πλαίσιο του εορτασμού εθνικών επετείων (28^η Οκτωβρίου/25^η Μαρτίου) στην πλατεία Σκουφά, σε συνδυασμό με επίσκεψη στην Παρηγορήτρια και τη Γαρουφάλειο στέγη. Επίσκεψη στο Γεφύρι και από τότε που εγκαινιάστηκε δίπλα στο ποτάμι ξενάγηση στο Αρχαιολογικό Μουσείο Άρτας, μία έκθεση φωτογραφίας στην Πινακοθήκη, επίσκεψη στην Μονή Κάτω Παναγιάς και στις ανασκαφές της οδού των Ηρώων, Χριστουγεννιάτικα Κάλαντα στο κέντρο της πόλης, επίσκεψη στη λαϊκή αγορά της πόλης.

5.5 Συνοδεία και έξοδος από τον Π.Σ.

Θεωρείται πως το κλίμα είναι αποτρεπτικό. Πως δεν υπάρχει παραίνεση από τον φορέα εργασίας (και από τα παλιότερα χρόνια) που να διευκολύνει ή να προωθεί τις εξόδους-περιπάτους σε μνημεία και χώρους πολιτισμού και εν γένει οτιδήποτε θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί εκτός Π.Σ. Για να γίνουν δράσεις πρέπει να περικάμπτονται δυσκολίες που συνδέονται κυρίως με τον αριθμό των συνοδών, αλλά και μία γενικότερη ανασφάλεια που ως ένα βαθμό, συνδέεται με την ηλικία των παιδιών τώρα.

Για παράδειγμα, η ένταξη μιας εκ των εκπαιδευτικών στην δύναμη του σημερινού φορέα συνοδεύτηκε από μεγάλη έκπληξη στο θέμα της μη πραγματοποίησης περιπάτων. Η ίδια περιγράφει πως ο φορέας προσχολικής εκπαίδευσης από όπου προήλθε, ενίσχυε ακριβώς αυτό και πως όταν έφτασε στον νέο συνάντησε μία εντελώς διαφορετική κατάσταση.

«Π4: ...ούτε στην αυλή δεν επιτρεπόταν να βγούνε τα παιδιά γιατί θα λερωνόταν! Ξεκίνησα σιγά-σιγά. Μου λέγαν ρισκάρεις! Εγώ δεν είχα τον φόβο!

Ερώτηση E: Θεωρούνταν παράνομο; Απάντηση: Ναι, δεν υπήρχε λόγος να βγούνε τα παιδιά έξω. Εγώ επέμενα.

Ερώτηση E: Γιατί; Απάντηση: Το θεωρώ πολύ σημαντικό να βγούμε έξω, παρά μέσα με τα τετριμμένα. Να ζωγραφίζουμε το κενό μιας φωτοτυπίας;» Η ίδια εκπαιδευτικός καταθέτει:

Π4: «Πολλές εμπειρίες. Πιο παλιά που μας επιτρεπόταν! Σε ηλικίες 3,6-5 ετών (νηπιαγωγείο). Πριν την αλλαγή του νόμου. Πάντα οργάνωνα εξορμήσεις. Πρέπει να έχεις τεταμένες αισθήσεις και καθοδήγηση στον δρόμο. Απόλυτα συνεργάσιμα τα παιδιά».

Ερώτηση E : Είναι δύσκολο, επικίνδυνο;

Απάντηση: «Θεωρώ πως επειδή είναι πολύ σημαντικό, είμαστε ασφαλείς με 4 συνοδούς/20 παιδιά. Από την εμπειρία μου, οι πολίτες είναι συνεργάσιμοι και βοηθούν όταν βλέπουν μικρά παιδιά ή οι αστυνομικοί στην ρύθμιση της κυκλοφορίας. Πάντα πρέπει να προετοιμαζόμαστε, αρκετό καιρό πριν, με παιχνίδια για τον χρόνο, την ασφάλεια, τη συμπεριφορά στο χώρο».

Π5: «Στην εκδρομή, βάζαμε κανόνες. Το κίνητρο ήταν η συμμετοχή στο επόμενο. Η πείρα μου λέει πως τα παιδιά υπακούνε σ' αυτούς τους χώρους.

Π1: «Πρότεινα την γιορτή 28^{ης} Οκτωβρίου στην Πλατεία Σκουφά (σ.σ. περίπου 200 m απόσταση μέχρι το σημείο πρόσβασης). Δεν το επιτρέπουν λόγω ηλικίας; Ζητήσαμε συνεργασία και συναίνεση των γονέων και περικόμφθηκαν οι δυσκολίες. Εγώ το πρότεινα και το υπερασπίστηκα για να γίνει. Και θα το υπερασπιστώ. Ναι, ήθελε προσοχή και συνοδούς. Είναι πρόβλημα η κυκλοφορία των αυτοκινήτων αλλά με μεγάλη επίβλεψη δεν ήταν ιδιαίτερο πρόβλημα. Ήταν κοντά! Εύκολο! Με παιδιά 2,6-3,6 ετών!» (σ.σ. Οκτώβρης 2019).

Π6: «Έχεις πολύ μεγάλη ευθύνη. Τα παιδιά είναι μικρά. Πρέπει να είσαι πολύ καλά οργανωμένος. Αξίζει! Τώρα θέλεις πολύ προσωπικό για να είναι εφικτό ή την συμμετοχή των γονιών. Δεν υπάρχει ασφάλεια. Πολύ επικίνδυνα. Μεγάλη ευθύνη, μεγάλο άγχος» (σ.σ. τελευταία εμπειρία πριν 4 χρόνια).

Σε μία άλλη συνέντευξη τονίζεται πως το πλαίσιο είναι περισσότερο γραφειοκρατικό συγκριτικά με το απώτερο παρελθόν. Γίνεται αναφορά στην αυτονομία που είχε ο Π.Σ (και σε οικονομικό επίπεδο) πως διευκόλυνε τις ιδέες, πάντα με την συνεργασία και την έγκριση της διευθύντριας.

Π5: «Τότε ήταν πιο εύκολο. Εσύ και η διευθύντρια. Πιο αυτόνομος ο παιδικός. Υπήρχαν κονδύλια. Δεν χρειαζόμουν άδεια, αγοράζα υλικό για τις δράσεις. Τώρα άδεια, στην άδεια, στην άδεια. Και για αγορές άδεια, άδεια, άδεια...Κουράζεσαι...».

Ενώ σε μία ακόμη συνέντευξη τονίζεται ως ανασταλτικός παράγοντας, η άρνηση της συγκεκριμένης προϊσταμένης τμήματος. Στην σχετική ερώτηση, η Π6 απαντάει: ... «Το σκέφτηκα στο παρελθόν(σ.σ. οργάνωση εξόδου). Είναι πάντα και θέμα Δ/σης. Δεν θέλει η διευθύντρια του (...)Π.Σ. Έτσι αποθαρρύνθηκα. Το ήθελα, αλλά...».

5.6 Γνώσεις, επιμορφώσεις, στάση φορέων.

Σχετικά με την πολιτιστική εκπαίδευση κατά τον προπτυχιακό κύκλο σπουδών ή σχετικές επιμορφώσεις κατά την επαγγελματική σταδιοδρομία τους. Τι προτείνουν και γιατί; Έχει διοργανώσει ποτέ ο φορέας εργασίας τους ή άλλοι σχετιζόμενοι φορείς σε τοπικό επίπεδο, επιμόρφωση/σεμινάρια σχετικά με τον πολιτισμό;

Οι συγκεκριμένες παιδαγωγοί δεν έχουν παρακολουθήσει μαθήματα κατά τον προπτυχιακό κύκλο σπουδών που να σχετίζονται με την εφαρμογή δραστηριοτήτων πολιτισμού και πολιτιστικής κληρονομιάς, σε παιδιά προσχολικής ηλικίας. Αυτό απορρέει από τα προγράμματα σπουδών των αντίστοιχων τμημάτων ΤΕΙ κατά τα τέλη της δεκαετίας του '80 που δεν είχαν εντάξει αντίστοιχο μάθημα στο Πρόγραμμα Σπουδών. Δεν έχουμε θετικές απαντήσεις, παρά τρεις αναφορές για σύντομες θεωρητικές διαλέξεις στο πτυχίο⁷⁸ από τις Π1 και Π3: «για την κληρονομιά στον τόπο σου» και Π5: «Επιφανειακά το διδάχτηκα (1986-'90). Η Άρτα ήταν πολύ πίσω και τα Γιάννενα, για το πρόγραμμα σπουδών...».

Αναμένεται, πως οι νέοι απόφοιτοι υπερτερούν σε σύγχρονες γνώσεις. Σε μία συνέντευξη γίνεται αναφορά σε νέους παιδαγωγούς που ενώ ξέρουν περισσότερα, εντούτοις δεν τα εφαρμόζουν. Συγκεκριμένα η Π5 αναφέρει σε ένα σημείο, «...Η παιδαγωγική εξελίσσεται. Αλλά βλέπω ανόρεχτα νέα παιδιά(απόφοιτοι ΤΕΙ). Τα νέα κορίτσια που έρχονται (μόνο με ΕΣΠΑ, διορισμοί δεν γίνονται)...έχω απογοητευτεί. Οι παλιές είχαμε την όρεξη. Οι νέες έχουν γνώσεις αλλά όχι όρεξη. Περιμένεις να πάρεις νέες γνώσεις αφού είναι μεταγενέστερες αλλά...δεν! Ανόρεχτοι νέοι συνάδελφοι, σε όλα τα επίπεδα. Δεν είναι μόνο η Μουσικακή Αγωγή, είναι όλα τα θέματα».

Σχετικές επιμορφώσεις δεν έχουν κάνει κατά την επαγγελματική τους σταδιοδρομία. Δεν συγγέουν τη συμμετοχή στα συνέδρια του ΠΑΣΥΒΝ (επαγγελματικό σωματείο) με το σχετικό με τη συζήτησή μας θέμα, αν και αναφέρονται ως συναντήσεις που ενημερώθηκαν για δράσεις πολιτισμού από συναδέλφους τους άλλων περιοχών ή χωρών. Προτείνονται τα επιμορφωτικά σεμινάρια σαν ένα σοβαρό στοιχείο έμπρακτης επένδυσης στο μορφωτικό «κενό» που οι ίδιες αντιλαμβάνονται πως έχουν.

Π1: «Αισθητική Αγωγή... σαν εκπαίδευση».

Π4: «Ναι, να γίνει. Κάποιο μάθημα και σεμινάρια για τους εργαζόμενους. Πολιτισμός και προσχολική αγωγή».

Π6: «Δεν θα ήταν άσχημο. Σεμινάρια για τους εργαζόμενους...που δυστυχώς δεν γίνονται».

⁷⁸ Συμπίπτει με το Σεμινάριο τελειόφοιτων του τμήματος Ιωαννίνων 3 Υ/Θ ώρες. Τα στοιχεία βρίσκουμε από το <https://eylc.uoi.gr/> 1^ο και 2^ο πρόγραμμα σπουδών 1983-1992 και 1992-1999.

Π5: «Επιμορφώσεις, εννοείται για εμάς! Να μάθουμε. Η παιδαγωγική εξελίσσεται. Να είναι δωρεάν, όχι να το πληρώνω»(σ.σ. εννοεί την οικονομική επιβάρυνση από τη συμμετοχή στα συνέδρια).

Π2: «Να γίνουν. Η Άρτα μπορεί να είναι μικρή επαρχιακή πόλη όμως είναι κοιτίδα Βυζαντινού πολιτισμού. Να βρούμε φόρμουλα. Θα είναι νέα εμπειρία για τα παιδιά κι εμείς θα προσφέρουμε κάτι διαφορετικό σαν παιδαγωγοί».

Π3: «Αλλαγή πλαισίου προς τις σχολές. Οι φοιτητές να γνωστοποιήσουν στους καθηγητές άγνωστες πόλεις με αξιόλογο πολιτιστικό περιβάλλον».

Ο φορέας εργασίας (ΥΠΕΣ, Δήμος Άρτας, Ν.Π.Δ.Δ) δεν έχει οργανώσει επιμορφωτικά σεμινάρια. Αναγνωρίζεται το Υπουργείο Παιδείας σαν ένας φορέας που επιμορφώνει το προσωπικό του και θεωρείται πως σχετίζεται με την ύπαρξη αναλυτικού προγράμματος. Αναζητούν επιμορφώσεις, επιδιώκουν ιδιωτικά να ενημερώνονται και αναφέρεται ο ρόλος της γενικής προϊσταμένης της Δ/σης σαν καταλυτικός παράγοντας για την επίτευξη επιμορφώσεων.

Χαρακτηριστικά, :

Π5: «Το ΥΠΕΣ δεν έχει κάνει καμία επιμόρφωση. Αφού επιδοτείται. Να αναβαθμίσει τις υπηρεσίες του. Άλλη βαρύτητα το Νηπιαγωγείο, άλλος φορέας. Το ΥΠΑΙΘ διοργανώνει επιμορφώσεις. Να πηγαίνεις με τα παιδάκια στην οδό των Ηρώων κι ενώ τους κάνει εντύπωση, να μην ξέρεις πώς να το δώσεις; Χρειάζονται σεμινάρια. Γνώσεις».

Π2: «Μόνη μου προσπάθω να ενημερωθώ μέσω internet στο σπίτι μου, ενώ θα έπρεπε να υπάρχει ένα επιμορφωτικό πρόγραμμα. Σε αυτό θεωρώ πως είναι καταλυτικός ο ρόλος της γενικής προϊσταμένης. Να ανεβαίνει ένα σκαλί κάθε φορά κι όχι να κατεβαίνει δέκα. Ακόμη και τώρα τα παιδάκια δεν τα βλέπω σαν παιδιά 2^{ης} κατηγορίας. Το 2^ο πτυχίο ήταν για μένα η αναζήτηση καλύτερης παιδαγωγικής εξειδίκευση (σ.σ. πτυχιούχος ΦΠΨ). Επιμόρφωση και ειδικότητες στους Π.Σ».

5.7 Για τα εκπαιδευτικά προγράμματα πολιτισμού.

Γνωρίζουν κάποιο εκπαιδευτικό πρόγραμμα πολιτισμού και με ποιο τρόπο και αν έχουν σχετική εμπειρία από συμμετοχή σε σχετικό πρόγραμμα.

Η σχετική ερώτηση εμπλουτίστηκε με παράδειγμα το πρόγραμμα *Μελίνα*, καθώς οι ίδιες ήταν κατά το παρελθόν εκπαιδευτικοί σε νηπιακά τμήματα Π.Σ (πριν την εφαρμογή του νόμου 4521/2018).

Δεν έχουν άμεση γνώση σχετικά, εκτός από μία αναφορά και συμμετοχή σε άλλη πόλη. Συγκεκριμένα αναφέρεται συμμετοχή στο πρόγραμμα *Μελίνα* από την Π4: «η συ-

νεργασία των Π.Σ του Δημοτικού Βρεφοκομείου του Δήμου Αθηναίων και του υπουργείου Παιδείας για τα νηπιακά τμήματα. Καταπληκτική εμπειρία! Πώς θα διδάξουμε πολιτισμό; Από τον τρόπο που δίνουμε μία χαρτοπετσέτα! Ο πολιτισμός ξεκινάει από τόσο μικρά πράγματα και σιγά σιγά σε άλλα. Φοβερή εμπειρία!

Ερώτηση Ε: «Ποιος σας ώθησε στην οργάνωση και την ενημέρωση»;

Π4: «Το πρόγραμμα του Δημοτικού Βρεφοκομείου (σ.σ. η διεύθυνση των Π.Σ). Μας διέθεταν μικρό βανάκι. Εμείς κανονίζαμε πού θα πάμε. Ανεβήκαμε τρεις φορές στην Ακρόπολη με το Νηπιαγωγείο, με καμία προ εκπαίδευση κι έβλεπα πόσο θετικά επιδρούσε στα παιδιά».

Π5: «Ακουστά μόνο, από ένα σεμινάριο».

Π3: «Το γνωρίζω, αλλά δεν έχει γίνει ποτέ κάποια δράση στην Άρτα».

Π1 και Π6 δεν το γνωρίζουν, ενώ η Π2 αναφέρει: «Σε ένα συνέδριο του ΠΑΣΥΒΝ μία συνάδελφος από την Κρήτη περιέγραψε τις δράσεις που πραγματοποιούσε σχετικά με τον πολιτισμό και τα παιδιά. Ενώ εμείς, μόνο ζωγραφίζουμε. Τότε σκέφτηκα: Τι κάνω εγώ εδώ τόσα χρόνια; Σαν ιδέα πιστεύω πως με συνεργασία θα μπορούσαμε να το οργανώσουμε. Σε ό,τι είναι καλύτερος κάποιος, οι ικανότητές του. Έτσι έκανε η Κρητικιά! Με παιδιά 3-4 ετών».

Η ίδια θυμάται έναν καθηγητή από την σχολή της (από το 1987 ακόμη) που μέσω προγράμματος ανταλλαγής (σαν το σημερινό Erasmus) τους μετέφερε εμπειρία από την Σουηδία «...τα μικρά, στους Π.Σ βγαίνουν έξω! Ακουγόταν εντυπωσιακό, ρηζικέλευθο».

5.8 Μουσειοπαιδαγωγοί και άλλοι...

Σχετικά με την εμπλοκή ανθρώπων εξειδικευμένων στην τέχνη και στον πολιτισμό(ειδικό).

Ρωτήσαμε να μας πουν την γνώμη τους και την γνώση τους για ανθρώπους που μπορούν να θεωρηθούν συνεργάτες σε ζητήματα πολιτισμού και διαπιστώσαμε έναν σκεπτικισμό και μία αίσθηση πως είναι βοήθεια στον εργασιακό χώρο. Με παράδειγμα τον μουσειοπαιδαγωγό επεκταθήκαμε και σε εικαστικούς, μουσικούς, ηθοποιούς. Το ενδιαφέρον για μάθηση εκφράζεται από όλες με την προϋπόθεση της καλής συνεργασίας, αλλά δεν μπορεί να υποκαταστήσει τον ρόλο της παιδαγωγού, που αποτελεί πρόσωπο ασφαλούς αναφοράς για το παιδί.

Π1: «Μμ, (σκεπτική). Κι από εμάς μπορεί να γίνει. Με συνεργασία αλληλοκατανόηση και ομαδικότητα, έρχεται το επιθυμητό αποτέλεσμα».

Π2: «Εικαστικός. Να εμπλακεί στον Π.Σ. Θα είναι διαφορετική η οργάνωση των εικαστικών. Τώρα είμαι μόνη μου χωρίς βοήθεια».

Π3: «Ειδικοί στα σχολεία; Θετικά θα το έβλεπα. Εμείς να τους συμβουλευτούμε».

Π4: «Είναι λίγο-πολύ θέματα πολλών ειδικοτήτων. Συνήθως δεν έχουν την μεταδοτικότητα που απαιτείται για τις μικρές ηλικίες (π.χ. παρουσιάσεις σε Μουσεία με λεπτομέρειες άκυρες για τα μικρά παιδιά). Εμείς αναγκαζόμαστε να κάνουμε παρεμβάσεις για να το επεξηγήσουμε ακόμη πιο πολύ όπως ξέρουμε από την προ εκπαίδευση στον Π.Σ».

Π5: «Είμαστε εξειδικευμένοι παιδαγωγοί. Πιο εξειδικευμένος ο Μουσειοπαιδαγωγός για το Μουσείο».

Π6: «Δεν είναι άσχημο! Να υπάρχει συνεργασία. Θα είναι πιο οργανωμένο και θα έχουμε καλύτερο αποτέλεσμα».

5.9 Ο ρόλος των ίδιων σαν διαμεσολαβητές για τα παιδιά, με την πολιτιστική κληρονομιά.

Όσον αφορά το διαμεσολαβητικό ρόλο των εκπαιδευτικών ώστε να φέρνουν σε επαφή τα παιδιά με την πολιτιστική κληρονομιά, με ευχάριστη έκπληξη διαπιστώσαμε πως το θεωρούν :

Π1: «Ναι να γίνει. Με εμάς».

Π2: «Είναι το έναυσμα. Μαζί με νέους συναδέλφους, κι εγώ παλιά. Να κάνουμε κάτι διαφορετικό».

Π3: «Ό,τι καλύτερο».

Π4: «Πολύ σημαντικό για τα παιδιά. Αφορμή και για τους ενήλικες για επίσκεψη (γονείς, παιδαγωγοί).

Ερώτηση Ε: Μπορούν να τα δουν με άλλο μάτι;

Π4: Και τα παιδιά και εμείς. Εμείς ενδιαφερόμαστε για την πόλη μας; Αν δεν τα βλέπουμε εμείς, πώς να τα δουν τα μικρά παιδιά»;

Π5: «Σαν παιδαγωγοί περνάμε πιο πολλά στα παιδιά. Οι ηλικίες των παιδιών, μας απαιτούν».

Π6: «Επηρεάζει το αξιακό σύστημα του καθενός. Πώς το βλέπει, τι θέλει να τους προσφέρει. Κι εγώ θέλω ιδέες. Όχι μόνο τα ίδια. Είναι πολλά τα ερεθίσματα, αλλά είναι θέμα παιδαγωγού και μόνο. Πόσο θέλουν να δώσουν στα παιδιά τέτοια ερεθίσματα».

5.10 Οι φορείς της πόλης και τα παιδιά των παιδικών σταθμών.

Έχει πραγματοποιήσει με δική του πρωτοβουλία ο τωρινός φορέας εργασίας τους, το Μουσείο, ή άλλοι σχετιζόμενοι φορείς, δράσεις για τα παιδιά των Π.Σ σε χώρους πολιτισμού ή σε ανοιχτά Μνημεία όπου και προσκλήθηκαν;

Η απάντηση είναι από όλες αρνητική! Τρεις φορές «Όχι», «Όχι, ποτέ. Αν ζητήσουμε θα μας πουν είναι μικρά!», «Ποτέ σε 21 χρόνια υπηρεσίας», «Όχι, δεν προσκληθήκαμε. Εμείς κάνουμε αίτηση για επίσκεψη».

Οι συγκεκριμένες εκπαιδευτικοί, δεν γνωρίζουν δράσεις από φορείς, που να τους έχει γνωστοποιηθεί πως μπορούν να λάβουν μέρος, μαζί με μικρά παιδιά.

Σχετικά με άλλους φορείς προσχολικής αγωγής Δημόσιους ή ιδιωτικούς, που να τους έχει προκληθεί θετική εντύπωση από αντίστοιχες δράσεις.

Δεν έχουμε θετικές αναφορές σε επίπεδο Π.Σ που να μπορούμε να υποστηρίξουμε κάτι. Θεωρείται πως στο Νηπιαγωγείο υπάρχει περισσότερη δραστηριότητα λόγω ΑΠΣ.

Π1: «Στην Άρτα, δεν γνωρίζω. Σε άλλη πόλη (Παλαιό Φάληρο), σε επίπεδο Νηπιαγωγείου. Είναι αποτέλεσμα καλής συνεργασίας».

Π2: «Δεν γνωρίζω. Μόνο σαν εμπειρία ως μητέρα σε επίπεδο Νηπιαγωγείου. Περιβαλλοντική εκδρομή στην Κόπραϊνα(σ.σ. ΚΠΕ Αράχθου) και στο Μουσείο... Πρόγραμμα για τον Δίσκο της Φαιστού ή τις Ασπίδες. Το είχα αντιγράψει... Τρεις νηπιαγωγοί που συνεργάστηκαν καλά.»

Π3: «Όχι δεν γνωρίζω.»

Π4: «Κανένας δεν κάνει δράσεις πολιτισμού!»

Π5: «Μάλλον τα ιδιωτικά (έχω ακούσει). Όμως στοχεύουν στο κέρδος, έχουν υποδομή(λεωφορείο). Αποφασίζουν μόνοι τους, πηγαίνουν».

Π6: «Δεν γνωρίζω. Καλύτερη δουλειά στα ιδιωτικά ΚΔΑΠ. Πιστεύω λόγω ανταγωνισμού, πρέπει να προωθήσουν κάτι άλλο που δεν έχουν τα δημόσια και είναι και πιο μεγάλα τα παιδιά... Καλύτερη ηλικία τα 5, στο Νηπιαγωγείο».

Τα στοιχεία από την Δ/ση Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης Ν. Άρτας για την διεξαγωγή περιπάτων από τα νηπιαγωγεία της πόλης παρουσιάζονται στον πίνακα 3.

5.11 Επικοινωνία, ενημέρωση ανατροφοδότηση.

Σχετικά με την έγκαιρη ενημέρωση των παιδαγωγών, δημοσιοποίηση σχετικών δράσεων με σύγχρονα τεχνολογικά μέσα ή άλλες διαδικασίες ανατροφοδότησης σε επίπεδο πόλης.

Για εμάς, το προφανέστερο ήταν να ρωτήσουμε σχετικά με την αξιοποίηση των νέων τεχνολογιών τουλάχιστον για το κομμάτι της γρήγορης επικοινωνίας και ενημέρωσης, της ανταλλαγής απόψεων, με τη χρήση Η/Υ από τον επαγγελματικό χώρο. Ρωτήσαμε αν έχουν ιστοσελίδα σαν Π.Σ και γενικά αν και με ποιο τρόπο ενημερώνονται για τη δράση των συναδέλφων τους. Οι απαντήσεις που συλλέξαμε μας δείχνουν μία εικόνα αποκαρ-

διωτική στο θέμα όχι μόνο της αξιοποίησης των Η/Υ για την επαγγελματική-συναδελφική ενημέρωση και επικοινωνία, αλλά παντελή έλλειψη και των ίδιων των τεχνολογικών μέσων. Συλλέξαμε τα ακόλουθα:

Π1: «Δεν υπάρχει ενημέρωση. Τα έγγραφα μένουν στον φορέα. Δεν γνωρίζω (για δράσεις συναδέλφων). Η ενημέρωση, όχι από site.Μεταξύ μας. Τυχαία. Δεν έχουμε site στον Π.Σ για ενημέρωσή μας».

Π2: «Όχι. Ενημέρωση από στόμα σε στόμα. Όχι site. Ο τρόπος των ιθαγενών»!

Π3: «Νομίζω, όχι. Μεταξύ μας. Όχι site, όχι Η/Υ...ούτε Wi-Fi»!

Π4: «Όχι (γνώση για δράσεις). Μεταξύ μας ενημέρωση. Όχι site. Ούτε Η/Υ...το 2020»!

Π5: «Όχι (γνώση για δράσεις). Ούτε Η/Υ. Ούτε καν FAX»!

Π6: «Όχι δεν γνωρίζω. Όχι, Η/Υ»!

5.12 Η ηλικία των παιδιών ως παράγοντας. Ο ρόλος των γονέων.

Με τα σημερινά δεδομένα πόσο είναι εφικτό να πραγματοποιούνται δράσεις εκτός τάξης και μάλιστα σε χώρους πολιτισμού.

Στις σχετικές απαντήσεις, αναγνωρίζεται πως τα παιδιά είναι πιο μικρά σε σύγκριση με τα προηγούμενα χρόνια (σ.σ. προφανώς λόγω της νομοθεσίας). Όμως δεν θεωρούν πως είναι άτοπο να τα συνδέουν με δράσεις, εκτός περιβάλλοντος του Π.Σ. Σε συνέχεια των προηγούμενων τοποθετήσεων τους προτείνουν και δράσεις και λύσεις ώστε να επιτευχθεί αυτό.

Οι απόψεις για τον ρόλο των γονέων ποικίλουν και μπαίνουν σε ένα γενικότερο πλαίσιο το οποίο αφορά τον τρόπο που προσεγγίζουν τον Π.Σ καθώς και τις ίδιες. Για άλλη μια φορά τονίζεται ο ρόλος της διοίκησης σαν καταλυτικός παράγοντας (σ.σ. Ως διοίκηση, συμπεριλαμβάνουμε και τις προϊστάμενες τμημάτων. Βλ. *Ο.Ε.Υ. ΦΕΚ611/τ. Β'15-03-2013, ενότητα Β 3Α Αρμοδιότητες Προϊστάμενου Τμήματος Βρεφονηπιακού ή Παιδικού Σταθμού*). Να σημειωθεί πως θεωρούμε αυτές τις τοποθετήσεις σαν το κλείσιμο των συζητήσεων και με γενικότερες τοποθετήσεις. Παρουσιάζουμε εκτενή αποσπάσματα των λεγομένων των ιδίων.

Π1: «Ας είναι μικρά. Θα μπορούσε να γίνει και με λεωφορείο εκτός πόλης. Περιβαλλοντικές δράσεις. Βεβαίως και να εμπλακούν οι γονείς. Θετική η γνώμη τους.»

Π2: «Όχι, ίσα ίσα. Ας είναι μικρά. Τα παιδιά καταλαβαίνουν αν έχεις τον κατάλληλο τρόπο να το εξηγήσεις. Πώς καταλαβαίνουν τα παιδιά στην Κρήτη; (από προηγούμενή της αναφορά) Τα σημερινά παιδιά είναι έξυπνα. Τα 2,6 ετών σήμερα, είναι σαν 5 ετών παλιότερα. Διαθέτουν αντίληψη, κρίση, γνωρίζουν από υπολογιστές»

... (για την συμμετοχή των γονέων) «Σε μία δράση. Κοινή γραμμή σε όλους τους Π.Σ. Να συμμετέχουν όλοι. Να δημοσιοποιείται από την γενική προϊσταμένη (δίνεται έμφαση στον ρόλο της) και τότε οι γονείς θα ανταποκριθούν».

Ερώτηση Ε: Τι θα έπρεπε να ειπωθεί για να πειστούν;

Π2: «Πως δεν είναι χάσιμο χρόνου! Να γίνει μια δράση. Αν το ζητούσαμε όλοι! Ένα λεωφορείο. Να είναι ασφαλής η μεταφορά. Όπως και τα 6-7 ετών όπως και σε κάθε ηλικία!

Π3: «Τίποτα δεν είναι άτοπο. Τα μικρά παιδιά είναι σφουγγάρια. Ό,τι δώσεις, θα το καταλάβουν! Ο τρόπος αλλάζει. Ο τρόπος να είναι προσιτός. Με πολύ απλά λόγια εξηγείς αυτό που βλέπει κάθε μέρα στη ζωή του, σαν παραμύθι... Είναι εφικτό... π.χ. με τις εποχές, ίσως με εξαίρεση τον Χειμώνα ... και ανοιχτό Κάστρο. Φαντάζομαι Ιππότες και Βασίλισσες!!!»

... «Δεν χρειάστηκε (για συνεργασία με γονείς). Δυσκολεύει όταν μπλέκουν πολλοί. Δεν επιλέγεις κάποιους για να μην δυσαρεστήσεις άλλους. Εκτός κι αν είναι η δουλειά του γονέα εκεί. Τότε μπορούν να βοηθήσουν»

Π4: «Οι γονείς δεν τα πάνε. Πρέπει να είναι οι ίδιοι ευαισθητοποιημένοι»... «Ενημερώσεις γονέων από την αρχή της χρονιάς με παραίνεση να επισκέπτονται τέτοιους χώρους».

... «Φυσικά δημοσιοποίηση δράσεων»... «Βεβαίως είναι εφικτή η έξοδος. Όσες δράσεις θέλουμε, μπορούμε να κάνουμε. Κανένα θέμα με την ηλικία».

... «Όσο χαμηλώνει η ηλικία, τι απομένει 3-3,6 ετών... Απαιτούνται άνθρωποι, προσωπικό. Πώς να γίνει έξοδος; Τότε ήμασταν νέοι, αλλιώς η αίσθηση του κινδύνου. 30 παιδιά στην Ακρόπολη, με δύο παιδαγωγούς!».

Π5: «Παλιότερα δεν είχα το άγχος. Ίσως λόγω ηλικίας (σ.σ. την δική της)»

«Είναι επικίνδυνο, λόγω της ηλικίας των παιδιών. Εκτιμάει η εκπαιδευτικός ποια μπορούν να συνεργαστούν. Να μπορούν να καταλάβουν κανόνες. Εύκολο, από 3,6 και πάνω. Ο 1ος περίπατος θα είναι δύσκολος! Μετά, εύκολο! Με 5-6 άτομα μαζί. Πλέον απαγορεύονται από το νομικό πρόσωπο και δεν συγκρίνεται με το πλαίσιο του ΥΠΑΙΘ»

... «Δύσκολη η μετακίνηση. Να παρέχεται λεωφορείο. Αν είναι να καταστραφώ, ας μείνω μέσα. Όμως δεν είναι αυτή η λύση».

... «Δεν είναι άτοπο. Σφουγγάρι, τα παιδιά. Το επεξεργάζονται καθημερινά με το μυαλό τους. Έντονες οι αναμνήσεις των παιδιών από τις εκδρομές».

... Θυμάμαι πριν 20 χρόνια ένα ζευγάρι γονέων (χωρίς υψηλό μορφωτικό επίπεδο) πήγαν εκδρομή τα παιδιά τους πάνω στο Σούλι γιατί το παιδί, τους είπε πως μιλούσαμε για τους Σουλιώτες! Οι σημερινοί γονείς (και με μορφωτικό επίπεδο), δεν ενδιαφέρονται για τον πολιτισμό. Σήμερα, στις καφετέριες. Ο πολιτισμός των νέων μαμάδων. Μπορεί να είναι του Πανεπιστημίου, αλλά πολιτιστικά είναι πολύ πίσω!».

Π6: «Μετά τον νόμο Γαβρόγλου, έχουν αλλάξει τα πράγματα στους Π.Σ και στα Νηπιαγωγεία. Όλα, πολύ μικρά κι εμείς είμαστε σε στάδιο προσαρμογής»... «Δεν είναι άτοπο, είναι καλό για ερεθίσματα για τα παιδιά. Αυτά είναι που μένουν. Στην παιδική χαρά, πάνε και με την μαμά»

... «Φοβάμαι να το αναλάβω. Είναι μικρά τα παιδιά. Μόνο με συνοδεία γονέα. Και θα ήταν πολύ ωραίο»... «Όχι ιδιαίτερα (σ.σ. για τη συνεργασία με γονείς). Πάντα το θέλουν οι Π.Σ. Όμως υπάρχει μια απόσταση. Ίσως για αποφυγή παρεξηγήσεων;

Ερώτηση Ε: γιατί;

Π6: Δεν ξέρω. Είναι κάποιοι γονείς... πως μας βλέπουν! Είναι κλειστή η κοινωνία, όλα μαθαίνονται (π.χ. να σε πουν: ο παράξενος). Κι εμείς οι παιδαγωγοί είμαστε διστακτικές. Πολύ πίεση. Περνάνε όλα από πάνω μας...ένας εκνευρισμός...δεν λειτουργεί όλο το σύστημα σωστά. Οι γονείς έχουν πολλές απαιτήσεις. Μπορούν να πουν απίστευτα πράγματα. Ή, που δεν γίνονται. Ο καθένας θέλει να έχεις το παιδί του επίκεντρο. Χωρίς να νοιάζεται για τα άλλα παιδιά. Εγωκεντρικοί γονείς (μετά τον covid θα γίνουν χειρότεροι)!

5.13 Συνεργασία των παιδαγωγών και project.

Για το ενδεχόμενο συνεργασίας με τους άλλους παιδαγωγούς σε επίπεδο πόλης ή νομού, πιθανή υλοποίηση projects ή άλλους τρόπους σχεδιασμού εκπαιδευτικών δράσεων.

Η μέθοδος «των σχεδίων εργασίας» δεν είναι γνωστή σε όλες. Δεν γνωρίζουν ή ξέρουν ελάχιστα, μέσω αναφορών στα συνέδρια που κατά καιρούς έχουν συμμετάσχει, ή τυχαία. Μία μόνο αναφορά έχουμε για γνώση και υλοποίηση project και πάλι κατά το απώτερο παρελθόν. Την συνεργατική δράση, την επιθυμούν και την θεωρούν στοιχείο εκσυγχρονισμού και ποιότητας στην παιδαγωγική, χωρίς να υποβαθμίζεται η προσωπική ικανότητα και έκφραση.

Π1: «Θα ήθελα να κάνω επισκέψεις έστω κι αν καθίσω περισσότερο στη δουλειά μου. Να υπάρχουν επιμορφώσεις και σεμινάρια πολλά, για τις σύγχρονες παιδαγωγικές μεθόδους..

Στο συνέδριο στη Θεσσαλονίκη άκουσα για τη Σουηδία: το μάθημα γίνεται έξω! Θα το ήθελα όπως, το Καλοκαίρι. Έξω! (σ.σ. το 2020 λόγω κορονοϊού τα πρωτόκολλα όριζαν όσο μεγαλύτερη παραμονή στους εξωτερικούς χώρους των Π.Σ) Το ευχαριστήθηκαν τα παιδιά. Το ζαναζητούσαν επίμονα. Και τον Χειμώνα, έξω. Το μάθημα, Έξω!».

Π2: «Εγώ σαν παιδαγωγός, τόσα χρόνια μετά, έχω το άγχος, όσα χρόνια κι αν περάσανε, τί θα προσφέρω στα παιδιά. Μόνο ζωγραφική, πλαστελίνη, παραμύθι;»... «Λίγα γνωρίζω για το project... Πολύ βασικό. Γνώσεις σε γενικές γραμμές... Επιμόρφωση!»

... «Μένω τελματωμένη. Δεν έχω κάτι να με παρακινήσει και σε ομαδικό επίπεδο θα ήταν καλύτερη η λειτουργία. Πόσο με τον παλιό τρόπο; Είμαστε στον 21^ο αιώνα. Άλλα παιδιά. Σημαντικός ο Αίσωπος, αλλά πόσο διαφορετικό θα ήταν μία παράσταση στο Κάστρο».

... «Μπορώ μόνη μου; Χρειάζεται συνεργασία, για να φανεί ο ρόλος των Π.Σ (κι εδώ τονίζω ξανά τον ρόλο της γενικής προϊσταμένης). Χρειάζεται εμπιστοσύνη στην παιδαγωγική ομάδα. Είναι σαν ένας χειρουργός να πει: θα τα κάνω όλα μόνος μου! Δεν γίνεται! Αυτή είναι η τελική μου άποψη!».

Π3: «Όσο πιο πολλά άτομα είναι, μπλέκουμε. Καλύτερα ο ατομικός τρόπος. Να το δώσω με τον δικό μου τρόπο κι όχι όλοι το ίδιο.

Project, με ατομικό στυλ. Δεν μπορούν όλοι να ακολουθήσουν.

Δύσκολο να γίνει στους κεντρικούς Π.Σ με 20-25 παιδιά/τιμήμα και μόνους εκπαιδευτικούς!».

Π4: «Φυσικά και γνωρίζω την μέθοδο *project* και έχω σχεδιάσει και υλοποιήσει. Περίπατος ήταν η επίσκεψη στο Ταχυδρομείο ή στην Λαϊκή. Στο κέντρο της Αθήνας. Βγαίναμε, φυσικά! Με προσοχή. Τα υπόλοιπα ... με λεωφορείο.

Σήμερα τα παιδιά δεν κυκλοφορούν οργανωμένα. *Project* σε ευρεία κλίμακα; Απαιτείται ευαισθητοποίηση όλων των Π.Σ και των συναδέλφων. Στην Άρτα οι δράσεις είναι ατομικές, όχι συλλογικές. Το συλλογικό είναι καλό, όταν όλοι γνωρίζουν. Είναι ανατροφοδότηση. Βλέπεις το σχολείο με μία άλλη ματιά».

Π5: «Οι δράσεις να είναι σε συνεργασία με τον Δήμο και με συναδέλφους».. «Μία τέτοια εμπειρία έχω από το 2002 για μία καλοκαιρινή γιορτή. Με λεωφορείο, η μεταφορά μας. Κουρασθήκαμε, αλλά ήταν ωραίο το αποτέλεσμα».

Π6: «Όχι, δεν γνωρίζω την μέθοδο *project*, ακουστά μόνο»... «Δεν είναι άσχημο να υπάρχει συνεργασία. Θα είναι πιο οργανωμένο και με καλύτερο αποτέλεσμα»...«Δεν είναι εύκολο (για εξόδους). Μικρές οι ηλικίες, δεν υπάρχει προσωπικό και θέλει καλή οργάνωση. Βέβαια μέχρι να γίνει η αρχή! Δύσκολο και μεγάλη ευθύνη!».

Κεφάλαιο 6^ο: Συμπεράσματα της έρευνας - συζήτηση.

Στην παρούσα έρευνα επιχειρήθηκε να μελετηθούν μέσω συνεντεύξεων, οι απόψεις παιδαγωγών στην πρώιμη παιδική ηλικία που εργάζονται στις δημόσιες δομές παιδικών σταθμών εντός του αστικού ιστού της πόλης της Άρτας, σχετικά με την αξιοποίηση του περιπατου σε μνημεία, μουσεία και χώρους πολιτισμού σαν παιδαγωγικό εργαλείο.

Το δείγμα, κρίνεται αξιόπιστο ως προς τα ακόλουθα: καλύπτει και τους πέντε Π.Σ της πόλης της Άρτας. Οι εκπαιδευτικοί απασχολούνται με τη συγκεκριμένη ηλικία κι έχουν μεγάλη εμπειρία λόγω της μακροχρόνιας υπηρεσίας. Δεν έχουμε βιντεοσκοπημένες τις συνεντεύξεις. Το κλίμα κατά τη διάρκεια των συνεντεύξεων, θεωρείται επικοινωνιακό και τα ηχητικά ντοκουμέντα το αποδεικνύουν. Για τα ευρήματα της έρευνας συμπεραίνουμε πως δεν υπόκεινται σε γενίκευση.

Αναζητήθηκαν στατιστικά και άλλα στοιχεία από τρεις διαφορετικές υπηρεσίες που επικυρώνουν σημαντικά σημεία των συνεντεύξεων. Αρχική μας πρόθεση ήταν και μία ακόμη συνέντευξη από τον υπεύθυνο Αντιδήμαρχο πολιτισμού, αλλά το αίτημα δεν τελεσφόρησε παρόλη την ευγενική του αντιμετώπιση (λόγω φόρτου εργασίας του Αντιδημάρχου στην δύσκολη συγκυρία της διαχείρισης της πανδημίας).

Από τα εισαγωγικά στοιχεία διαπιστώνεται πως οι εκπαιδευτικοί που μας μίλησαν είναι όλες κάτοχοι τουλάχιστον ενός τίτλου τριτοβάθμιας εκπαίδευσης και έμπειρες επαγγελματίες παιδαγωγοί (πίνακας 3). Η συγκριτική ανάλυση των Σιδηροπούλου και Μουσένα (2017) αναφορικά με την αρχική εκπαίδευση και την επαγγελματική ανάπτυξη των παιδαγωγών αναφέρει πως στους Π.Σ, οι παιδαγωγοί που εργάζονται, πληρούν τα προσόντα σύμφωνα με τους ευρωπαϊκούς στόχους.

Η επαγγελματική εμπειρία των συνεντευξιαζόμενων γίνεται πιο σύνθετη και ποικιλόμορφη, καθώς κατά περίπτωση συνδέεται σύνδεση με τρεις επαγγελματικούς χώρους (Προσχολική, Δευτεροβάθμια, Τριτοβάθμια εκπαίδευση).⁷⁹ Διαμορφώθηκε με την πάροδο των χρόνων. Προσδιορίζεται στον έναν ή στον άλλο βαθμό από: μεταθέσεις, μετατάξεις, οικογενειακό προγραμματισμό-τεκνοποίηση, περιοδική ανεργία, συμβάσεις ορισμένου χρόνου, μεγάλες χιλιομετρικές καθημερινές μετακινήσεις. Σύμφωνα με τις Σιδηροπούλου & Τσαουλά, (2008,σ.17)

«ο εκπαιδευτικός-εργαζόμενος διαμορφώνεται από την φοιτητική του ζωή και ολοκληρώνεται μέσα από μία αδιάκοπη και πειστική σχέση με εσωτερικές και εξωτερικές δυνά-

⁷⁹ Για τέσσερις από αυτές η εκκίνηση στο επάγγελμα δεν έγινε μία φορά.

μεις(πτυχία προγράμματα σπουδών, εξετάσεις) και πολλές άλλες κατηγορίες επαγγελματιών».

Από την επεξεργασία των αριθμητικών δεδομένων (πίνακας 2) γίνεται εμφανές πως οι δράσεις πολιτισμού είναι ελάχιστες. Το δεδομένο αλλάζει σε επίπεδο νηπιαγωγείου (πίνακας 3) όπου γνωρίζουμε την ύπαρξη Αναλυτικού Προγράμματος Σπουδών και νομικό πλαίσιο που ορίζει σαφώς τον τρόπο διεξαγωγής περιπάτων (σχετικό έγγραφο Δ/νσης Π.Ε Ν. Άρτας στο ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙΙ). Συμφωνεί με τις απόψεις που διατυπώθηκαν από τις παιδαγωγούς και παραθέσαμε στην παρουσίαση των αποτελεσμάτων της έρευνας.

Οι εκπαιδευτικοί αναγνωρίζουν την σημασία της εμπλοκής των παιδιών με τον πολιτισμό και την πολιτιστική κληρονομιά της πόλης. Θεωρούν πως η οργανωμένη και τακτική έξοδος των παιδιών από τους Π.Σ προς τους οργανωμένους χώρους πολιτισμού (Μουσεία, βιβλιοθήκη, Πινακοθήκη), τα ανοιχτά Μνημεία και πλατείες με ιστορική σημασία αποτελούν σημαντικό παιδαγωγικό εργαλείο. Τα μικρά παιδιά μπορούν από πολύ νωρίς να αντιληφθούν τους εαυτούς τους ως κομμάτι της πόλης που ζουν. Η διαμεσολάβηση των ενηλίκων είναι απαραίτητη. Όπως περιγράφεται και από τον Vygotsky η συμβολή των ενηλίκων είναι καθοριστική σε μία μάθηση που είναι από την πρώιμη ηλικία μία βαθιά κοινωνική διεργασία (Vygotsky,2000). Η συνεργασία με ειδικούς στα ζητήματα πολιτισμού θεωρείται πως μπορεί να έχει θετικά αποτελέσματα, αρκεί να υπάρχει και από εκείνους παιδαγωγική εξειδίκευση στις μικρές ηλικίες.

Ως καταλληλότερα μέσα διάδρασης για τα παιδιά θεωρούν την αφήγηση (Bruner,2018) το παραμύθι, την δραματοποίηση, το τραγούδι και το παιχνίδι. Οι δράσεις λ.χ. μπορούν να υλοποιούνται σε ένα ευρύτερο πλαίσιο περιβαλλοντικής εκπαίδευσης. Αφετηρία είναι πάντα ο Π.Σ (οργάνωση, δημοσιοποίηση) και εκεί θα αξιολογούνται και θα εκτιμώνται τα αποτελέσματα (εικαστικές δράσεις, ημερολόγια εντυπώσεων, κ.α.).

Αναγνωρίζουν πως **πρωτεύον ζήτημα είναι η ασφάλεια των παιδιών**. Εντοπίζουν τα προβλήματα, στην ασφαλή διέλευση των παιδιών και γνωρίζουν πως η προετοιμασία στον Π.Σ είναι καθοριστική για την επίτευξη ασφαλών εξόδων. Προτείνουν την συμμετοχή αρκετών συνοδών. Το ζήτημα της επίβλεψης παιδιών από ενηλίκους σχετίζεται με την αναλογία παιδαγωγών/παιδιών και από τις απαντήσεις που λάβαμε παρατηρείται αξιοποίηση *μαθητεομένων* (ΟΑΕΔ, ΕΠΑΛ) ως βοηθών παιδαγωγών (πίνακας, 4). Οι παιδαγωγοί μιλούν για έλλειψη παιδαγωγικού προσωπικού.

Ο Πρότυπος Κανονισμός Λειτουργίας Δημοτικών και Βρεφονηπιακών σταθμών, στο άρθρο 8 «συγκρότηση σταθμών σε τμήματα» παρ.5 αναφέρει πως έως 25 παιδιά σε κάθε τμήμα εξυπηρετούνται από έναν/μία παιδαγωγό **και** έναν/μία βοηθό.

Η επιλογή των μαθητευομένων για αυτόν τον ρόλο δείχνει μία φιλοσοφία που βασίζεται στην μείωση εργασιακού κόστους και μας βρίσκει αντίθετους. Σύμφωνα με το CEDEFOP (2014) «Ευρωπαϊκό Κέντρο για την Ανάπτυξη της Επαγγελματικής Κατάρτισης»

«Τα προγράμματα μαθητείας, όπως και άλλες μορφές μάθησης στον χώρο εργασίας, θεωρούνται ιδιαίτερα αποτελεσματική μέθοδος μάθησης. Παρέχουν στους νέους και στους ενήλικες εξειδικευμένες αλλά και γενικές δεξιότητες τις οποίες ζητούν οι εργοδότες, διευκολύνοντας κατ' αυτόν τον τρόπο τη μετάβαση από το σχολείο (ή άλλο περιβάλλον μάθησης) στην εργασία... Οι εργοδότες θεωρούν ότι οι μαθητευόμενοι συμβάλλουν εποικοδομητικά στην επίτευξη των στόχων της επιχείρησης και ότι αποτελούν επένδυση για το μέλλον... η μαθητεία δεν μπορεί να είναι πανάκεια για την αντιμετώπιση της ανεργίας των νέων».

Η μαθητεία είναι μία πραγματικότητα και εντάσσεται στην εκπαιδευτική πολιτική μιας χώρας και αναλύεται πέραν των άλλων, με οικονομικά κριτήρια. Παραμένει όμως, μία διαδικασία μάθησης (σύμφωνα με τα παραπάνω) και αυτό δεν μπορούμε να το αγνοούμε, ειδικά όταν σχετίζεται με δομές αγωγής και εκπαίδευσης.⁸⁰ Ο δημόσιος Π.Σ δεν είναι ιδιωτική κερδοσκοπική επιχείρηση. Διατηρούμε μία επιφύλαξη αν ο γενικότερος προσανατολισμός αλλάζει, μέσω ενός δαιδαλώδους νομικού πλαισίου που εμπλέκει πολλούς φορείς (Υπ. Εσωτερικών, Υπ. Εργασίας με την διαχείριση του ΕΣΠΑ, Υπ. Υγείας, σύσταση Ν.Π.Δ.Δ, αρμοδιότητες Δήμων, κανονισμοί εσωτερικής υπηρεσίας, κ.λπ.).

Η ποιότητα στη στελέχωση με επαρκές και απόλυτα εξειδικευμένο ανθρώπινο δυναμικό διαμορφώνεται από τον φορέα εργασίας. Ο πιστοποιημένος *Βοηθός Βρεφονηπιοκόμος* είναι ο συνεργάτης που χρειάζεται ο/η παιδαγωγός στην πρώτη παιδική ηλικία. Γι' αυτόν κάνει λόγο ο κανονισμός.

Στην ίδια μελέτη των Σιδηροπούλου και Μουσένα (2017) τονίζεται ακριβώς με όρους ποιότητας, η αναγκαιότητα να είναι χαμηλότερη η αναλογία παιδαγωγών/παιδιών για τις ηλικίες που συζητούμε, ώστε να πληρούνται οι ευρωπαϊκοί στόχοι για την προσχολική αγωγή (1 ενήλικας/15 παιδιά ηλικίας 36-71 μηνών).

Οι παιδαγωγοί έχουν γνώση των νόμων που διέπουν την λειτουργία των Π.Σ και ξέρουν πώς πρέπει να λειτουργήσουν (ιεραρχία) για να οργανώσουν μία έξοδο των παιδιών από τον χώρο εργασίας. Στην πλειοψηφία τους, επιθυμούν μία παιδαγωγική που να εμπλέκει τα παιδιά με τον τόπο τους. Θεωρούν καθοριστικό παράγοντα για την οργάνωση τέτοιων δράσεων όχι μόνο την συναίνεση αλλά και την ενεργητική προς αυτό, διάθεση των προϊσταμένων των τμημάτων όπως και της γενικής προϊσταμένης της διεύθυνσης

80 Το ίδιο και πολλά ακόμη διατυπώνονται στην έκθεση με τίτλο Επισκόπηση της μαθητείας: Ελλάδα Ευρωπαϊκό Κέντρο για την Ανάπτυξη της Επαγγελματικής Κατάρτισης Cedefop, 2018.

προσχολικής αγωγής του οικείου φορέα. Διαπιστώνουν ένα αρνητικό μη παρωθητικό κλίμα όσον αφορά την έξοδο των παιδιών από τους Π.Σ, συχνά αποτρεπτικό. Η συγκεκριμένη τοποθέτηση ενισχύει την παρατήρησή μας στο 1^ο κεφάλαιο της Διπλωματικής (*Παιδικός σταθμός*) για γενικότητες στην ερμηνεία των νόμων. Εν προκειμένω, θα μπορούσαν να αξιολογηθούν προς μία κατεύθυνση που να προάγει την καινοτομία και γιατί όχι να κάνει ελκυστικότερο το «προϊόν» (παροχή υπηρεσίας), αν θέλουμε να μιλήσουμε με επιχειρηματικούς όρους (στις προτάσεις μας αναφερόμαστε διεξοδικά στο θέμα).

Σε κάποιες περιπτώσεις η άρνηση συγκατάθεσης, επιφέρει φόβο για ανάληψη πρωτοβουλιών καθώς έτσι, λειτουργεί κατασταλτικά και οδηγεί σε παραίτηση από την προσπάθεια (κυρίως από τους Π.Σ, όπου διαπιστώνεται πρόβλημα στην ασφαλή πεζή πρόσβαση). Αυτό έχει επιδεινωθεί τα τελευταία χρόνια σαν συνέπεια του νόμου 4521/2018 (περιορισμός εύρους των ηλικιών των φιλοξενούμενων παιδιών) αλλά, κατά τις ίδιες, κυρίως λόγω της έλλειψης επαρκούς παιδαγωγικού προσωπικού (τονίστηκε καθολικά).

Αντίθετα η περίπτωση της παιδαγωγού που συμμετείχε στο πρόγραμμα *Μελίνα* μας δείχνει πως η προϋπάρχουσα εμπειρία από ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα πολιτισμού, ήταν θετικό κίνητρο για την ίδια σε μία νέα εργασιακή πραγματικότητα γεμάτη απαγορεύσεις και «ρίσκα». Λαμβάνουμε υπόψιν και τη δύναμη της νεότητας.

Η αρνητική στάση του προϊσταμένου τμήματος έχει άμεσο αντίκτυπο στο σχολικό κλίμα. Ο ηγέτης της σχολικής μονάδας σε μία σύγχρονη δημοκρατική παιδαγωγική οφείλει, να ενθαρρύνει τις πρωτοβουλίες, να είναι ενημερωμένη/ος, να καινοτομεί στις πρακτικές, να αφουγκράζεται τις ανησυχίες των συνεργατών του που πολλές φορές συνδέονται με την ίδια την επιβίωση στον επαγγελματικό χώρο. Να τους γνωρίζει πραγματικά. Όπως αναφέρει η Ιωαννίδου (2017, σ.25)

« ...Η ενσυναίσθηση του ηγέτη είναι ένα χαρακτηριστικό που το ανθρωποκεντρικό του επάγγελμα επιτάσσει να το κατέχει και να το αναδομεί συνεχώς. Η αποφυγή της ενασχόλησης με τα προβλήματα των συναδέλφων, δεν συνάδει με την δέουσα εκπαιδευτική κουλτούρα. Η στασιμότητα και η απόρριψη της επαγγελματικής ανάπτυξης δεν είναι γνώρισμα της υγιούς εκπαιδευτικής αντίληψης και η αναγνώριση και αποδοχή μιας ηγετικής μορφής που εμπνέει, παρωθεί και δομεί μια νεωτερίζουσα σχολική κουλτούρα, αποτελούν τα συστατικά στοιχεία της επιτυχούς υλοποίησης της διαρκούς ανάπτυξης σύσσωμης της σχολικής μονάδας».

Οι παιδαγωγοί αναγνωρίζουν έλλειμμα στην πολιτιστική εκπαίδευση που συνδέεται με τα προγράμματα σπουδών τους και προτείνουν την στοχευμένη επιμόρφωση μέσω του φορέα εργασίας (Υπουργείο Εσωτερικών) σαν λύση, κάτι που μέχρι σήμερα δεν έχει συμ-

βεί. Το ζητούν όλες, αναγνωρίζοντας την καινοτόμο επιμόρφωση σαν στοιχείο της επαγγελματικής ανάπτυξης.

Η βιβλιογραφική έρευνα καταγράφει πλήθος ορισμών για την επαγγελματική ανάπτυξη και αντίστοιχα, πολλούς τρόπους προσέγγισης αυτής της έννοιας. Επικεντρωνόμαστε στην ενδοϋπηρεσιακή επιμόρφωση που εντάσσεται πλήρως στην λογική της επαγγελματικής ανάπτυξης. Για τους Ξωχέλη & Παπαναούμ (2000) η επιμόρφωση κατά τη διάρκεια της υπηρεσίας είναι ένας τρόπος που στηρίζει το επάγγελμα « επικεντρώνεται α) στον παιδαγωγό: ατομικό επίπεδο προσωπικό-επαγγελματικό, β) στους παιδαγωγούς: ομαδικό επίπεδο, ενδυνάμωση της παιδαγωγικής ομάδας και γ) στους μαθητές: τελικοί αποδέκτες της ποιοτικής αναβάθμισης του εκπαιδευτικού έργου».

Οι παιδαγωγοί έχουν πλήρη επίγνωση των χώρων πολιτισμού και των ανοιχτών μνημείων της πόλης. Δεν έχουν προσκληθεί μέχρι σήμερα σε δράσεις από τον φορέα εργασίας ή τους φορείς πολιτισμού της πόλης σε αντίστοιχους χώρους ούτε έχουν οργανωθεί εκεί, εκδηλώσεις για τα παιδιά των Π.Σ. Διακρίνουμε εσωστρέφεια από την πλευρά των φορέων καθώς θεωρούμε αληθή όσα καταθέτουν οι παιδαγωγοί. Άλλωστε αν ίσχυε το αντίθετο, θα είχαν κάποια εμπειρία να αναφέρουν.

Μουσειοπαιδαγωγός, δεν έχει συνεργαστεί μαζί τους. Το απαντητικό έγγραφο της Εφορείας Αρχαιοτήτων Άρτας (pdf, στο ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙΙ) στο αίτημά μας για αναζήτηση στοιχείων σχετικά με την ύπαρξη μουσειοπαιδαγωγών, δεν μας διαφωτίζει σχετικά. Η επιτόπια έρευνά μας στο Αρχαιολογικό Μουσείο και στην Παρηγορήτρια, αποκάλυψε πως δεν υπάρχει Μουσειοπαιδαγωγός και το καταθέτουμε.

Ο ρόλος των μουσειοπαιδαγωγών είναι αναγνωρισμένος εδώ και πολλά χρόνια. Είναι κατάκτηση των προοδευτικών-κοινωνικών κινημάτων στα τέλη του 19^{ου} αιώνα που στον Δυτικό κόσμο συμπαρέσυρε και την εκπαίδευση (Hein,2006 στο Καλεσπούλου,2011). Η μόρφωση και παραγωγή αυτού του πολυδιάστατου ανθρώπινου δυναμικού είναι πανεπιστημιακού επιπέδου τόσο στη χώρα μας όσο και διεθνώς. Τους θεωρούμε συνεργάτες στην προσχολική αγωγή, αν κι εξαρτάται από τους επίσημους φορείς, η παρουσία τους.

Το επίπεδο επικοινωνίας με τους συναδέλφους τους από τους άλλους Π.Σ, κρίνεται όχι ικανοποιητικό. Δεν υπάρχει ασφαλής και τακτική ενημέρωση μεταξύ τους τόσο για την καθημερινότητα, αλλά κυρίως για επιτεύγματα ή καινοτομίες άξια λόγου σχετικά με την παιδαγωγική δράση. Η πρόσβαση στο διαδίκτυο στην εργασία τους, όπως και η πρόσβαση και χρήση Η/Υ στους Π.Σ, είναι ανύπαρκτη.

Συμμεριζόμαστε την δικαιολογημένη αγωνία τους ως προς τον αποκλεισμό τους από σύγχρονα τεχνολογικά μέσα και τον τρόπο χρήσης στο περιβάλλον εργασίας. Θεωρούμε πως η επικοινωνία είναι διαδικασία ανατροφοδότησης και καταθέτουμε την άποψη όπως εκφράζεται μεταξύ άλλων, από την Εθνική Ένωση για την Εκπαίδευση των Μικρών Παιδιών των Ηνωμένων Πολιτειών Αμερικής (NAEYC)

«Ο ψηφιακός γραμματισμός είναι απαραίτητος για την καθοδήγηση των εκπαιδευτικών και των γονέων στην πρόωμη παιδική ηλικία στην επιλογή, χρήση, ενσωμάτωση και αξιολόγηση της τεχνολογίας... Οι εκπαιδευτικοί χρειάζονται την κατανόηση, τις δεξιότητες και την ικανότητα χρήσης της τεχνολογίας και δια δραστικών μέσων για πρόσβαση σε πληροφορίες, επικοινωνία με άλλους επαγγελματίες και συμμετοχή στην επαγγελματική ανάπτυξη για τη βελτίωση της μάθησης και την προετοιμασία των μικρών παιδιών για την τεχνολογική χρήση».(NAEYC,2012)

Θεωρούμε πως στην εποχή μας το αυτονόητο είναι η οργάνωση των Π.Σ με ψηφιακά μέσα και η αντίστοιχη επιμόρφωση των εκπαιδευτικών κατά τα πρότυπα του Υπουργείου Παιδείας (eTwinning ή και οτιδήποτε άλλο που εμείς δεν γνωρίζουμε).

Σαν γενικό συμπέρασμα καταθέτουμε πως το θέμα που ερευνήσαμε απαντήθηκε και αποτέλεσε μία βάση για ανάδειξη γενικότερων ζητημάτων που δεν γνωρίζαμε. Σεβόμαστε τις απόψεις τους όπως κι αν εκφράστηκαν. Οι συζητήσεις μέσω των συνεντεύξεων ήταν μία αλληλεπιδραστική εμπειρία που μας έδωσε πολλά ποιοτικά δεδομένα. Μπορεί να είναι αφορμή για δράση στο χώρο της προσχολικής αγωγής στην Άρτα και έναυσμα για άλλες έρευνες. Εμείς θα επιχειρήσουμε, να αναδείξουμε τα θέματα της προσχολικής αγωγής όπως το έχουμε προσπαθήσει και στο παρελθόν, αλλά τώρα με ισχυρότερα δεδομένα.

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ.

Δεν θεωρούμε τον περίπατο σε μνημεία και χώρους πολιτισμού, σαν κάτι που κάνουμε για να δουν οι άλλοι πως «κάτι κάνουμε». Αυτό, ίσως και να είναι η παγίδα σε ένα ζήτημα (το φαίνεσθαι των δράσεων) που έχει να κάνει με την εικόνα που έντονα έχει καλλιεργηθεί στην επαρχία, για τον Π.Σ.

Η κοινωνική αλληλεπίδραση των παιδιών με την πόλη είναι αφετηρία προσωπικής ενδυνάμωσης, ανάπτυξης αυτοπεποίθησης, αγάπης και σεβασμού στον τόπο και τους ανθρώπους του και πρέπει να είναι συνεχής. Θεωρούμε πως περνά σε σημαντικό βαθμό, μέσα από την οικογένεια. Η παιδαγωγική όμως δεν μπορεί να μην αξιοποιεί αυτές τις χρυσές ευκαιρίες σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης. Πιστεύουμε πως ό,τι γίνεται μεμονωμένα,

καλώς γίνεται, αλλά δεν φτάνει. Η διάρκεια σε όλες τις εκπαιδευτικές βαθμίδες μπορεί να είναι δύσκολη αλλά κάποτε πρέπει να συζητήσουμε, αν το επιθυμούμε και πως θα το πραγματοποιήσουμε.

Πριν μιλήσουμε για τους «άλλους», μία προσεκτικότερη ανάγνωση στον Ο.Ε.Υ.⁸¹ που το έγγραφο του Ν.Π.Δ.Δ ορθά περιγράφει την οργάνωση *δράσεων πολιτισμού* ως μέριμνα των παιδαγωγών (ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙΙ), διαπιστώνουμε πως δεν έγκειται μόνο στις δικές τους προθέσεις. Στις δράσεις πολιτισμού γενικά εμπλέκονται:

α) Το Διοικητικό Συμβούλιο του Ν.Π.Δ.Δ, άρθρο 5,ια: *«εκπονεί και υλοποιεί ψυχαγωγικά, περιβαλλοντικά και πολιτιστικά προγράμματα»* (σελ 10771).

β) Η Δ/ση Προσχολικής Αγωγής, (Ενότητα Β, άρθρο 1: *«προγραμματισμός, και οργάνωση δραστηριοτήτων ώστε να εκπληρώνονται οι ετήσιοι και μακροπρόθεσμοι στόχοι της Δ/σης με βάση τα αντίστοιχα προγράμματα δράσης»* και άρθρο 2: *Καθήκοντα και αρμοδιότητες προϊσταμένου Δ/σης «Καταρτίζει και οργανώνει σε συνεργασία με τους προϊσταμένους των Β.Ν.Σ το εκπαιδευτικό πρόγραμμα...Μεριμνά για την μετεκπαίδευση των υπαλλήλων της Δ/σης στις περιπτώσεις που αυτή κρίνεται αναγκαία για την διεύρυνση των επιστημονικών ή τεχνικών τους γνώσεων που είναι πρόσφορες για την καλύτερη αντιμετώπιση των αναγκών της υπηρεσίας, ή την ειδίκευσή τους σε σύγχρονες τεχνικές εκπαίδευσης, διοίκησης και τεχνολογίας»* (σελ.10777). Θεωρούμε πως τα παραπάνω, σχετίζονται με τις παρατηρήσεις των παιδαγωγών και η υλοποίηση τους μπορεί να παράγει επιμόρφωση και δράση.

γ) Ο/Η προϊστάμενος τμήματος με τον συντονισμό των συγκεντρώσεων γονέων. Θεωρούμε πως η περιγραφή του ρόλου του από τον συγκεκριμένο ΟΕΥ, υπολείπεται των σύγχρονων εξελίξεων στην προσχολική αγωγή και προτείνουμε την πληρέστερη διόρθωση με ενίσχυση ως προς την παιδαγωγική καθοδήγηση των συνεργατών του/της και της λειτουργίας παιδαγωγικής ομάδας.

δ) Το τμήμα Πολιτισμού (Δ/ση Αθλητισμού, Πολιτισμού και Παιδείας) που ανήκει στο συγκεκριμένο Ν.Π.Δ.Δ με πολύ ουσιαστικές αρμοδιότητες:

Τμήμα πολιτιστικών δραστηριοτήτων *«Εκπόνηση και διοργάνωση πολιτιστικών προγραμμάτων και εκδηλώσεων...Παρακολούθηση αποτελεσμάτων εφαρμογής προγραμμάτων...»* (σελ.10781).

ε) Γραφείου Πινακοθήκης και Πολιτιστικού Οργανισμού: *«2. Εισηγείται...δημιουργία νέων τμημάτων και την παράδοση μαθημάτων ζωγραφικής, γλυπτικής κ.λπ.»* (ο.π.).

⁸¹ ΦΕΚ Β 611-15/03/2013, Αριθ. 10719/2491

στ)Γραφείου Ωδείου «Διοργανώνει δραστηριότητες και εκδηλώσεις που προάγουν τη μουσική εκπαιδευτική διαδικασία»(ο.π.).

Για όλα τα παραπάνω, που διατυπώθηκαν προτείνουμε μία δημιουργική συνεργασία των επιμέρους τμημάτων του Ν.Π.Δ.Δ προς την κατεύθυνση εκπόνησης συνεργατικών projects και δράσεων πολιτισμού μαζί με τα παιδιά των Π.Σ όχι μόνο της πόλης, αλλά και των περιφερειακών σταθμών.

Μία κατεύθυνση που να είναι όχι υποχρεωτική, αλλά πλήρως ανατροφοδοτική και θα καταδεικνύει πως η παιδαγωγική έχει πολλές και ενδιαφέρουσες μορφές. Αυτό επιβάλλει συνεργασία όλων των ενδιαφερομένων: Δήμος, σύλλογος γονέων και κηδεμόνων, τοπικοί φορείς πολιτισμού, μαθητές μαζί με τους καθηγητές τους (ΕΠΑΛ, ΟΑΕΔ, ΙΕΚ) και οπωσδήποτε θα συμπεριλαμβάνει τους ανθρώπους που φροντίζουν υπεύθυνα, μικρά παιδιά. Κάτι, σαν το Regio Emilia!

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

Α. Ξενόγλωσση

Aries, P. (1990). *Αιώνες της Παιδικής Ηλικίας*. Αθήνα: Γλάρος

Ball, C. (1994). *Start right: The importance of early learning* RSA C Royal Society for the encouragement of Arts, Manufactures and Commerce, Founded in 1754, England. Ανακτήθηκε στις 28/01/2021 από <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED372833.pdf>

Ballantyne, R., Packer, J. (2009). Introducing a fifth pedagogy: experience-based strategies for facilitating learning in natural environments. *Environmental Education Research*, 15(2): 243–262.

Bennett, J. (2008). Early Childhood Services in the OECD Countries: Review of the literature and current policy in the early childhood field, *Innocenti Working Papers* no. 2008-01. Διαθέσιμο στο <https://www.unicef-irc.org/publications/502-early-childhood-services-in-the-oecd-countries-review-of-the-literature-and-current.html>

Blizard, C.R., Schuster, R.M. (2007). Fostering children's connections to natural places through cultural and natural history storytelling. *Children, Youth and Environments*, 17(4): 171–206.

Bruner, J. (2018). *Δημιουργώντας ιστορίες: Νόμος, Λογοτεχνία, Ζωή*, επιμέλεια Κουγιουμουτζάκης Γιάννης, Αθήνα, ΠΕΔΙΟ Α.Ε, σελ. 77-86.

Cedefop, (2014). *Αναπτύσσοντας προγράμματα μαθητείας*. Ανακτήθηκε στις 07/03/21 από http://www.cedefop.europa.eu/files/9088_el.pdf

Cedefop, (2018). *Επισκόπηση της μαθητείας ΕΛΛΑΔΑ Εκσυγχρονισμός και επέκταση των προγραμμάτων μαθητείας στην Ελλάδα*. Ανακτήθηκε στις 07/03/21 από https://www.cedefop.europa.eu/files/4160_el_executive_summary.pdf

Cohen, L., Manion, L., & Morrison K., (2008). *Μεθοδολογία Εκπαιδευτικής Έρευνας*. Αθήνα: Μεταίχμιο. (Πρωτότυπη δημοσίευση, 2007).

Coombs, Ph. H. (1985). *The word crisis in education: The view from the Eighties*. Oxford: University Press. Ανακτήθηκε στις 20/02/21 από https://archive.org/stream/in.ernet.dli.2015.112555/2015.112555.The-World-Crisis-In-Education-The-View-From-The-Eighties_djvu.txt

Cunningham, H. (2016). *Παιδιά και παιδική ηλικία στη δυτική κοινωνία από τον 16ο αιώνα μέχρι σήμερα*, Σμίλη.

Department for Education and Skills (DfES). (2006). *Learning outside the classroom manifesto*, Nottingham, UK: DfES. (τελευταία επίσκεψη 09/12/2020),

Department for Education and Skills (DfES). (2007). *The early years foundation stage: Setting the standards for learning, development and care for children from birth to five*, London: DfES. (τελευταία επίσκεψη 09/12/2020),

Department of Conservation, (2011). *Investing in Conservation Education for a Sustainable and Prosperous Future*. Tai Ao—Tai Awatea National Education Strategy 2010–2030 <https://www.doc.govt.nz/globalassets/documents/getting-involved/students-and-teachers/effective-approaches-to-connect-children-with-nature.pdf> Ανακτήθηκε στις 25/11/2020.

Dewey, J., Kilpatrick, W. H. (1935), *Der Projektplan. Grundlegung und Praxis*, Weimar

Dixon, J. & Durrhein, K. (2000). Displaying place-identity: A discursive approach to locating self and others, in *British Journal of Social Psychology*, 39, 27-44.

Edwards, G., Gandini, L., Forman, G., (2017). *Οι χίλιες γλώσσες των παιδιών προσχολικής ηλικίας*, επιμ: Ε. Κουτσοβάνου, Αθήνα, Πατάκη.

Erasmus+ EDUCLAB, (2018). *EDucation and DIgital Cultural LABoratory: έργο για την προσχολική εκπαίδευση*. Τελευταία επίσκεψη 30/03/21, <https://www.educlab.eu/el/>

Erasmus+, (2018). *Μαθαίνοντας από το παρελθόν, σχεδιάζοντας το μέλλον μας: Η Ευρωπαϊκή πολιτιστική κληρονομιά μέσω του eTwinning*. Τελευταία επίσκεψη 30/03/21 <https://www.etwinning.net/el/pub/highlights/learning-from-the-past-design.htm>

European Commission (2013). *Barcelona objectives. The development of childcare facilities for young children in Europe with a view to sustainable and inclusive growth*. Luxembourg. Ανακτήθηκε στις 13/02/2021 από https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/130531_barcelona_en_0.pdf

European Commission, (2020). Eurydice 2020/21. *Εθνικές μεταρρυθμίσεις στην Προσχολική Αγωγή και Εκπαίδευση*. Διαθέσιμο στο https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/national-reforms-early-childhood-education-and-care-27_el

European Commission/EACEA/Eurydice, (2019). Eurydice Brief: *Key Data on Early Childhood Education and Care in Europe*. Luxembourg: Publications Office of the European Union. Ανακτήθηκε στις 14/02/2021 από https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/key-data-early-childhood-education-and-care-europe-%E2%80%932019-edition_en

Franz, J. R. (April /May 2019). *Preschool in the park: placebased learning in Unexpected Spaces*, Recourses/Publications/Teaching Young Children/ Vol.12, No.4. Ανακτήθηκε στις 02/12/20 από www.naeyc.org/resources/pubs/tyc/apr2019/preschool-in-the-park

Gandini, L. (1997). «Foundations of the Reggio Emilia approach» στο *Hendricks, J.(επιμ.) First steps toward teaching the Reggio way (σελ.14-25)*, Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall.

Gardner, H. (2011). *Πώς το παιδί αντιλαμβάνεται τον κόσμο*, επιμ. Κουτσοβάνου, Ε., Παυταζής, Σ., Αθήνα, Διάδραση

Gewirtz, Sh. & Cribb, A. (2011). *Κατανοώντας την εκπαίδευση*, Αθήνα Μεταίχμιο.

Gustafson, P. (2001). Meanings of place: Everyday experience and theoretical conceptualizations, *Journal of Environmental Psychology*, 21, 5-16.

Heckman, J., Moon, S., Pinto, R., Savelyev, P., Yavitz, A., November 2009, *The Rate of Return to the High/Scope Perry Preschool Program* NBER Working Paper No.15471 JEL No. D 62, I22, I28. Ανακτήθηκε στις 07/02/21 από <http://www.nber.org/papers/w15471>

Hein, G. (2006). Μουσειακή εκπαίδευση, στο *Παιδί και εκπαίδευση στο Μουσείο (2011)*, σ.25-43. Αναδημοσιευμένο από το βιβλίο της Sharon Mc Donald, *A companion to Museum Studies*, Oxford: Blackwell Publishing, σ 340-352.

Hein, G.E. (2006). “John Dewey’s “wholly Original” Philosophy and its Significance for Museums, *Curator*, Vol.49.No2, 181-203

Helm J. H., Katz L. (2012). *Μέθοδος Project στην προσχολική και πρωτοσχολική εκπαίδευση: Μικροί ερευνητές, επιμέλεια-εισαγωγή Χρυσ αφίδης,Κ. Κουτσουβάνου, Ε., Αθήνα, Μεταίχμιο.*

Howitt, D. (2010). *Introduction to qualitative methods in psychology*. Harlow: Pearson Education Limited.

Key, E. (1997). Ο αιώνας του παιδιού. Στο: *Δ. Μακρυνιώτη (επιμ.). Παιδική Ηλικία* (μετ. Κ. Αθανασίου), σ. 529-533. Αθήνα: Νήσος.

Kola-Olusanya, A. (2005). Free-choice environmental education: understanding where children learn outside of school. *Environmental Education Research*, 11(3): 297–307.

Long, F., Peters, D.L., Garduque, L. (1985). Continuity between home and day care: A model for defining relevant dimensions of child care. In B. Sigel (εκδ.) *Advances in applied developmental psychology Vol. 1* (σ.σ. 131-170). Norwood, NJ: Ablex. Πρόσβαση στις 10/02/21 στο <https://psycnet.apa.org/record/1987-18589-001>

Manzo, L.C., Devine-Wright, P. (2014). *Place Attachment: Advances in Theory, Methods and Applications*, *New York: Routledge*

Marshall, M. N. (1996). *Sampling for qualitative Research. Family Practice*, 13(6), 522-525.

Mason, J. (2009). *Η διεξαγωγή της ποιοτικής έρευνας* (8η εκδ.) , μτφ. Ε. Δημητριάδου, επιμ. Ν. Κυριαζή, Αθήνα, Πεδίο.

McArdle, K. (2009). Applying the arts to MPA planning and management: four examples. *MPA News, September–October 2009*, 3–5.

Melhuish, E.C. & Petrogiannis, K. (Eds.) (2006). *Early childhood care and education - International perspectives*. London/New York: Routledge. Ανακτήθηκε στις 07/03 2021 από <https://doi.org/10.4324/9780203967676>.

Mo Bahk, C. 2011: Environmental education through narrative films: impact of Medicine Man on attitudes toward forest preservation. *The Journal of Environmental Education*, 42(1): 1–13.

NAEYC & Fred Rogers Center for Early Learning and Children’s Media. (2012). “*Technology and Interactive Media as Tools in Early Childhood Programs Serving Children from Birth through Age 8.*” Joint position statement. Washington, DC: NAEYC; Latrobe, PA: Fred Rogers Center at St. Vincent College. Ανακτήθηκε στις 20/05/21 από www.naeyc.org/content/technology-and-young-children.

OECD, (2001). *Starting Strong: Early Childhood Education and Care*, Starting Strong, OECD Publishing, Paris. Ανακτήθηκε στις 06/06/21 από <https://doi.org/10.1787/9789264192829-en>

Office for Standards in Education (OFSTED). 2004. *Outdoor education: Aspects of good practice* HM 2151 Τελευταία επίσκεψη στις 09/12/2020, http://www.ofsted.gov.uk/publications/index.cfm?fuseaction=pubs_display_file&id=3719&type=pdf

Olwig, K.R. (1989). The childhood deconstruction of nature. *Children’s Environments Quarterly*, 6(1): 19–25.

Patton, M. Q. (2002). *Qualitative research and evaluation methods* (3rd ed.). Thousand Oaks: Sage Publications.

Ramsey, D. (2002). The role of music in environmental education: lessons from the cod fishery crisis and the dust bowl days. *Canadian Journal of Environmental Education*, 7(1): 183–198.

Sidiropoulou, T., Mousena, E. (2016). Exploring the impact of initial education on pre-school pedagogues’ professionalism. *The Cyprus Journal of Sciences*, Vol. 14, 2016/11-27. Ανακτήθηκε στις 12/02/2021 από

<https://www.american.ac.cy/images/media/assetfile/JOURNAL%20MAIN%20DOCUMENT%20VOL%2014%202016.pdf#page=15>

Smith, L. (1997). Open education revisited: Promise and problems in American educational reform, *Teachers College Record*, 99(2), 371-415.

Snow, J. (1991). A circle in the trees: Using art as a way to connect to nature. *Children's Environments Quarterly*, 8(2): 38-41.

Vygotsky, L. (2000). *Νους στην κοινωνία: Η ανάπτυξη των ανώτερων ψυχολογικών διαδικασιών*, επιμέλεια: Βοσνιάδου Στ. Gutenberg, Αθήνα, σελ.144-175.

Vygotsky, L., S., (2000). *Νους στην κοινωνία: Η ανάπτυξη των ανώτερων ψυχολογικών διαδικασιών*, επιμ. Βοσνιάδου, Στ. Ψυχολογία, Αθήνα, Gutenberg, 1^η έκδοση, 1997.

Waite, S. (2011). Teaching and learning outside the classroom: personal values, alternative pedagogies and standards. *Education 3-13*, 39:1, 65-82, Ανακτήθηκε από DOI: 10.1080/03004270903206141

Walker, K., Macbride, A., & Vachon, M.L.S. (1997). Social support networks and the crisis of bereavement, *Social Science and Medicine* 11, 34-41.

Wilson, C. (2011). *Effective approaches to connect children with nature. Principles for effectively engaging children and young people with nature*. New Zealand Government. Ανακτήθηκε στις 23/11/2020 από <https://www.doc.govt.nz/global-assets/documents/getting-involved/students-and-teachers/effective-approaches-to-connect-children-with-nature.pdf>

B. Ελληνόγλωσση

Ακαδημία Αθηνών,(2014). *Χρηστικό λεξικό της Νεοελληνικής Γλώσσας*. Εθνικό Τυπογραφείο, Αθήνα.

Βεργίδης, Δ., Τουρκάκη, Δ. (2005). Από τα εκπαιδευτικά προγράμματα τι μένει στα σχολεία: Η περίπτωση του προγράμματος Μελίνα μετά την πειραματική εφαρμογή του. *Επιστημονική Επετηρίδα Αρέθας*, 3, 37-58. Ανακτήθηκε στις 26/05/20 από: <http://www.edu-sw.upatras.gr/are8as/vergidis-d-tourkaki-d-2005-apo-ta-ekpaideftika-programmata-ti-menei-sta-scholeia-i-periptosi-tou-programmatos-melina-meta-tin-peiramatiki-efarmogi-tou-epistimoniki-epetirida-arethas-3-37-5/>

Βοζίκη, Δ.(2002). Παιδικά κέντρα : ένας θεσμός που δε λειτούργησε ποτέ. Ανακοίνωση στο 2^ο Διεθνές Συνέδριο: *Η παιδεία στην αυγή του 21^{ου} αιώνα. Ιστορικοσυγκριτικές προσεγγίσεις*, Πάτρα, 4-6 Οκτωβρίου 2002. Ανακτήθηκε στις 09/02/2021, από <http://www.eriande.elemedu.upatras.gr/eriande/synedria/synedrio2/praktika/boziki.htm>

Γερμανός, Δ.(2014). Αναμορφώνοντας τον σχολικό χώρο: Από τον χώρο των κανονισμών στον χώρο για το παιδί. Τζεκάκη, Μ.& Κανατσούλη, Μ., επιμ. *Πρακτικά του Πανελληνίου Συνεδρίου με διεθνή συμμετοχή: Ανα-στοχασμοί για την παιδική ηλικία*, Θεσσαλονίκη: ΤΕΠΑΕ, ΑΠΘ, ανακτήθηκε στις 15/03/21 από <http://www.nured.auth.gr/congress2014/>

Γιαβρίμης, Π., Τσαγκάτος, Ε., Πολυχρόνη, Α.,(2014). *Απόψεις μαθητών υποχρεωτικής εκπαίδευσης για την εθνική τους ταυτότητα*, Τζεκάκη, Μ.& Κανατσούλη, Μ., επιμ. *Πρακτικά του Πανελληνίου Συνεδρίου με διεθνή συμμετοχή: Αναστοχασμοί για την παιδική ηλικία*, Θεσσαλονίκη: ΤΕΠΑΕ, ΑΠΘ ανακτήθηκε στις 15/03/21 από <http://www.nured.auth.gr/congress2014/>

ΕΕΜΑΠΕ, (2014). *Πρόγραμμα Μελίνα*. Ανακτήθηκε στις 27/02/21 από <https://www.primarymusic.gr/epimorfosi/item/430-programma-melina>

ΕΕΤΑΑ, (2020). *Εναρμόνιση οικογενειακής και επαγγελματικής ζωής*. Διαθέσιμο στο https://www.eetaa.gr/enarmonisi/paidikoi_stathmoi_2020/13102020_keimeno-dhmosiothtas.pdf

ΕΕΤΑΑ, (2020). *Στατιστικά στοιχεία ωφελούμενων προγράμματος Δράση «Εναρμόνιση Οικογενειακής και Επαγγελματικής ζωής*, ΕΣΠΑ Ανακτήθηκε στις 07/02/21 από https://www.eetaa.gr/enarmonisi/paidikoi_stathmoi_2018/stats/StatOfeloymenoi2018.pdf σχολικό έτος 2018-2019

ΕΚΠΑ, Υπουργείο Εσωτερικών.(2009). *Πρόγραμμα για την καλλιέργεια, την αγωγή και τη φροντίδα παιδιών προσχολικής ηλικίας Παιδαγωγικό Πρόγραμμα Παιδικών Σταθμών*. Ανακτήθηκε στις 02/09/2019 από <http://www.ppps.ecd.uoa.gr/programma.pdf>

Ελληνικό Παιδικό Μουσείο, (2011). *Παιδί και εκπαίδευση στο Μουσείο: θεωρητικές αφητηρίες, παιδαγωγικές πρακτικές*, επιμ. Καλεσοπούλου, Δ. , Αθήνα, Πατάκη

Ευρωπαϊκή Επιτροπή, (2011). *Προσχολική εκπαίδευση και φροντίδα: Παροχή σε όλα τα παιδιά μας του καλύτερου δυνατού ξεκινήματος για τον κόσμο του αύριο*. Ανακτήθηκε στις

06/06/2021

από

[http://eur-](http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2011:0066:FIN:EL:PDF)

[lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2011:0066:FIN:EL:PDF](http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2011:0066:FIN:EL:PDF)

Ευρωπαϊκή Επιτροπή, (2021). *Ευρωπαϊκό θεματολόγιο δεξιοτήτων για βιώσιμη ανταγωνιστικότητα, κοινωνική δικαιοσύνη και ανθεκτικότητα*. Ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου της 11ης Φεβρουαρίου 2021 σχετικά με την ανακοίνωση της Επιτροπής προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Συμβούλιο, την Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και την Επιτροπή των Περιφερειών για ένα Ευρωπαϊκό θεματολόγιο δεξιοτήτων για βιώσιμη ανταγωνιστικότητα, κοινωνική δικαιοσύνη και ανθεκτικότητα. Διαθέσιμο στο [https://oeil.secure.europarl.europa.eu/oeil/popups/ficheprocedure.do?lang=en&reference=2020/2818\(RSP\)](https://oeil.secure.europarl.europa.eu/oeil/popups/ficheprocedure.do?lang=en&reference=2020/2818(RSP))

Ευρωπαϊκή Επιτροπή,(2018). *Σύσταση του Συμβουλίου της Ευρώπης, σχετικά με τα συστήματα προσχολικής αγωγής υψηλής ποιότητας*, (Βρυξέλλες, 22.5.2018 COM(2018) 271 final 2018/0127 (NLE). Ανακτήθηκε στις 13/02/21 από https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:05aa1e50-5dc7-11e8-ab9c01aa75ed71a1.0006.02/DOC_1&format=PDF

Ίδρυμα Μελίνα Μερκούρη, (2021). *Πρόγραμμα Μελίνα εκπαίδευση και πολιτισμός* Ανακτήθηκε στις 27/02/21 από <https://melinamercourifoundation.com/wp-content/uploads/melina.pdf>

Ίσαρη, Φ., Πουρκός, Μ.(2015). *Ποιοτική μεθοδολογία έρευνας*. [ηλεκτρ. βιβλ.] Αθήνα :Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών. Διαθέσιμο στο: <http://hdl.handle.net/11419/5826>, ανάκτηση 27/02/2020.

Ιωαννίδου, Κ.(2017). Ο ρόλος του σχολικού ηγέτη στην εξάλειψη του επαγγελματικού άγχους και της επαγγελματικής εξουθένωσης. *Παιδαγωγική Επιθεώρηση*, 64/2017, σελ.13-39. Ανακτήθηκε στις 23/05/ από <https://docplayer.gr/72054787-Paidagogiki-epitheorisi.html>

Καινούργιου, Ε.(2012). Η εκπαίδευση των Βρεφονηπιοκόμων στα ΤΕΙ, Διδακτορική Διατριβή, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων. Ανακτήθηκε στις 20/01/2021 από <http://hdl.handle.net/10442/hedi/37121>

Καμπεζά, Μ. (2008). Η παιδαγωγική σκέψη του Dewey και της Montessori και η σύγχρονη εκπαιδευτική πρακτική. *Ερευνώντας τον κόσμο του παιδιού*, 8, 39-52. doi:<https://dx.doi.org/10.12681/icw.18195>

Καραχάλης, Ν.(2015). Στρατηγικές διαχείρισης της εικόνας και της προβολής των πόλεων (city branding) και πολιτιστική αναζωογόνηση, στο *Πούλιος και συν.2015*,σελ.116-133. Διαθέσιμο στο: <http://hdl.handle.net/11419/2394>

Μακρίδου, Ε., Γερασίμου, Σ.(2014). άρθρο ανάπτυπο από το «*ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ & ΔΙΚΑΙΟ*» Τεύχος 4 / Έτος 2014. Ανακτήθηκε στις 21-02-21 από https://www.academia.edu/10651274/The_incorporation_of_ancient_monuments_in_city_centres_the_case_study_of_the_ancient_theatre_of_Larissa

Μακρόγλου, Μ., Σφυρίδου, Π., Τσέργας, Ν.(2004).*Στοιχεία γενικής και εξελικτικής ψυχολογίας*, ΥΠΕΠΘ-Π.Ι, ΤΕΕ, Τομέας Υγείας Πρόνοιας, Ειδικότητα Βοηθών Βρεφονηπιόκωμων, Αθήνα, ΟΕΔΒ,σ.197-203.

Μακρυνιώτη, Δ. (2003). Ζητήματα διαχείρισης της παιδικής ηλικίας: Ασάφειες και αντινομίες. Στο Δ. Μακρυνιώτη (Επιμμ.), *Κόσμοι της Παιδικής Ηλικίας, Τοπικά Δ΄* (σ.σ. 23-48). Αθήνα: Ε.Μ.Ε.Α.

Ματσαγγούρας, Η. Γ.(2009). *Εισαγωγή στις Επιστήμες της Παιδαγωγικής: Εναλλακτικές Προσεγγίσεις, Διδακτικές Προεκτάσεις*. Αθήνα: Εκδόσεις Gutenberg, σ.183-188.

Μετοχιανάκης, Η.(2000). *Εισαγωγή στην Παιδαγωγική*, Ηράκλειο, αυτοέκδοση.

Μπαμπινιώτης, Γ., *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας*, Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας.

Μπέργκερ, Α.Π. & Λούκμαν, Τ. (2003). *Η Κοινωνική Κατασκευή της Πραγματικότητας*. Αθήνα: Νήσος

Μυλωνάς, Θ.(1994).Εισαγωγικές επισημάνσεις πάνω στη θεωρία του Pierre Bourdieu, στο Λαμπίρη-Δημάκη, & Παναγιωτόπουλος (επιμ.) *Pierre Bourdieu, Κοινωνιολογία της παιδείας*, (76-95), Αθήνα: Καρδαμίτσας-Δελφίνι.

Νικολαΐδης, Η. (Απρίλιος 2019). *Γιατί είναι δύσκολο να μετρηθούν οι παιδικοί σταθμοί στην Ελλάδα*. Διανέοσις. Ανακτήθηκε στις 07/02/21 από <https://www.dianeosis.org/2019/04/paidikoi-stathmoi-ellada/>

Νικολαΐδης, Η.(Φεβρουάριος,2017). *Γιατί η Ελλάδα πρέπει να επενδύσει στην προσχολική αγωγή*. Διανέοσις. Ανακτήθηκε στις 07/02/21 από https://www.dianeosis.org/2017/02/prosxoliki_agogi/

Νικολάου, Ν.(13/11/2020). Πολιτισμός και Εκπαίδευση: Από τη Μελίνα στο σήμερα *Παιδεία news*. Ανακτήθηκε στις 27/02/2021 από <https://paideia-news.com/poed/2020/11/13/politismos-kai-ekpaideysi-apo-ti-melina-sto-simera-new/>

Νόμος 3028/2002 - ΦΕΚ Α-153/28-6-2002. *Για την προστασία των Αρχαιοτήτων και εν γένει της Πολιτιστικής Κληρονομιάς*. Επίσκεψη 27/03/21 <https://www.e-nomothesia.gr/kat-archaiotites/n-3028-2002.html>

Νόμος 4521 (ΦΕΚ Α' 38/02.03.2018). *Τδρυση Πανεπιστημίου Δυτικής Αττικής και άλλες διατάξεις*. Διαθέσιμο στο https://www.kodiko.gr/nomologia/document_navigation/345491/nomos-4521-2018

Νόμος 4647/2019 - ΦΕΚ 204/Α/16-12-2019. *Κατεπείγουσες ρυθμίσεις αρμοδιότητας των Υπουργείων Υγείας, Εσωτερικών, Εργασίας και Κοινωνικών Υποθέσεων και άλλες διατάξεις*. Διαθέσιμο στο <https://www.e-nomothesia.gr/kat-ygeia/nomos-4647-2019-pherk-204a-16-12-2019.html>

Ξεπαπαδάκου, Μ. (2012). *Σύγχρονη πόλη και άνθρωπος. Μια σχέση συνειδητή; Ο ρόλος των αρχαιολογικών χώρων στη σχέση αυτή*. Monumenta. Ανακτήθηκε στις 20/02/21 από <https://www.monumenta.org/article.php?IssueID=7&lang=gr&CategoryID=3&ArticleID=825>

Ξωχέλλης, Π. & Παπαναούμ Ζ. (2000). Η ενδοσχολική επιμόρφωση των εκπαιδευτικών: ελληνικές εμπειρίες 1997-2000. Θεσσαλονίκη: *ΥΠΕΠΘ/ΕΠΕΑΕΚ, Ενέργεια 1.3.α (2)*, Υποέργο.

Ξωχέλλης, Π.(2010). *Εισαγωγή στην Παιδαγωγική*, Θεσσαλονίκη, αφοί Κυριακίδη.

Ορλάνδος, Α.(1936). «Η Γέφυρα της Άρτης», *Αρχαίον των Βυζαντινών Μνημείων της Ελλάδος, Τομ. Β*, σ.195, πηγή: Wikipedia επίσκεψη 21/03/21

Παιδαγωγικό Ινστιτούτο,(2014). *ΔΕΠΠΣ-ΑΠΣ Νηπιαγωγείου*, http://www.pischools.gr/content/index.php?lesson_id=300&ep=367 πρόσβαση 13/02/21.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΑΤΤΙΚΗΣ.(2018). Σχολή Διοικητικών Οικονομικών και Κοινωνικών επιστημών Τμήμα Αγωγής και φροντίδας στην πρώιμη Παιδική Ηλικία. *Πρόγραμμα προπτυχιακών σπουδών*. Διαθέσιμο στο <https://www.uniwa.gr/spoydes/scholes-kai-tmimata/sdo/ecec/>

Παπαδόπουλος, Λ., Γεωργιάδης, Ν.(2000). Η εφαρμογή στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση προγραμμάτων αγωγής μη γνωστικών αντικειμένων. Η συμβολή τους στην ολοκλήρωση της προσωπικότητας των μαθητών. Κριτική προσέγγιση-προτάσεις, στο *Μπαγάκης Γ. (επιμέλεια), Προαιρετικά εκπαιδευτικά προγράμματα στη Σχολική Εκπαίδευση*, εκδ. Μεταίχμιο. Αθήνα σελ.49.

Παπαθανασίου, Α.(2000). *Προγράμματα και δραστηριότητες στους κρατικούς παιδικούς σταθμούς του Υπουργείου Υγείας και Πρόνοιας*, Αθήνα, Τυπωθήτω, Δαρδανός.

ΠΔ 99/2017, ΦΕΚ 141/2017. *Καθορισμός προϋποθέσεων αδειοδότησης και λειτουργίας των παιδικών και βρεφονηπιακών σταθμών που λειτουργούν εντός νομικών προσώπων των δήμων ή υπηρεσίας των δήμων*, (άρθρο 1).

Πετρογιάννης (Konstantinos Petrogiannis), Κ. (2008). Η ψυχολογική αναπτυξιακή έρευνα στο πεδίο της προσχολικής αγωγής: Οι διεθνείς τάσεις και η ελληνική εμπειρία. *Ερευνώντας τον κόσμο του παιδιού*, 8, 140-154. | Ανακτήθηκε στις 31/01/2021 από doi:<https://doi.org/10.12681/icw.18216> <http://epublishing.ekt.gr> | e-Publisher: EKT.

Πετρογιάννης, Κ. (2001β). *Η μελέτη της ανθρώπινης ανάπτυξης υπό το πρίσμα της οικοσυστημικής προσέγγισης του Urie Bronfenbrenner*. Ανακτήθηκε στις 07/03/21 από https://www.researchgate.net/publication/277340433_E_melete_tes_anthropines_anaptyxes_ypo_to_prisma_tes_oikosystemikes_prosengises_tou_Urie_Bronfenbrenner_in_Greek/citation/download

Πεχτελίδης, Γ. & Κοσμά, Υ. (2012). *Αγ(ρ)ια Παιδιά. Οριοθετήσεις της «Παιδικής Ηλικίας» στον Λόγο*. Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο.

Πεχτελίδης, Γ. (2015). *Κοινωνιολογία της παιδικής ηλικίας*. [ηλεκτρ. βιβλ.] Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών. Διαθέσιμο στο: <http://hdl.handle.net/11419/4744>

Πούλιος, Ι., Αλιβιζάτου, Μ., Αραμπατζής, Γ., Γιαννακίδης, Α., Καραχάλης, Ν., Μάσχα, Ε., Μούλιου, Μ., Παπαδάκη, Μ., Προσύλης, Χ., Τουλούπα, Σ. (2015). *Πολιτισμική διαχείριση, τοπική κοινωνία και βιώσιμη ανάπτυξη*. [ηλεκτρ. βιβλ.] Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών. Διαθέσιμο στο: <http://hdl.handle.net/11419/2394>

Ράγκου, Π. (2016) Erasmus + . Ανακτήθηκε στις 13-12-2020 από https://etreserasmus.eu/?EnjeuXEI/download&file=ETRESM4POLISRAGKOU EEDD_CONCEPTS_DE_BASEGR.pdf

Ρέντζου, Κ.(2011). *Αξιολόγηση της Ποιότητας της Παρεχόμενης Αγωγής και Φροντίδας σε προσχολικά κέντρα. Μια προσέγγιση από τη μεριά του ερευνητή, των παιδαγωγών και των γονέων.* Διδακτορική Διατριβή, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων. ΕΚΔΔΑ <http://www.didaktorika.gr/eadd/handle/10442/25197> (τελευταία επίσκεψη 07/03/21)

Σβορώνου, Ε. (2011). Εκπαιδευτικά προγράμματα σε ανοιχτό χώρο :δυνατότητες μιας σφαιρικής θεώρησης φύσης και πολιτισμού, στο *Καλεσοπούλου, Δ. 2011, Παιδί και εκπαίδευση στο Μουσείο: θεωρητικές αφετηρίες, παιδαγωγικές πρακτικές, σελ.299-311*, Αθήνα, Πατάκη

Σιδηροπούλου, Τ, Μουσένα, Ε.(2017). *Προσχολική Εκπαίδευση -Εναρμόνιση Ευρωπαϊκού Πλαισίου και Εθνικής Πολιτικής, Κείμενα Περιφερειακής Επιστήμης*, vol. VIII, issue 1, 51-61, ανάκτηση στις 12/02/2021 από <https://www.academia.edu/41606909>.

Σιδηροπούλου, Φ., & Τσαουλά, Ν.(2008). *Παιδικός σταθμός και έρευνα. Τοπίο πολυεπίπεδης επικοινωνίας.* Αθήνα, Ύψιλον.

Σταθακόπουλος, Π. (2011). «Αστικές Αναπλάσεις: Το εγχείρημα της Λάρισας 20 χρόνια μετά». Στην ημερίδα «*Αστικές Αναπλάσεις*» *Επιστημονική Εταιρεία Πολεοδομικού και Χωροταξικού Δικαίου*, Αθήνα, 05/05/2011. Ανακτήθηκε στις 21-02-2021 από <https://www.eedipox.gr/2011/05/05/astikes-anaplastis-to-egchirima-tis-larisas-20-chronia-meta/>

Σταμέλος, Γ., Βασιλόπουλος, Α., Καβασακάλης, Α. (2015). *Εισαγωγή στις εκπαιδευτικές πολιτικές.* [ηλεκτρ. βιβλ.] Αθήνα : Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών. Διαθέσιμο στο: <https://repository.kallipos.gr/handle/11419/226>

Συνώδη, Ε.(2004). *Προσχολική αγωγή και επαγγελματισμός των εκπαιδευτικών, Η περίπτωση της Αγγλίας και της Ελλάδας*, Θεσσαλονίκη, Αφοί Κυριακίδη.

ΤΑΦΠΠΗ Ιωαννίνων. (2021). *Προγράμματα σπουδών.* Διαθέσιμο στο <https://eylc.uoi.gr/>

ΥΑΠ1β//2002 (ΥΑ Π1β/Γ.Π.οικ.116847 ΦΕΚ Β 1519 2002). *Ίδρυση-Λειτουργία Βρεφονηπιακών Σταθμών ολοκληρωμένης φροντίδας από Δημοτικές Επιχειρήσεις κλπ.* (320145)

Υπουργείο Πολιτισμού *Πρόγραμμα Μελίνα εκπαίδευση και πολιτισμός*. Επίσκεψη στις 27/02/20 <https://www.culture.gov.gr/el/service/SitePages/view.aspx?iID=2583>

Υπουργική Απόφαση 16065/2002 - ΦΕΚ 497/22-4-2002, «*Πρότυπος Κανονισμός Λειτουργίας Δημοτικών και Κοινοτικών Νομικών Προσώπων Δημοσίου Δικαίου Παιδικών και Βρεφονηπιακών Σταθμών*». Διαθέσιμο στο <https://www.e-nomothesia.gr/kat-ekraideuse/ya-16065-2002.html>

ΥΠΠΟΑ (2021). *Αυλή πολιτιστική κληρονομιά*. Τελευταία επίσκεψη 31/03/21 στο <http://ayla.culture.gr/>

ΥΠΠΟΑ, (2020). *Πρόγραμμα ακολούθησε τον Οδυσσέα*. Τελευταία επίσκεψη 31/03/21 στο <http://followodysseus.culture.gr/>

ΥΠΠΟΑ, 2018 *Ευρωπαϊκό έτος Πολιτιστικής Κληρονομιάς*. Διαθέσιμο στο https://europa.eu/cultural-heritage/about_el.html

ΦΕΚ 203/τ. Α΄ /23.12.1991. *Επαγγελματικά δικαιώματα*. Διαθέσιμο στο <https://ecec.uniwa.gr/epaggelmatika-dikaiomata>

ΦΕΚ 4249/05-12-2017, αριθ. 4187. *Πρότυπος Κανονισμός Λειτουργίας Δημοτικών Παιδικών και Βρεφονηπιακών Σταθμών*. Διαθέσιμο στο <https://government.gov.gr/neos-protipos-kanonismos-litourgias-ton-dimotikon-pedikon-ke-vrefonipiakon-stathmon/>

ΦΕΚ Β 611-15/03/2013, Αριθ. 10719/2491 *Έγκριση του Οργανισμού Εσωτερικής Υπηρεσίας (Ο.Ε.Υ.) του Νομικού Προσώπου Δημοσίου Δικαίου (Ν.Π.Δ.Δ.) με την επωνυμία «Κέντρο Κοινωνικής Μέριμνας–Παιδείας–Αθλητισμού–Πολιτισμού» Δήμου Αρταίων Νομού Άρτας*, ανακτήθηκε στις 23/05/2021 από <http://www.et.gr/index.php/anazitisi-fek>

ΦΕΚ Β΄1719/18-05-17, Αριθμ. 17/οικ.321/ΕΥΣΕΚΤ/55417. *Σύστημα Διαχείρισης, Αξιολόγησης, Παρακολούθησης και Ελέγχου - Διαδικασία Εφαρμογής της Δράσης «Εναρμόνιση οικογενειακής και επαγγελματικής ζωής» έτους 2017-2018, συγχρηματοδοτούμενης από το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο στο πλαίσιο του Εταιρικού Συμφώνου για το Πλαίσιο Ανάπτυξης (ΕΣΠΑ) για την Προγραμματική Περίοδο 2014-2020*. Διαθέσιμο στο <https://www.e-nomothesia.gr/kat-nomothesia-genikou-endiapherontos/koine-upourgike-apophase-daephkke-oik-1720-a32-2017.html>

Φράγκος, Χ.(1984). *Ψυχοπαιδαγωγική: θέματα παιδαγωγικής ψυχολογίας, παιδείας, διδασκαλίας και μάθησης*, Αθήνα, Gutenberg.

Χατζηστεφανίδου, Σ.(2009). *Κοινωνική δικαιοσύνη και εκπαιδευτική πολιτική του ΟΟΣΑ στο πεδίο της προσχολικής φροντίδας και εκπαίδευσης*. Ανακτήθηκε στις 15/07/20 από <https://docplayer.gr/47560109-Koinoniki-dikaiosyni-kai-ekpaideytiki-politiki-toy-oosa-sto-pedio-tis-prosholikis-frontidas-kai-ekpaideysis.html>.

Χολτ, Τ. (1995), [1967]. *How Children Learn [Γιατί μαθαίνουν τα παιδιά]*. Μτφ. Δροσούλα Τσαρμακλή. Αθήνα: Καστανιώτη. σ. 360 (πηγή : Wikipedia τελευταία επίσκεψη 25/11/20)

Χουρμουζιάδη, Α.(2015). Η παιδαγωγική του μουσειακού χώρου. Νικονάνου, Ν., Μπούνια, Α., Φιλίππουπολίτη, Α., Χουρμουζιάδη, Α., Γιαννούτσου, Ν., 2015. *Μουσειακή μάθηση και εμπειρία στον 21ο αιώνα*. [ηλεκτρ. βιβλ.] Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών. Διαθέσιμο στο: <http://hdl.handle.net/11419/712> , σελ.175-201.

Γ. Διαδικτυακοί τόποι για τα μνημεία της Άρτας.

ΥΠΠΟ, «Βυζαντινή Άρτα» 3D ANIMATION

<https://www.youtube.com/watch?v=5vZ6fVBDzj0>

<http://efaart.gr/portfolio/kastro-artas/>

3D παρουσίαση του «θρύλου του γιοφουριού» <https://youtu.be/xP58Lx6JL44> Πηγή: Περιφέρεια Ηπείρου *Σύστημα περιήγησης μνημείων της Ηπείρου*. Επίσκεψη 21/03/21

Δόμνα Σαμίου, Δημοτικό τραγούδι *Τ' έχεις καημένε πλάτανε*. Πηγή: Wikipedia <http://www.domnasamiou.gr/?i=portal.el.songs&id=132>

«Παναγία Παρηγορήτρια» <http://efaart.gr/portfolio/panagia-parigoritisa/> στο YouTube <https://www.youtube.com/watch?v=8qCY-hebCuU&t=7s>

Παρουσίαση της εφορείας αρχαιοτήτων Άρτας για τα νεότερα ανασκαφικά ευρήματα https://www.youtube.com/watch?v=qxViMH_Gw_M&t=6s

Εφορεία Αρχαιοτήτων Άρτας. Μικρό θέατρο <http://efaart.gr/portfolio/mikro-theatro/> και photo gallery [http://efaart.gr/portfolio/mikro-theatro/#iLightbox\[gallery_image_1\]/3](http://efaart.gr/portfolio/mikro-theatro/#iLightbox[gallery_image_1]/3)

Εφορεία Αρχαιοτήτων Άρτας (ΕΦΑΑΡΤ) για το Αρχαιολογικό μουσείο: <http://efaart.gr/portfolio/mouseio-artas/>

ΕΦΑΑΡΤ (αρχική) <http://efaart.gr/>

Εφορεία Αρχαιοτήτων Άρτας. «Γλυπτοθήκη». <http://efaart.gr/portfolio/gliptothiki>

ΕΦΑΑΡΤ Αγία Θεοδώρα <http://efaart.gr/portfolio/naos-agias-theodoras>

Ναός του Απόλλωνα <http://efaart.gr/portfolio/naos-apolloa/>

Περιφερειακή Ενότητα Άρτας <http://www.peartas.gov.gr/> και <https://www.culture-gate.com/places/greece/ipeiros/arta/archaeology-places>

Τον χάρτη τον βρήκαμε μέσω Wikipedia, στην ακόλουθη διεύθυνση:
http://users.sch.gr/ntinos_psilop/index.php?limitstart=5

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι

(Α): Η ιστορία των νόμων των παιδικών σταθμών. Το παραθέτουμε όπως το βρήκαμε στο <https://eleftherovima.wordpress.com/2018/05/06>.

Οι κρατικοί παιδικοί σταθμοί υπαγόntonταν αρχικά στο Υπουργείο Υγείας – Πρόνοιας, Η μεταφορά της αρμοδιότητας της λειτουργίας των κρατικών παιδικών σταθμών στους πρωτοβάθμιους ΟΤΑ έγινε σε τρεις φάσεις με τους νόμους 2218/94, 2880/01, 3106/03.

Στις επιχειρήσεις των ΟΤΑ (αποκλειστικοί δικαιούχοι) μεταφέρθηκαν σταθμοί βρεφικοί, βρεφονηπιακοί, παιδικοί και βρεφονηπιακοί ολοκληρωμένης φροντίδας (με τμήμα νηπίων ΑμεΑ).

Οι σταθμοί αυτοί αδειοδοτήθηκαν με βάση τρεις υπουργικές αποφάσεις του 1997 (Β' Κ.Π.Σ.) και του 2002 (Γ' Κ.Π.Σ.), με τα Επιχειρησιακά Προγράμματα των Β' και Γ' Κοινοτικών Πλαισίων Στήριξης.

Κατά τη διάρκεια του 2011, με βάση τις ρυθμίσεις του Ν. 3852/10 (Καλλικράτης), οι νέοι Δήμοι προχώρησαν σε συγχωνεύσεις / καταργήσεις των νομικών τους προσώπων δημοσίου και ιδιωτικού δικαίου. Σε ότι αφορά τους δημοτικούς παιδικούς σταθμούς, οι περισσότεροι έχουν ενταχθεί πλέον σε νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου, πολλοί λειτουργούν ως δημοτικές υπηρεσίες και ορισμένοι έχουν παραμείνει σε δημοτικές επιχειρήσεις.

Για να λειτουργήσει ένα παιδικός / βρεφονηπιακός σταθμός απαιτείται μετά το 2000, με κανονιστικές πράξεις, η **χορήγηση άδειας ίδρυσης και λειτουργίας**. Οι υπάρχουσες ρυθμίσεις αφορούν τους παιδικούς σταθμούς των επιχειρήσεων των ΟΤΑ και του ιδιωτικού τομέα, ενώ για τους δημοτικούς εμφανίζεται «νομοθετικό κενό», γεγονός που δημιουργεί προβλήματα στα δημοτικά ΝΠΔΔ / ιδρύματα που λειτουργούν ανάλογους σταθμούς. Το σχετικό θεσμικό πλαίσιο έχει ως εξής:

- Το βασικό κείμενο που ισχύει είναι η Υ.Α. Π1β/ΓΠ/οικ.116847/02 (ΦΕΚ 1519 Β', 4/12/02) «*Προϋποθέσεις ίδρυσης και λειτουργίας βρεφονηπιακών σταθμών ολοκληρωμένης φροντίδας από δημοτικές επιχειρήσεις του άρθρου 277 και επόμενα του Κ.Δ.Κ., διαδημοτικές επιχειρήσεις, ενώσεις δημοτικών επιχειρήσεων και φορείς ιδιωτικού δικαίου μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα*». Με βάση αυτή την Υ.Α., αδειοδοτήθηκαν οι παιδικοί σταθμοί των επιχειρήσεων των ΟΤΑ που χρηματοδοτήθηκαν από το Γ' Κ.Π.Σ.
- Οι σταθμοί που χρηματοδοτήθηκαν από το Β' Κ.Π.Σ., αδειοδοτήθηκαν βάσει της Υ.Α. Π2β/οικ.2808/97 (ΦΕΚ 645 Β', 31/7/97) «*Προϋποθέσεις ίδρυσης και λειτουργίας μονάδων φροντίδας, προσχολικής αγωγής και διαπαιδαγώγησης (βρεφικών, παιδικών, βρεφονηπιακών σταθμών, μονάδων φύλαξης βρεφών και νηπίων) από φορείς ιδιωτικού δικαίου, κερδοσκοπικού και μη χαρακτήρα*».

Αδειοδότηση δημοτικών παιδικών σταθμών: 10 χρόνια παρατάσεις με νομοθετικές ρυθμίσεις (2007 – 2017)

Στο Ν. 3613/07 (ΦΕΚ 263Α'), στο άρθρο 24, παρ. 10 προβλεπόταν: «*Με απόφαση των Υπουργών Εσωτερικών και Υγείας – Κοινωνικής Αλληλεγγύης καθορίζονται οι τεχνικές προδιαγραφές και οι ειδικοί όροι καταλληλότητας των χώρων που λειτουργούν ως παιδικοί*

και βρεφονηπιακοί σταθμοί των Δήμων και Κοινοτήτων με τη μορφή των ΝΠΔΔ». **Η απόφαση αυτή δεν εκδόθηκε ποτέ !**

Στο **N. 3801/09 (ΦΕΚ 163 Α)**, άρθρο 41, παρ. 4, 5, 6 προστέθηκαν οι εξής διατάξεις με τις οποίες επαναρυθμίστηκαν οι σχετικές διαδικασίες: *Ως την έκδοση της άδειας ίδρυσης και λειτουργίας των παιδικών και βρεφονηπιακών σταθμών που λειτουργούν ως ΝΠΔΔ των δήμων και πάντως όχι πέραν της 31.12.11, θέση άδειας ίδρυσης και λειτουργίας υπέχει η συστατική τους πράξη.*

Με βάση το άρθρο **94 του Ν. 3852/10 «Καλλικράτης»**, μεταφέρθηκαν στους δήμους οι σχετικές αρμοδιότητες: Η χορήγηση άδειας ίδρυσης και λειτουργίας δημοτικών και ιδιωτικών παιδικών ή βρεφονηπιακών σταθμών

Στο **N. 4018/11 (ΦΕΚ 215 Α')**, άρθρο 9, παρ. 2, η προηγούμενη παράγραφος 6α αντικαταστάθηκε ως εξής:

6α. Έως την έκδοση της άδειας ίδρυσης και λειτουργίας των παιδικών και βρεφονηπιακών σταθμών που λειτουργούν ως ΝΠΔΔ των δήμων ή μεταφέρθηκαν στους δήμους και πάντως όχι πέραν της 31.12.13, θέση άδειας ίδρυσης και λειτουργίας υπέχει η συστατική τους πράξη

Στο **N. 4071/12 (ΦΕΚ 85 Α')**, άρθρο 19, παρ. 14, προβλέφθηκαν τα εξής: *«Με απόφαση των Υπουργών Εσωτερικών και Υγείας & Κοινωνικής Αλληλεγγύης, ύστερα από γνώμη της ΚΕΔΕ, καθορίζονται οι προϋποθέσεις για τη χορήγηση άδειας ίδρυσης και λειτουργίας των παιδικών και βρεφονηπιακών σταθμών που λειτουργούν ως ΝΠΔΔ των δήμων ή ως υπηρεσία των δήμων, οι τεχνικές προδιαγραφές και ειδικοί όροι καταλληλότητας τους, η διαδικασία ελέγχου τους, καθώς και κάθε άλλη αναγκαία λεπτομέρεια».*

Στο **N. 4147, ΦΕΚ 98 Α', 26/04/13**, άρθρο 13 «Ρυθμίσεις για τους δημοτικούς παιδικούς βρεφονηπιακούς σταθμούς» τροποποιούνται οι παραπάνω ρυθμίσεις ως εξής:

«1. Η περίπτωση α' της παρ. 2 του άρθρου 9 του ν. 4018/11 αντικαθίσταται ως ακολούθως:

«6α. Έως την έκδοση της άδειας ίδρυσης και λειτουργίας των παιδικών και των βρεφονηπιακών σταθμών που λειτουργούν ως ΝΠΔΔ των δήμων ή μεταφέρθηκαν στους δήμους, ή συστήνονται εντός ΝΠΔΔ του δήμου ή ως υπηρεσία του δήμου και πάντως όχι πέραν της 31ης Δεκεμβρίου 2014, θέση άδειας ίδρυσης και λειτουργίας επέχει η συστατική τους πράξη ή ο οργανισμός εσωτερικής υπηρεσίας του δήμου, εφόσον πρόκειται για υπηρεσία

Στο **N. 4315/2014, ΦΕΚ 269 Α', 24-12-2014** στο άρθρο 44, παρατάθηκε η σχετική προθεσμία μέχρι την **31/12/2015** (βλέπε εγκύκλιο ΥΠ.ΕΣ. με Α.Π. 1552, 13/01/2015).

Στο **N. 4369/2016, ΦΕΚ 33 Α', στο άρθρο 43**, παρατάθηκε η σχετική προθεσμία μέχρι την **31/12/2016** (βλέπε εγκύκλιο ΥΠ.ΕΣ. με Α.Π. 6674, 02/03/2016).

Η παρέμβαση του **Συνηγόρου του Πολίτη** στα Υπουργεία επιτάχυνε την δημιουργία του αναγκαίου νομικού πλαισίου για τη σωστή λειτουργία των **Βρεφονηπιακών και Παιδικών Σταθμών**

Με την Υ.Α. Δ22/οικ. 11828/293, ΦΕΚ 1157, 04/04/2017 «Καθορισμός προϋποθέσεων για άδεια ίδρυσης και λειτουργίας Μονάδων Φροντίδας, Προσχολικής Αγωγής και Διαπαιδαγώγησης (Βρεφικών – Παιδικών – Βρεφονηπιακών Σταθμών, Μονάδων Απασχόλησης βρεφών και νηπίων) από φορείς ιδιωτικού δικαίου, κερδοσκοπικού και μη χαρακτή-

ρα» εκσυγχρονίστηκε το καθεστώς αδειοδότησης που διέπει τους ιδιωτικούς παιδικούς σταθμούς.

ΦΕΚ 1157 τ. Β 2017 Καθορισμός προϋποθέσεων για άδεια ίδρυσης και λειτουργίας Μονάδων Φροντίδας, Προσχολικής Αγωγής και Διαπαιδαγώγησης

Η μεταφορά της Προσχολικής Αγωγής στην πρωτοβάθμια τοπική αυτοδιοίκηση απετέλεσε μία πρώτης τάξεων ευκαιρία, αφενός μεν να πολλαπλασιαστούν οι προσφερόμενες υπηρεσίες στις οικογένειες και τα παιδιά, αφού κάθε παιδικός σταθμός έχει πάντοτε δύο αποδέκτες, τον άμεσο που είναι το παιδί και τον έμμεσο που αφορά την οικογένειά του, αφετέρου δε για να αναβαθμιστεί το περιεχόμενο της.

Η αύξηση του αριθμού των σταθμών ουσιαστικά υλοποιήθηκε μέσω των χρηματοδοτήσεων των δύο Κοινοτικών Πλαισίων Στήριξης και του ΕΣΠΑ, ενώ η αναβάθμιση του περιεχομένου της αφέθηκε στο παιδαγωγικό προσωπικό, μέσω της εκπαίδευσης που παρείχαν τα ΤΕΙ βρεφονηπιοκόμων.

Το Σεπτέμβριο του έτους 2017 στο ΦΕΚ 141, τ. Α' δημοσιεύτηκε το Προεδρικό Διάταγμα 99/29-9-2017

Π.Δ. 99/2017 «Π.Δ. 99 2017 Καθορισμός προϋποθέσεων αδειοδότησης και λειτουργίας των παιδικών και βρεφονηπιακών σταθμών»

Στο κείμενο του διατάγματος εκτός των άλλων προβλέπεται:

Άρθρο 2 : «Άδεια Ίδρυσης και Λειτουργίας»

2. Η άδεια ίδρυσης και λειτουργίας χορηγείται από την αρμόδια υπηρεσία του οικείου δήμου, μετά την υποβολή των παρακάτω δικαιολογητικών:

στ. **Απόφαση παραχώρησης ή παραχωρητήριο του χώρου που στεγάζεται ή θα στεγασθεί ο σταθμός**, ή ιδιωτικό συμφωνητικό μίσθωσης, σε περίπτωση που το κτίριο είναι μισθωμένο.

Τον Οκτώβριο το έτους 2017 αναρτήθηκε η Εγκύκλιος 26 (ΑΔΑ: 61Υ5465ΧΘ7-ΠΡΥ).

egk26-111017 Αδειοδότηση παιδικών σταθμών

Σε αυτή επισημαίνεται:

1. Παιδικοί και Βρεφονηπιακοί Σταθμοί που λειτουργούν ως νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου των δήμων ή ως υπηρεσία αυτών (παρ.1 και 2 του άρθρου 6):

α) Έως την **31-7-2018 χορηγείται άδεια ίδρυσης και λειτουργίας** στους ήδη λειτουργούντες Παιδικούς, Βρεφικούς και Βρεφονηπιακούς Σταθμούς των δήμων και των νομικών προσώπων αυτών, για τους οποίους κατά τη δημοσίευση του π. Δ/τος θέση άδειας ίδρυσης και λειτουργίας επέχει η συστατική πράξη του νομικού προσώπου δημοσίου δικαίου ή ο οργανισμός εσωτερικής υπηρεσίας του δήμου (σύμφωνα με τις διατάξεις του παρ.2 του άρθρου 43 του ν.4369/2016 και του άρθρου 28 του ν.4483/2017), μετά από διενέργεια αυτοψίας και σύνταξη τεχνικής έκθεσης από διπλωματούχο

Πολιτικό Μηχανικό ως προς την επικινδυνότητα του κτιρίου και την καταλληλότητα της χρήσης, εφόσον:

- διαθέτουν πιστοποιητικό πυρασφάλειας,
- διαθέτουν οικοδομική άδεια ή άλλο πιστοποιητικό ή βεβαίωση νομιμοποίησης του κτιρίου,
- διαθέτουν μισθωτήριο συμβόλαιο σε περίπτωση ενοικίασης του κτιρίου ή **απόφαση παραχώρησης των χώρων σε περίπτωση παραχώρησης ή παραχωρητήριο**.

Το Δεκέμβριο του έτους 2017 δημοσιεύτηκε ο κανονισμός λειτουργίας των Βρεφονηπιακών και Παιδικών Σταθμών. [ΦΕΚ 4269 2017 Πρότυπος Κανονισμός Λειτουργίας Δημοτικών Παιδικών και Βρεφονηπιακών Σταθμών.](#)

(B) Εισηγητική έκθεση του Ν.1566/85 (Βοζίκη Δήμητρα 2002)

<http://www.eriande.elemedu.upatras.gr/eriande/synedria/synedrio2/praktika/boziki.htm>

(πρόσβαση 10/02/2021)

Σύμφωνα με την εισηγητική έκθεση του **νόμου 1566/85**, την κύρια έκφραση της πολιτικής του ΠΑ.ΣΟ.Κ. για την Πρωτοβάθμια και τη Δευτεροβάθμια εκπαίδευση η κυβέρνηση θεωρεί ότι η παιδεία είναι υπόθεση όλου του λαού και στον προγραμματισμό καθώς και τους εκπαιδευτικούς θεσμούς μετέχουν η πολιτεία, οι εκπαιδευτικοί, οι φοιτητές-μαθητές και οι κοινωνικοί και επιστημονικοί φορείς. **Η εκπαίδευση έχει ως κύριο σκοπό τη διαμόρφωση ενός ολοκληρωμένου και καθολικού ανθρώπου, σε σχέση με τον εαυτό του, με την κοινωνία, με τη γνώση, με το έθνος και τους συνανθρώπους του κάθε φυλής.** Η εκπαίδευση επίσης έχει ως βασικές λειτουργίες την κοινωνικοποίηση-πολιτικοποίηση, την οικονομική αποτελεσματικότητα και την κοινωνική δικαιοσύνη.

Ως προς την κοινωνική λειτουργία της εκπαίδευσης τονίζεται ότι συντελείται η δημιουργική προσαρμογή του νέου στις ανάγκες ανάπτυξης, προσαρμογή που περνάει από την ικανότητα να παρακολουθεί τις τεχνικές μεταβολές και ακόμη ότι χαρακτηριστικό του εκπαιδευτικού συστήματος είναι να συνδέει την παιδεία με τους στόχους της αυτοδύναμης κοινωνικής και οικονομικής ανάπτυξης της χώρας.

Ειδικότερα όσον αφορά την προσχολική αγωγή, στην εισηγητική έκθεση υποστηρίζεται ότι: «Η κατάσταση που επικρατεί, παρόλες τις βελτιωτικές προσπάθειες από το 1981 μέχρι σήμερα, στην τόσο κρίσιμη και ευαίσθητη, για την ανάπτυξη του παιδιού, προσχολική ηλικία, **δεν είναι καθόλου ευχάριστη**. Στο σύνολο τους, σχεδόν τα νηπιαγωγεία που λειτουργούν, δε στεγάζονται σε δικό τους, σωστά μελετημένο για τις ανάγκες των νηπίων κτήριο.....Δεν υπήρχε φροντίδα για τον αναγκαίο εξοπλισμό τους και την απαραίτητη υλικοτεχνική υποδομή. Δεν καλύπτουν ολόκληρο το νηπιακό πληθυσμό της χώρας».

Οι ίδιες επισημάνσεις γίνονται και για τους παιδικούς σταθμούς και επιπλέον τονίζεται η «...**αδυναμία** παροχής σωστής φροντίδας – απασχόλησης και οργανωμένης αγωγής ταυτόχρονα, διάσταση μεταξύ του αριθμού των δικαιούμενων κοινωνικής μέριμνας και προστασίας παιδιών εργαζομένων μητέρων ή οικογενειών με κοινωνικά προβλήματα, και του αριθμού όσων φοιτούν σήμερα σε παιδικούς σταθμούς...».

Οι παραπάνω διαπιστώσεις συνοδεύονται από τις επισημάνσεις της παιδαγωγικής επιστήμης σχετικά με την τεράστια σημασία της προσχολικής αγωγής στη μελλοντική διαμόρφωση του ατόμου και στην άμβλυνση των κοινωνικών ανισοτήτων, καθώς και από την επισήμανση για την «...ευθύνη της πολιτείας να εξασφαλίσει στα ελληνόπουλα, πραγματικά ίσες ευκαιρίες αγωγής και μέριμνας».

(Γ) Για το project Πρόγραμμα ΠΣ του ΕΚΠΑ / Υπουργείου Εσωτερικών. Περίληψη

«Καλώς ήρθατε στην ιστοσελίδα του Προγράμματος για την καλλιέργεια, την αγωγή και τη φροντίδα παιδιών προσχολικής ηλικίας.»

Το περιεχόμενο αυτής της ιστοσελίδας δημιουργήθηκε κατά το ακαδημαϊκό έτος 2008-2009, στο πλαίσιο του έργου που ανατέθηκε από το Υπουργείο Εσωτερικών στο Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών για την εκπόνηση παιδαγωγικού-εκπαιδευτικού προγράμματος για τους παιδικούς σταθμούς που εποπτεύονται από αυτό.

Η ιστοσελίδα καθιστά το Πρόγραμμα προσιτό σε όλους τους ενδιαφερόμενους, παρέχοντας, επιπλέον τη δυνατότητα εκτύπωσής του. Παράλληλα, εμπλουτίζει το Πρόγραμμα με ενδεικτικό εκπαιδευτικό υλικό, το οποίο μπορεί να λειτουργήσει υποστηρικτικά στις δράσεις που αναπτύσσονται από τις / τους παιδαγωγούς. Η δομή της ιστοσελίδας δίνει τη δυνατότητα για επικοινωνία και παρέχει πληροφορίες για σημαντικά κείμενα εκπαιδευτικής πολιτικής, που είναι σχετικά με την πρώιμη παιδική ηλικία.

Το Πρόγραμμα για την καλλιέργεια, την αγωγή και τη φροντίδα παιδιών προσχολικής ηλικίας αποτελεί προσαρμογή για την ελληνική πραγματικότητα του Bridging Diversity – An Early Childhood Curriculum το οποίο στηρίζεται στο επίσημο παιδαγωγικό πρόγραμμα του Βερολίνου για παιδιά ηλικίας 0-6 ετών. Αυτό, διαμορφώθηκε και εκδόθηκε αρχικά στη γερμανική γλώσσα με τίτλο *Berliner Bildungsprogramm für die Bildung, Erziehung und Betreuung von Kindern in Tageseinrichtungen bis zu ihrem Schuleintritt*. Πρόκειται για ένα καταξιωμένο ευρωπαϊκό εκπαιδευτικό πρόγραμμα, το οποίο δίνει ιδιαίτερη έμφαση στην ανάπτυξη της συνεργασίας ανάμεσα στην οικογένεια και τον παιδικό σταθμό καθώς και στην ολόπλευρη καλλιέργεια των παιδιών.

Η ελληνική εκδοχή του Προγράμματος, σε πρώτη φάση εφαρμόστηκε πιλοτικά, και υποστηρίχθηκε από επιμορφωτικές δραστηριότητες που είχαν το χαρακτήρα της έρευνας-δράσης· τα δεδομένα που προέκυψαν από τη διαδικασία αυτή οδήγησαν στην οριστική διαμόρφωση του. Το Πρόγραμμα χαρακτηρίζεται εδώ ως ενδιάμεσο παραδοτέο, παρ' ότι είναι ολοκληρωμένο, επειδή θεωρείται ότι, αν η ηγεσία του αρμόδιου Υπουργείου αποφασίσει να προχωρήσει στην υιοθέτησή του, ενδέχεται να χρειαστούν κάποιες μικρές τροποποιήσεις. Η δημοσιοποίηση του Προγράμματος γίνεται για να αξιοποιήσουμε ενδεχόμενα σχόλια και παρατηρήσεις.

Σας καλούμε να επικοινωνείτε μαζί μας για οτιδήποτε θα θέλατε να μας πείτε ή να μας ρωτήσετε σχετικά με το Πρόγραμμα και την εφαρμογή του.

Καθηγήτρια Τζέλα Βαρνάβα-Σκούρα
Επιστημονική υπεύθυνη έργου

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙ

Α) ΣΥΝΤΑΓΜΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ Άρθρο 24: (Προστασία του περιβάλλοντος)

«1. Η προστασία του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος αποτελεί υποχρέωση του Κράτους και δικαίωμα του καθενός. Για τη διαφύλαξή του το Κράτος έχει υποχρέωση να παίρνει ιδιαίτερα προληπτικά ή κατασταλτικά μέτρα στο πλαίσιο της αρχής της αειφορίας. Νόμος ορίζει τα σχετικά με την προστασία των δασών και των δασικών εκτάσεων. Η σύνταξη δασολογίου συνιστά υποχρέωση του Κράτους. Απαγορεύεται η μεταβολή του προορισμού των δασών και των δασικών εκτάσεων, εκτός αν προέχει για την Εθνική Οικονομία η αγροτική εκμετάλλευση ή άλλη τους χρήση, που την επιβάλλει το δημόσιο συμφέρον.

2. Η χωροταξική αναδιάρθρωση της Χώρας, η διαμόρφωση, η ανάπτυξη, η πολεοδόμηση και η επέκταση των πόλεων και των οικιστικών γενικά περιοχών υπάγεται στη ρυθμιστική αρμοδιότητα και τον έλεγχο του Κράτους, με σκοπό να εξυπηρετείται η λειτουργικότητα και η ανάπτυξη των οικισμών και να εξασφαλίζονται οι καλύτεροι δυνατοί όροι διαβίωσης. Οι σχετικές τεχνικές επιλογές και σταθμίσεις γίνονται κατά τους κανόνες της επιστήμης...

...6. Τα μνημεία, οι παραδοσιακές περιοχές και τα παραδοσιακά στοιχεία προστατεύονται από το Κράτος. Νόμος θα ορίσει τα αναγκαία για την πραγματοποίηση της προστασίας αυτής περιοριστικά μέτρα της ιδιοκτησίας, καθώς και τον τρόπο και το είδος της αποζημίωσης των ιδιοκτητών...». (Ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα).

ΣΥΝΤΑΓΜΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ : <https://www.hellenicparliament.gr/Vouli-ton-Ellinon/To-Politevma/Syntagma/article-24/>

Β) ΟΡΙΣΜΟΙ

Νόμος 3028/2002- ΦΕΚ Α-153/28-6-2002 Για την προστασία των Αρχαιοτήτων και εν γένει της Πολιτιστικής Κληρονομιάς.

Μνημεία: Άρθρο 2: «Ως μνημεία νοούνται τα πολιτιστικά αγαθά που αποτελούν υλικές μαρτυρίες και ανήκουν στην πολιτιστική κληρονομιά της Χώρας και των οποίων επιβάλλεται η ειδικότερη προστασία ...

...Ως άυλα πολιτιστικά αγαθά νοούνται εκφράσεις, δραστηριότητες, γνώσεις και πληροφορίες, όπως μύθοι, έθιμα, προφορικές παραδόσεις, χοροί, δρώμενα, μουσική, τραγούδια, δεξιότητες ή τεχνικές που αποτελούν μαρτυρίες του παραδοσιακού, λαϊκού και λόγιου πολιτισμού».

Προστασία άυλων πολιτιστικών αγαθών. Άρθρο 5: «Το Υπουργείο Πολιτισμού μεριμνά για την αποτύπωση σε γραπτή μορφή, καθώς και σε υλικούς φορείς ήχου, εικόνας ή ήχου και εικόνας, την καταγραφή και την τεκμηρίωση άυλων πολιτιστικών αγαθών του παραδοσιακού, λαϊκού και λόγιου πολιτισμού που παρουσιάζουν ιδιαίτερη σημασία.»

Μουσείο : Άρθρο 45: «Ως μουσείο νοείται η υπηρεσία ή ο οργανισμός μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα, με ή χωρίς ίδια νομική προσωπικότητα, που αποκτά, δέχεται, φυλάσσει, συντηρεί, καταγράφει, τεκμηριώνει, ερευνά, ερμηνεύει και κυρίως εκθέτει και προβάλλει στο κοινό συλλογές αρχαιολογικών, καλλιτεχνικών, εθνολογικών ή άλλων υλικών μαρτυριών του ανθρώπου και του περιβάλλοντός του, με σκοπό τη μελέτη, την εκπαίδευση και την ψυχαγωγία. Ως μουσεία μπορούν να θεωρηθούν επίσης υπηρεσίες ή οργανισμοί που έχουν παρεμφερείς σκοπούς και λειτουργίες, όπως τα μουσεία ανοικτού χώρου».

Γ) i. Ename («Χάρτα για την Ερμηνεία και την Παρουσίαση των Τόπων της πολιτιστικής Κληρονομιάς») ΠΗΓΗ: ICOMOS https://www.icomos.org/charters/tourism_greek.pdf

ii. Συνθήκη της UNESCO: Η Ελλάδα έχει συνυπογράψει από το 1981 τη Συνθήκη της UNESCO για την προστασία των μνημείων και χώρων παγκόσμιας κληρονομιάς. Στόχος της UNESCO είναι η προστασία από κάθε είδους φθορά και καταστροφή, προκειμένου αυτά να κληροδοτηθούν στις γενιές του μέλλοντος. Στο διεθνή κατάλογο της UNESCO έχουν συμπεριληφθεί μνημεία και χώροι, καθώς πληρούν τα προκαθορισμένα κριτήρια ώστε να χαρακτηριστούν εξέχουσας σημασίας σε παγκόσμιο επίπεδο, από ιστορική, καλλιτεχνική, επιστημονική, αισθητική, εθνολογική ή ανθρωπολογική άποψη. (ΠΗΓΗ ΥΠΠΟΑ επίσκεψη 31/03/21 <https://www.culture.gov.gr/>)

Δ) Διεθνείς οργανισμοί και μη κυβερνητικές οργανώσεις που συνεργάζονται και σε ζητήματα πολιτισμού(Πηγή:Wikipedia)

UNESCO United Nations Educational, Scientific and Cultural Organisation Η UNESCO αποτελεί σημαντικό εξειδικευμένο διεθνή Οργανισμό του ΟΗΕ. Πρόκειται για τον Εκπαιδευτικό Επιστημονικό και Πολιτιστικό Οργανισμό των Ηνωμένων Εθνών του οποίου τ' αρχικά στην αγγλική αποτελούν και την διεθνή ονομασία UNESCO. <https://web.archive.org/web/20130518043434/http://www.unesco-hellas.gr/>

OWHC Organisation of World Heritage Cities Ο Οργανισμός Πόλεων Παγκόσμιας Κληρονομιάς είναι ένας διεθνής μη κερδοσκοπικός, μη κυβερνητικός οργανισμός 250 πόλεων στις οποίες βρίσκονται τοποθεσίες της λίστας Παγκόσμιας Κληρονομιάς της UNESCO <https://www.ovpm.org/>

ERDF European Regional Structural Funds. Το Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης είναι το βασικό χρηματοδοτικό μέσο της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την ενίσχυση της οικονομικής και της κοινωνικής συνοχής μειώνοντας τις περιφερειακές διαφορές. (Πηγή: https://ec.europa.eu/regional_policy/en/funding/erdf/)

ICCROM International Centre for the Study of the Restoration and Preservation of Cultural Property. Το Διεθνές Κέντρο Μελέτης Διατήρησης και Αποκατάστασης Πολιτιστικής Ιδιοκτησίας είναι ένας διακυβερνητικός οργανισμός αφιερωμένος στη διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς παγκοσμίως μέσω προγραμμάτων κατάρτισης, ενημέρωσης, έρευνας, συνεργασίας και υπεράσπισης (πηγή: <http://www.iccrom.org/>)

ICOM International Council of Museums. Το Διεθνές Συμβούλιο Μουσείων συστήθηκε το 1946 με έδρα το Παρίσι και αποτελεί το διεθνή οργανισμό για την εκπροσώπηση των μουσείων και όσων εργάζονται σε αυτά. Το ICOM είναι ένας μη κερδοσκοπικός οργανισμός που προωθεί και υποστηρίζει το έργο των μουσείων και των εργαζομένων τους σε παγκόσμιο επίπεδο (Πηγή: <http://icom-greece.mini.icom.museum/>)

ICOMOS International Council on Monuments and Sites Το Διεθνές Συμβούλιο Μνημείων και Ιστοτόπων είναι μια επαγγελματική ένωση που εργάζεται για τη διατήρηση και προστασία των τόπων πολιτιστικής κληρονομιάς σε όλο τον κόσμο. (Πηγή: Wikipedia <https://www.icomoshellenic.gr/>)

UNDP: Το Πρόγραμμα των Ηνωμένων Εθνών για την Ανάπτυξη είναι το παγκόσμιο δίκτυο ανάπτυξης των Ηνωμένων Εθνών. Με έδρα τη Νέα Υόρκη, το UNDP υποστηρίζει την αλλαγή και συνδέει τις χώρες με τη γνώση, την εμπειρία και τους πόρους που θα βοηθήσουν τους ανθρώπους να χτίσουν μια καλύτερη ζωή είναι το παγκόσμιο δίκτυο ανάπτυξης των Ηνωμένων Εθνών ο UNDP επικεντρώνεται στη μείωση της φτώχειας, στο HIV/AIDS, στη δημοκρατική διακυβέρνηση, την ενέργεια και το περιβάλλον, την κοινωνική ανάπτυξη, την πρόληψη των κρίσεων και την ανάκαμψη. Ο UNDP ενθαρρύνει επίσης την προστασία των [ανθρωπίνων δικαιωμάτων](#) και τη χειραφέτηση των γυναικών σε όλα τα προγράμματα του.

(Πηγή: Wikipedia <https://www.undp.org/content/undp/en/home.html>)

- ΟΙ **ΜΠΛΕ** ΚΟΥΚΙΔΕΣ ΑΝΤΙΣΤΟΙΧΟΥΝ ΣΤΟΥΣ ΠΑΙΔΙΚΟΥΣ ΣΤΑΘΜΟΥΣ.
- ΟΙ **ΚΟΚΚΙΝΕΣ** ΚΟΥΚΙΔΕΣ ΑΝΤΙΣΤΟΙΧΟΥΝ ΣΤΑ ΜΝΗΜΕΙΑ ΚΑΙ ΤΟΥΣ ΧΩΡΟΥΣ ΠΟΛΗΤΙΣΜΟΥ.
- Η **ΡΟΖ** ΓΡΑΜΜΗ (ΚΕΝΤΡΟ ΠΡΟΣ ΤΑ ΑΡΙΣΤΕΡΑ) ΑΝΤΙΣΤΟΙΧΕΙ ΣΕ 150 ΜΕΤΡΑ.

Εικόνα 5 Λαογραφικό Μουσείο Άρτας, πηγή: Wikipedia

Εικόνα 6 Αρχαιολογικό Μουσείο Άρτας, πηγή: efaart.gr

Εικόνα 7 Αγία Θεοδώρα Άρτας, πηγή: efaart.gr

Εικόνα 8 Άγιος Βασίλειος, πηγή: efaart.gr

Εικόνα 9 Γλυπτοθήκη Άρτας, πηγή: efaart.gr

Εικόνα 10 Δημοτική Πινακοθήκη Άρτας, πηγή: autodioikisi.gr

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙΙ

ΠΛΑΙΣΙΟ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗΣ

Εισαγωγικά στοιχεία :

Φύλο

Ηλικιακή ομάδα : 25-34 35-44 45-54 54 και άνω

Εργασιακή σχέση

Έτη εργασίας

Αποκλειστικά σε Π.Σ; Θέλετε να μας πείτε;

Επίπεδο σπουδών

1. Γνωρίζετε το αρχαιολογικό Μουσείο, την πινακοθήκη και τα μνημεία της πόλης μας; Τα έχετε επισκεφτεί; (ως παιδί, όχι υποχρεωτικά ως μαθήτρια και μέχρι σήμερα). Θυμάστε κάτι που νιώσατε και θα θέλατε να μας πείτε;
2. Πόσο κοντά στο σχολείο σας έχετε κάποιον χώρο πολιτισμού ή χώρο ιστορικής αναφοράς;
3. Τι σημαίνει για εσάς η φράση «περίπατος σε χώρους πολιτισμού με μικρά παιδιά»;
4. Έχετε λάβει ποτέ μέρος ως εκπαιδευτικός στην προσχολική εκπαίδευση, σε «εξόρμηση» σε μουσείο ή μνημείο της πόλης μας ; Ποιος ήταν ο ρόλος σας; Θα θέλατε να μας περιγράψετε την εμπειρία σας (χώρος , αριθμός και ηλικία παιδιών, συνοδοί, τρόπος μετάβασης πιθανό project κλπ.). Πώς αποτιμάτε αυτήν την εμπειρία;
5. Θέλετε να μας πείτε τη γνώμη σας για τον περιβάλλοντα χώρο των μνημείων πολιτισμού με παιδιά μαζί σας; Οτιδήποτε σας έχει κάνει εντύπωση (ασφάλεια, καθαριότητα, παροχή χώρων υγιεινής, ελευθερία κινήσεων κλπ.)
6. Έχετε υπόψιν κάποιο εκπαιδευτικό πρόγραμμα για τον πολιτισμό (σύγχρονο ή στο παρελθόν); Έχετε κάποια εμπειρία από τέτοιο πρόγραμμα;
7. Έχετε εκπαιδευτεί κατά τον προπτυχιακό κύκλο σπουδών σε ζητήματα πολιτισμού και πολιτιστικής κληρονομιάς; Αν ναι , το αξιοποιείτε; Μας περιγράφετε;
8. Αν όχι, πιστεύετε πως χρειάζεται να καλυφθεί το υπάρχον κενό; (σύγκριση με τους καταρτισμένους πτυχιούχους) Τι θα προτεινάτε;

9. Γνωρίζετε ποια μνημεία είναι ανοιχτά στο κοινό; Γνωρίζετε γιατί είναι κλειστό το Κάστρο;
10. Έχει οργανώσει ποτέ ο φορέας εργασίας σας εκδηλώσεις για τα παιδιά των παιδικών σταθμών στο Μουσείο , την πινακοθήκη, ή στους ανοιχτούς χώρους των Μνημείων; Αν ναι, μας περιγράφετε; Τί εντυπώσεις έχετε; Αν όχι...
11. Έχετε δεχτεί ποτέ σαν εκπαιδευτικός, πρόσκληση από το Μουσείο για επίσκεψη; Γνωρίζετε αν διαθέτει Μουσειοπαιδαγωγούς; Αν ναι.... Αν όχι....
12. Έχετε υπόψιν κάποιο φορέα Προσχολικής Εκπαίδευσης -Νηπιαγωγείο, ΚΔΑΠ, Π.Σ (δημόσιο ή ιδιωτικό) που να σας έχει κάνει θετική εντύπωση για τον τρόπο που πραγματοποιεί δράσεις σε χώρους πολιτισμού;
13. Γνωρίζετε αν οι συνάδελφοί σας σε άλλους Π.Σ πραγματοποιούν τέτοιες δράσεις; Από πού ενημερώνεστε;
14. Έχετε site στον Π.Σ για ενημέρωσή σας;
15. Γνωρίζετε αν υπάρχει Νομικό Πλαίσιο που να ορίζει τους περιπάτους στους Π.Σ; Τί ακριβώς γνωρίζετε;
16. Έχετε σχεδιάσει ποτέ κάποια τέτοια δραστηριότητα; Αν ναι , μας λέτε τα σημεία που έπρεπε να προσέξετε; Χρειαστήκατε βοήθεια; Αν όχι, το σκεφτήκατε ποτέ και κάτι σας σταμάτησε; Θα θέλατε να μας πείτε;
17. Γιατί κάποιος παιδαγωγός να επιλέξει χώρο πολιτισμού ή τόπο με ιστορική αξία για μία δράση αφού τα παιδιά είναι πολύ μικρά;
18. Πώς βλέπετε εσείς την εμπλοκή των παιδιών με την «πολιτιστική κληρονομιά» της πόλης μας με εμάς σαν διαμεσολαβητές;
19. Έχετε συνεργαστεί ποτέ με γονείς για τέτοιες δράσεις;
20. Είναι τα ζητήματα πολιτισμού στην προσχολική εκπαίδευση, θέμα ειδικών; Ποιος είναι ο ρόλος μας;
21. Έχετε σκεφτεί ποτέ κάποιον τρόπο σχεδιασμού εκπαιδευτικών δράσεων που θα θέλατε να συμμετέχετε; Μας αναφέρετε; (κεντρικός σχεδιασμός, ατομικά ή συνεργατικά projects κ.ά.)
22. Η έξοδος των παιδιών από τον χώρο του Π.Σ. σε τακτική βάση πιστεύετε πως είναι εφικτή; Θα θέλατε να μας πείτε αναλυτικά;

ΕΝΤΥΠΟ ΣΥΓΚΑΤΑΘΕΣΗΣ

Τίτλος Έρευνας:

«Οι δυνατότητες ένταξης του πολιτιστικού περιπάτου στην καθημερινή ζωή του παιδικού σταθμού, ως μελέτη περίπτωσης. Απόψεις εκπαιδευτικών στην πρώιμη παιδική ηλικία, σε σταθμούς εντός του αστικού ιστού της πόλης της Άρτας».

Ερευνήτρια: Ζαρκαλή Ουρανία email: raniazark@hotmail.gr

Η ερευνήτρια μου έχει εξηγήσει πλήρως αυτή την έρευνα. Είχα την ευκαιρία να κάνω ερωτήσεις και να συζητήσω σχετικά με τη συμμετοχή μου. Κάθε ερώτηση απαντήθηκε ικανοποιητικά.

Συγκατατίθεμαι να συμμετέχω σ' αυτή την έρευνα, και αντιλαμβάνομαι ότι έχω το δικαίωμα να μην απαντήσω σε όποια ερώτηση δεν επιθυμώ να απαντήσω, ή να αποσυρθώ από την έρευνα εντελώς. Έχω διαβεβαιωθεί πως δεν θα υπάρξουν κυρώσεις για την απόκρυψη πληροφοριών ή την αποχώρηση μου από την έρευνα, και ότι κανείς εκτός από την ερευνήτρια και την άμεση ερευνητική ομάδα δεν θα έχει πρόσβαση στις πληροφορίες. Έχω ενημερωθεί σχετικά με το δικαίωμα μου να έχω πρόσβαση στο αντίγραφο της συνέντευξης, εφόσον εγώ επιθυμώ.

Δίνω την άδεια μου έτσι ώστε τα αποτελέσματα της έρευνας να χρησιμοποιηθούν σε δημοσιεύσεις, ανακοινώσεις ή/και παρουσιάσεις, με την προϋπόθεση ότι η ταυτότητά μου θα παραμείνει απόρρητη.

Όνομα ερωτώμενου/ ης:

Ημερομηνία:

Υπογραφή ερωτώμενου/ ης:

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΝΟΜΟΣ ΑΡΤΑΣ
**ΚΕΝΤΡΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΜΕΡΙΜΝΑΣ-
ΠΑΙΔΕΙΑΣ- ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ- ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ**
ΔΗΜΟΥ ΑΡΤΑΙΩΝ
Δ/ΝΣΗ ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗΣ ΑΓΩΓΗΣ
Ταχ. Δ/νση: Περιφερειακή Οδός
(Α' Παιδικός Σταθμός- 1^{ος} ΟΡΟΦΟΣ)
Τ.Κ. 47100 ΑΡΤΑ
Τηλ. 2681021000
Fax: 2681024441
email:paid46@otenet.gr
Πληροφορίες: Ελένη Γκαρτζώνη

Άρτα 15-07-2020

Αριθ. Πρωτ. 553

Προς

Ζαρκαλή Ουρανία

ΘΕΜΑ: «Απάντηση στην αριθ. 438/22-05-2020 αίτηση με θέμα αναζήτηση στατιστικών στοιχείων»

Σας γνωρίζουμε ότι όπως προκύπτει από τα στοιχεία της Διεύθυνσης Προσχολικής Αγωγής, οι επισκέψεις πολιτιστικού περιεχομένου που πραγματοποιήθηκαν από τους Παιδικούς Σταθμούς οι οποίοι λειτουργούν εντός της πόλης της Άρτας, κατά το σχολικό έτος 2018-2019, ήταν δύο (2).

Οι παιδαγωγοί που απασχολούνται στους ως άνω Σταθμούς στις ηλικίες των 3-4 ετών είναι δεκατρείς (13) και οι Βοηθοί παιδαγωγών (μαθητεία ΕΠΑΛ-ΟΑΕΔ) δώδεκα (12).

Τα παιδιά ηλικίας 3-4 ετών που φιλοξενήθηκαν κατά την ως άνω σχολική περίοδο ήταν διακόσια δέκα εννέα (219).

Το νομοθετικό πλαίσιο αυτών των επισκέψεων προκύπτει από τις διατάξεις του πρότυπου κανονισμού λειτουργίας των Δημοτικών Παιδικών Βρεφονηπιακών Σταθμών (ΦΕΚ 4249/τ.Β' /5-12-2017) και από τον Ο.Ε.Υ. (ΦΕΚ 611/τ.Β' /15-03-2013). Σύμφωνα με το άρθρο 2 του πρότυπου κανονισμού λειτουργίας, οι Παιδικοί Βρεφονηπιακοί Σταθμοί αποτελούν κυρίως δομές αγωγής και διαπαιδαγώγησης με στόχο να παρέχουν προσχολική αγωγή και διαπαιδαγώγηση, να βοηθούν τα παιδιά να αναπτυχθούν σωματικά, νοητικά, συναισθηματικά και κοινωνικά και να βοηθούν αυτά στην ομαλή μετάβασή τους από το οικογενειακό στο σχολικό περιβάλλον, αλλά και το ευρύτερο κοινωνικό και εκπαιδευτικό πλαίσιο. Σύμφωνα με το άρθρο 8 του Ο.Ε.Υ. ενότητα Β 3(Β) οι Παιδαγωγοί καταρτίζουν το ετήσιο, το μηνιαίο και εβδομαδιαίο παιδαγωγικό πρόγραμμα και οργανώνουν παιδαγωγικές δραστηριότητες και εκδηλώσεις καθώς και πολιτιστικές εκδηλώσεις.

Στα πλαίσια αυτά στους Παιδικούς Σταθμούς εφαρμόζονται προγράμματα πολιτιστικά τα οποία έχουν στόχο την απόκτηση θετικής προσέγγισης του πολιτισμού, την πρόσληψη γνώσης με πολύπλευρους τρόπους, τον ανακαλυπτικό τρόπο μάθησης μέσω της βιωματικής προσέγγισης και την συνεργατική μάθηση. Επιπλέον αποβλέπουν στην ανάπτυξη της δημιουργικότητας και της κριτικής σκέψης, τη γνωριμία με τον πολιτισμό και τις ποικίλες εκφάνσεις του, την επαφή με την πολιτιστική κληρονομιά και την κατανόηση του πολιτισμικά διαφορετικού.

Η Α/τρια Προϊσταμένη Δ/νσης
Προσχολικής Αγωγής

Ελένη Γκαρτζώνη

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ

ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ Δ/ΝΣΗ Π. & Δ. ΕΚΠ/ΣΗΣ ΗΠΕΙΡΟΥ

Δ/ΝΣΗ ΠΡΩΤΟΒΑΘΜΙΑΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΑΡΤΑΣ

Άρτα, 12-06-20
Αριθμ. Πρωτ. : 2667

Ταχ. Δ/ση: Περιφερειακή Οδός
Τ.Κ. – Πόλη: 47131 – Άρτα
Ιστοσελίδα: <http://dipe.art.sch.gr>
Email: mail@dipe.art.sch.gr
Τηλέφωνο: 2681027550
FAX: 2681027557

ΠΡΟΣ : κ. Ζαρκαλή Ουρανία

ΘΕΜΑ: «Στατιστικά στοιχεία»

Σχετ.: η από 22-05-2020 αίτησή σας

Σύμφωνα με τα αρχεία που τηρούνται στην υπηρεσία μας, κατά το σχολικό έτος 2018-2019 πραγματοποιήθηκαν από τα Νηπιαγωγεία της πόλης δώδεκα (12) επισκέψεις σε πολιτιστικούς χώρους και συνολικά επισκέφθηκαν τους χώρους αυτούς περίπου 120 νήπια-προνήπια. Οι εκπαιδευτικές επισκέψεις πραγματοποιούνται σύμφωνα με το παρακάτω νομικό πλαίσιο: το προεδρικό διάταγμα 79/1-8-2017 (ΦΕΚ 109 / τ. Α'/2017), την τροποποίηση του προεδρικού διατάγματος 79/2017 με τον νόμο 4559/2018 (άρθρο 23) και τον νόμο 4653/24-1-2020 (ΦΕΚ 12/τ.Α'/2020, άρθρο 49).

Ο ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ Π.Ε. ΑΡΤΑΣ

ΛΕΩΝΙΔΑΣ ΓΚΟΡΟΣ

κ.α.α.

Η ΑΝΑΠΛΗΡΩΤΡΙΑ ΤΟΥ ΔΙΕΥΘΥΝΤΗ

ΘΕΟΔΩΡΑ ΧΟΥΛΙΑΡΑ

Σύμφωνα με τα αρχεία
προνήπιων Νηπιαγωγείων
425

ΑΚΡΙΒΕΣ ΑΝΤΙΓΡΑΦΟ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΓΕΝΙΚΗ ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΑΡΧΑΙΩΝ
ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ
ΕΦΟΡΕΙΑ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ ΑΡΤΑΣ

Α. Π.: ΥΠΠΟΑ/ΓΔΑΠΚ/ΕΦΑΑΡΤ/205981/141232/1417

Ημ/νία: 11/05/2020

Αρτα, 11.05.2020
Ημ/νία Έκδοσης: 11/05/2020
Αρ. Πρωτ.: 205981/141232/1417

Ταχ. Δ/ση: Αράχθου 1
Ταχ. Κώδ.: 471 00 Αρτα
Πληρ/ρίες: Β. Γαλάνη
Τηλέφωνο: 26810 24636
Fax: 26810 79821
e-mail: efaart@culture.gr

ΠΡΟΣ:
κ. Ουρανία Ζαρκαλή
raniazark@hotmail.gr

ΘΕΜΑ: «Παροχή πληροφοριών σχετικά με τις εκπαιδευτικές δράσεις της Εφορείας Αρχαιοτήτων Αρτας σε μαθητές προσχολικής ηλικίας»

ΣΧΕΤ: Το από 08.05.2020 ηλεκτρονικό μήνυμα προς την Υπηρεσία μας

Σε απάντηση του ηλεκτρονικού μηνύματος που μας αποστειλάτε σχετικά με το θέμα, θα θέλαμε να σας ενημερώσουμε ότι, λόγω της πανδημίας και των νέων δεδομένων που έχουν διαμορφωθεί, η Υπηρεσία μας στο τρέχον διάστημα δε διαθέτει επαρκές προσωπικό, το οποίο θα μπορούσε να συλλέξει τα στοιχεία που χρειάζεστε για την εκπόνηση της μεταπτυχιακής διπλωματικής εργασίας σας.

Ευχόμαστε κάθε επιτυχία στην έρευνά σας, ευελπιστώντας ότι μελλοντικά θα υπάρξει δυνατότητα ανταπόκρισής μας στο αίτημά σας.

Η Προϊσταμένη της Εφορείας

Βαρβάρα Ν. Παπαδοπούλου
Δρ Αρχαιολόγος

Ακριβές Αντίγραφο
Εφορεία Αρχαιοτήτων Αρτας
ΣΚΑΜΝΕΛΟΣ ΣΠΥΡΙΔΩΝ